

**Förutsättningar för den
gemensamma
jordbrukspolitiken 2021–2027**

SWOT-analys

Innehåll

1	Bakgrund, syfte och metod.....	4
1.1	Mål för den framtida gemensamma jordbrukspolitiken	4
1.1.a	Tvärgående mål	4
1.1.b	Allmänna mål	4
1.1.c	Särskilda mål	5
1.2	Metod.....	5
1.3	Avgränsningar.....	6
1.4	Disposition och läsanvisningar	7
2	Mål att beakta för Sverige	9
2.1	Svenska mål relaterade till området konkurrenskraftigt jordbruk	9
2.1.a	Livsmedelsstrategin ett viktigt politiskt instrument	9
2.2	Svenska mål relaterade till området miljö och klimat	10
2.3	Svenska mål relaterade till området landsbygdsutveckling.....	11
2.3.a	Landsbygdspropositionen håller samman politiken för landsbygderna	11
2.3.b	Konsumenterna förväntar sig hög kvalitet	12
3	Sveriges jordbruk	12
3.1	Övergripande nulägesbeskrivning	13
3.1.a	Betesvall och spannmål dominerar åkerarealen	13
3.1.b	Mjölk- och nötköttproduktion dominerar animalieproduktionen	14
3.1.c	Trädgårdssektorn producerar betydande värden på liten yta.....	15
3.1.d	Rennäringen är förbehållen samerna.....	16
3.1.e	Sverige är nettoimportör av jordbruksprodukter och livsmedel.....	17
3.1.f	Stora regionala skillnader	18
4	SWOT-analys	20
4.1	Allmänt mål – Främja en smart, motståndskraftig och diversifierad jordbrukssektor för livsmedelstryggheten	20
4.1.a	Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten.....	21
4.1.b	Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering	41
4.1.c	Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan.....	53

4.2	Allmänt mål – Stödja miljövard och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål.....	57
4.2.a	Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi	58
4.2.b	Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.....	66
4.2.c	Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap	75
4.3	Allmänt mål – Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden... 85	
4.3.a	Attrahera unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden	86
4.3.b	Främja sysselsättning, tillväxt, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk.....	94
4.3.c	Adressera samhällets förväntningar på mat och hälsa.....	110
4.4	Tvärgående mål - Modernisera sektorn genom att främja och utbyta kunskap, innovation och digitalisering	117
4.4.a	Sveriges system för kunskap och innovation inom lantbruket (AKIS).....	117
4.4.b	Grundförutsättningarna är goda för en hållbar utveckling	118
4.4.c	Utmaningarna är stora	119
4.4.d	Ökat kunskapsutbyte, innovation och digitalisering kan bidra till en hållbar utveckling	119
5	Bilagor	121
5.1	Bilaga 1, deltagare på workshop.....	121
5.2	Bilaga 2, deltagare på sakrådet	123

1 Bakgrund, syfte och metod

Arbetet med att utforma en strategisk plan för genomförandet av EU:s gemensamma jordbrukspolitik (GJP) i Sverige tar avstamp i en analys av förhållanden och förutsättningar i svenskt jordbruk och i Sveriges landsbygder samt de möjligheter och utmaningar som förväntas påverka utvecklingen framåt. Detta har gjorts genom en SWOT-analys som presenteras i denna rapport.

SWOT-analysen utgår från målen för den gemensamma jordbrukspolitiken och pekar på faktorer som påverkar möjligheten att nå dessa mål. SWOT-analysen säger inte någonting om målen för politiken eller vilken politik som bör införas utan syftar till att visa hur olika faktorer påverkar möjligheten att nå målen.

1.1 Mål för den framtida gemensamma jordbrukspolitiken

Den framtida gemensamma jordbrukspolitiken i EU rymmer det som tidigare delats upp i pelare I (direktstöd och marknadsstöd) och pelare II (landsbygdsprogrammet). Målen för den gemensamma jordbrukspolitiken är ännu inte fastställda men för närvarande diskuteras ett tvärgående mål, tre allmänna mål och nio specifika mål för politiken. Denna SWOT fokuserar på faktorer som påverkar de specifika och det tvärgående målet. I rapporten diskuterar vi dessutom om målen är tillräckliga och relevanta i förhållande till den gemensamma jordbrukspolitikens allmänna mål samt i relation till andra svenska mål (se kapitel 2).

1.1.a Tvärgående mål

Det tvärgående målet för den gemensamma jordbrukspolitiken är följande:

Modernisering av sektorn genom främjande av kunskap, innovation och digitalisering i jordbruk och landsbygder.

1.1.b Allmänna mål

För att nå det tvärgående målet ska stöd och åtgärder som politiken innehåller syfta till att ytterligare förbättra den hållbara utvecklingen av jordbruk, livsmedel och landsbygder. De ska bidra till att nedanstående allmänna mål uppnås:

- A. Främja en smart, uthållig och diversifierad jordbrukssektor som garanterar livsmedelssäkerhet.
- B. Stödja miljövard och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål.
- C. Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområdena.

1.1.c Särskilda mål

Följande nio mål ska bidra till uppfyllandet av de tre allmänna målen:

1. Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten.
2. Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering.
3. Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan.
4. Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi.
5. Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.
6. Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap.
7. Locka unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden.
8. Främja sysselsättning, tillväxt, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk.
9. Se till att EU:s jordbruk svarar bättre på samhällets krav på livsmedel och hälsa, inbegripet säkra, näringsriktiga och hållbara livsmedel, matsvinn samt djurskydd.

1.2 Metod

SWOT-analysen har strukturerats utifrån de nio särskilda målen ovan. Analysen identifierar således ett antal faktorer som påverkar förutsättningarna att nå dessa nio mål. De kan delas in i faktorer som å ena sidan underlättar respektive försvårar uppfyllandet av mål och å andra sidan är interna respektive externa.

De *interna* faktorerna kan aktören själv påverka, de beskriver vilka *styrkor* (*S* för *strengths*) respektive *svagheter* (*W* för *weaknesses*) som aktören själv har. Styrkorna underlättar måluppfyllelsen och svagheter försvårar.

De *externa* faktorerna kan aktören inte påverka själv. De beskriver vilka *möjligheter* (*O* för *opportunities*) respektive *hot* (*T* för *threats*) som omvärldsförhållandena innebär. Möjligheterna underlättar måluppfyllelsen och hoten försvårar.

	Faktorer som underlättar uppfyllandet av målet	Faktorer som försvårar uppfyllandet av målet
Interna faktorer	Styrkor	Svagheter
Externa faktorer	Möjligheter	Hot

Processen med att identifiera SWOT-faktorer har genomförts i flera steg:

1. Jordbruksverket arbetade fram ett första utkast.
2. SWOT-faktorerna diskuterades på en workshop med en bred grupp av externa intressenter.¹ Workshopen syftade till att
 - a) komplettera listan med SWOT-faktorer
 - b) bistå med källhänvisningar till SWOT-faktorerna
 - c) bistå med bedömningar av regionala och sektoriella variationer.
3. Jordbruksverket bearbetade workshopmaterialet inklusive kompletteringar från externa intressenter via e-post.
4. Näringsdepartementet anordnade ett sakråd med en bred grupp av externa intressenter.² Huvudsyftet med detta sakråd var att ytterligare komplettera SWOT med regionala och branschspecifika faktorer. Inbjudna organisationer framgår av bilagan.
5. Jordbruksverket levererade ett slutligt förslag³ till SWOT.
6. Departementet tog sedan över dokumentet och höll ytterligare ett sakråd den 1 oktober 2019. De stämde också av med kommissionen.
7. Jordbruksverket levererade kompletteringar i december 2019 och i maj 2020.

I kapitel 4 i denna rapport presenterar vi de SWOT-faktorer som identifierats.

1.3 Avgränsningar

Denna SWOT beaktar huvudsakligen mål och SWOT-faktorer på en generell nivå. Det är en medveten förenkling, som kan vara acceptabel i många fall. Men, i andra fall är det just skillnader i förutsättningar mellan exempelvis landsändar, sektorer, typer av landsbygd, naturtyper, kön eller etnicitet som utgör grunden för att det finns behov av politiska insatser. SWOT-analysen beaktar endast de fall där regionala eller sektoriella variationer har

¹ Inbjudna till workshop finns i bilaga 1.

² Inbjudna till sakrådet finns i bilaga 2.

³ Jordbruksverkets uppdrag var att ta fram ett utkast till SWOT-analys, vilket har resulterat i detta förslag. När förslaget levererats till Näringsdepartementet kan ytterligare justeringar komma att ske under det fortsatta arbetet.

väsentlig betydelse men gör ingen fördjupad analys av sådana variationer för varje SWOT-faktor.

Vidare görs inte någon genomgående avvägning av vilka faktorer som kan bedömas ha stor eller liten betydelse för möjligheten att nå olika mål eller någon avvägning mellan vilka mål som bör prioriteras.

När vi använder begreppet ”jordbruk” så inkluderar vi också trädgårdsnäringen (frukt, bär, grönsaker och prydnadsväxter), om det inte uttryckligen står något annat i texten. Däremot ingår inte skog, fiske, hästverksamhet eller rennäring i begreppet såsom vi använder det här.

Definitionen av landsbygd är komplicerad. Enligt SCB är befolkningen på landsbygden de som bor utanför tätort, vilket vi använder i vissa kartor (se 3.1.f). För uppföljning och utvärdering brukar det däremot krävas en definition som befinner sig på en lämplig administrativ nivå för att det ska vara möjligt att göra bra analyser med tillräckligt statistiskt underlag. Därför baseras SWOT-analysen mer på en kommunindelning i olika regiontyper.⁴

1.4 Disposition och läsanvisningar

Kapitel 2 redogör för svenska mål och program som berör jordbruket, livsmedelssektorn eller landsbygderna, och kopplar detta till mål på EU-nivå och global nivå.

Kapitel 3 ger en övergripande bild över det svenska jordbruket.

Kapitel 4 är baserat på de särskilda målen i kommissionens förslag till planförordning. Texten under varje mål inleds med en sammanfattning, följt av en nulägesbeskrivning samt SWOT-faktorer för varje mål.

⁴ Tillväxtanalys (2014). *Bättre statistik för en bättre regional- och landsbygdspolitik*. Rapport 2014:4

Tabell 1. Målstruktur

Allmänna mål	Särskilda mål	Behandlas i avsnitt
1. Främja en smart, resilient och diversifierad jordbrukssektor som garanterar livsmedelssäkerhet	1. Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten.	4.1.a
	2. Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering.	4.1.b
	3. Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan.	4.1.c
2. Stödja miljövard och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål.	4. Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi.	4.2.a
	5. Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.	4.2.b
	6. Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap	4.2.c
3. Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområdena.	7. Locka <i>och underlätta för</i> unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden.	4.3.a
	8. Främja sysselsättning, tillväxt, <i>jämställdhet</i> , social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk	4.3.b
	9. Se till att EU:s jordbruk svarar bättre på samhällets krav på livsmedel och hälsa, inbegripet säkra, näringsriktiga och <i>hållbart producerade</i> livsmedel, matsvinn samt djurskydd.	4.3.c
4 Modernisering av sektorn genom främjande av kunskap, innovation och digitalisering i jordbruk och landsbygder	Tvärgående mål	4.4

2 Mål att beakta för Sverige

SWOT-analysen är främst inriktad på målen i den kommande gemensamma jordbrukspolitiken. Det finns även många andra mål och strategier som vi i Sverige behöver förhålla oss till. Här beskrivs översiktligt sådana mål inom områdena konkurrenskraft, miljö och klimat samt landsbygdsutveckling.

FN:s globala hållbarhetsmål (Agenda 2030) är en gemensam utgångspunkt för Sveriges arbete med alla mål i den gemensamma jordbrukspolitiken. De globala målen är integrerade och odelbara och balanserar de tre dimensionerna av hållbar utveckling: den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga. De tre hållbarhetsdimensionerna hör ihop. Välfungerande ekosystem är en förutsättning för mänskligt välbefinnande och ekonomisk utveckling.

I regeringens handlingsplan för 2018-2020 konstateras att Sverige genom nationellt och internationellt ledarskap ska vara drivande i genomförandet av Agenda 2030 och målen för hållbar utveckling. Planen identifierar 6 fokusområden, varav ett är en hållbar och hälsosam livsmedelskedja. Inom detta fokusområde anges bl.a. att en konkurrenskraftig och hållbar livsmedelskedja som underlättar för hållbara och hälsosamma matvanor ska främjas.

2.1 Svenska mål relaterade till området konkurrenskraftigt jordbruk

2.1.a Livsmedelsstrategin ett viktigt politiskt instrument

I Sverige fattades år 2017 ett politiskt beslut om en livsmedelsstrategi. Livsmedelsstrategin består av ett övergripande mål och tre strategiska mål, där jordbrukets konkurrenskraft har en central roll. Det övergripande målet för livsmedelsstrategin är en konkurrenskraftig livsmedelskedja där den totala livsmedelsproduktionen ökar, samtidigt som relevanta nationella miljömål nås, i syfte att skapa tillväxt och sysselsättning och bidra till hållbar utveckling i hela landet. Produktionsökningen, både konventionell och ekologisk, bör svara mot konsumenternas efterfrågan. En produktionsökning skulle kunna bidra till en ökad självförsörjningsgrad av livsmedel. Sårbarheten i livsmedelskedjan ska minska.

Målet för det strategiska området om regler och villkor är att utformningen av regler och villkor ska stödja målet om en konkurrenskraftig och hållbar livsmedelskedja där produktionen ökar. Detta genom ändamålsenliga skatter och avgifter, regelförenklningar, administrativa lättnader och andra åtgärder för att stärka konkurrenskraften och lönsamheten.

Målet för det strategiska området om konsument och marknad är att konsumenterna ska ha ett högt förtroende för livsmedlen och kunna göra medvetna och hållbara val, exempelvis av närproducerat och ekologiskt. Marknaden för livsmedel ska kännetecknas av väl fungerande konkurrens. Den svenska livsmedelsexporten ska ges förutsättningar att öka för att möta efterfrågan på relevanta marknader.

Målet för det strategiska området om kunskap och innovation är att stödja kunskaps- och innovationssystemet för att bidra till ökad produktivitet och innovation i livsmedelskedjan samt hållbar produktion och konsumtion av livsmedel.

2.2 Svenska mål relaterade till området miljö och klimat

Det finns ett stort antal nationella och internationella miljö- och klimatrelaterade mål vars uppfyllelse påverkas av en levande landsbygd som bidrar till att förvalta natur- och kulturmiljöer. De främsta av dessa mål är de av den svenska riksdagen beslutade svenska miljömålen som består av 16 miljö kvalitetsmål och ett övergripande generationsmål⁵. Målbilden och relationen mellan olika mål inom miljö och klimat är ofta komplex. Många mål återfinns i flera dokument och kan vara formulerade på delvis olika sätt. Många av dem bygger på de EU-rättsakter som räknas upp i bilaga XI till planförordningen. De svenska miljömålen är Sveriges sätt att arbeta med nationella och internationella åtaganden inom miljöområdet. Här följer en förenklad sammanfattning av generationsmålet och några av de svenska miljö kvalitetsmål som är relevanta för jordbrukspolitiken:

- **Generationsmålet**
Generationsmålet är det övergripande målet som visar inriktningen för Sveriges miljöpolitik. Målet visar på den samhällsomställning som krävs för att vi till kommande generationer ska kunna lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta. Generationsmålet är vägledande för miljöarbetet på alla nivåer i samhället. Arbetet för att nå generationsmålet sker främst inom de 16 miljö kvalitetsmålen.
- **Begränsad klimatpåverkan**
Nettoutsläppen av växthusgaser till atmosfären ska minska. Detta kan åstadkommas genom såväl minskade bruttoutsläpp av växthusgaser som genom ökad inlagring av kol.
- **Ett rikt odlingslandskap och Ett rikt växt- och djurliv**
Dessa mål syftar främst till att bevara biologisk mångfald, kulturmiljöer och förutsättningar för friluftslivet samt att ekosystemtjänster vidmakthålls. Ett rikt odlingslandskap innebär också att bevara jordbruksmarkens produktionsförmåga samt innefattar även bevarande av husdjurs och odlade växters genetiska resurser.
- **Ingen övergödning**
Tillförseln av kväve och fosfor till sjöar och vattendrag samt Sveriges omgivande hav ska inte vara större än vad som fastställts i nationella mål och internationella konventioner. Tillförseln av nitrat, och fosfor från jordbruksmark och utsläpp av ammoniak från jordbruket behöver minska.
- **Giftfri miljö**
Halterna av naturfrämmande ämnen är nära noll och deras påverkan på människors hälsa och ekosystemen är försumbar. Halterna av naturligt förekommande ämnen är nära bakgrundsnivåerna.

⁵ Sveriges miljömål, 2019. Webbsida <http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/>

- **Grundvatten av god kvalitet**
Tillgången ska säkras långsiktigt och gäller både mängd och kvalitet på vatten. Dessutom ska effekterna av torka och översvämningar mildras.
- **Myllrande våtmarker**
Våtmarkernas ekologiska och vattenhushållande funktion i landskapet ska bibehållas och värdefulla våtmarker bevaras för framtiden. Ett stort antal växter och djur är beroende av olika våtmarker. Många hotade eller missgynnade arter är kopplade till dessa naturmiljöer. En orsak är att stora arealer våtmark har torrlagts och förstörts i Sverige sedan början av 1800-talet.
- **Levande skogar**
Skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras samt kulturmiljövärden och sociala värden värnas. Mer än halva Sveriges yta täcks av skog. Skogen erbjuder unika livsmiljöer för djur och växter, är en viktig källa till förnybara råvaror och är värdefull för friluftsliv och rekreation.
- **Storslagen fjällmiljö**
Fjällen ska ha en hög grad av ursprunglighet vad gäller biologisk mångfald, upplevelsevärden samt natur- och kulturvärden. Verksamheter i fjällen ska bedrivas med hänsyn till dessa värden och så att en hållbar utveckling främjas. Särskilt värdefulla områden ska skyddas mot ingrepp och andra störningar. Fortsatt renskötsel liksom annan djurhållning behövs för att bevara ett vidsträckt och betespräglad fjällandskap som erbjuder livsmiljöer för många arter. Samtidigt måste rennäringens behov av stora sammanhängande betesområden balanseras mot behovet av anläggningar för bland annat friluftsliv, naturturism, vindkraft och mineralbrytning.

Det regionala samarbetet kring Östersjön är av särskild vikt för Sverige. Inom EU arbetar vi med den så kallade Östersjöstrategin som bland annat handlar om att rena havet och förebygga effekterna av klimatförändringarna. Vi arbetar också med den så kallade Baltic Sea Action Plan (kopplat till HELCOM) där även andra angränsande länder är med i samarbetet.

2.3 Svenska mål relaterade till området landsbygdsutveckling

2.3.a Landsbygdspropositionen håller samman politiken för landsbygderna

Landsbygdspropositionen⁶ lägger grunden för en sammanhållen politik för Sveriges landsbygder och innehåller ett övergripande mål och tre delmål.

Det övergripande målet i landsbygdspropositionen är en livskraftig landsbygd med likvärdiga möjligheter till företagande, arbete, boende och välfärd som leder till en långsiktigt hållbar utveckling i hela landet. Detta innefattar landsbygdernas förmåga att ta till

⁶ En sammanhållen politik för Sveriges landsbygder – för ett Sverige som håller ihop. Prop. 2017/18 179.

vara förutsättningarna för företagsamhet och sysselsättning är långsiktigt hållbar, samtidigt som miljömålen nås. Landsbygderna ska bidra till att stärka Sveriges konkurrenskraft i en utveckling mot en cirkulär, biobaserad och fossilfri ekonomi och till ett hållbart nyttjande av naturresurserna samt till att relevanta miljömål uppfylls.

De tre delmålen har som syfte att integrera tre dimensioner av hållbar utveckling. Delmålen ligger även i linje med FN:s strategi för hållbar utveckling, Agenda 2030.

Delmål 1: Landsbygdernas förmåga att ta till vara förutsättningarna för företagsamhet och sysselsättning ska vara långsiktigt hållbar, samtidigt som miljömålen nås. Landsbygderna ska bidra till en positiv utveckling av Sveriges ekonomi.

Delmål 2: Landsbygderna ska bidra till att stärka Sveriges konkurrenskraft i en utveckling mot en cirkulär, biobaserad och fossilfri ekonomi och till ett hållbart nyttjande av naturresurserna samt till att relevanta miljömål uppfylls.

Delmål 3: Likvärdiga förutsättningar för människor att arbeta, bo och leva i landsbygderna.

Utöver landsbygdspolitiken bör också den nationella strategin för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2015–2020 beaktas.

2.3.b Konsumenterna förväntar sig hög kvalitet

Sverige strävar efter att konsumenterna ska ha tillgång till säkra livsmedel som uppfyller de krav som konsumenterna förväntar sig. Det finns flera strategier och propositioner som är av betydelse i sammanhanget. Framför allt kännetecknas våra ambitioner av följande:

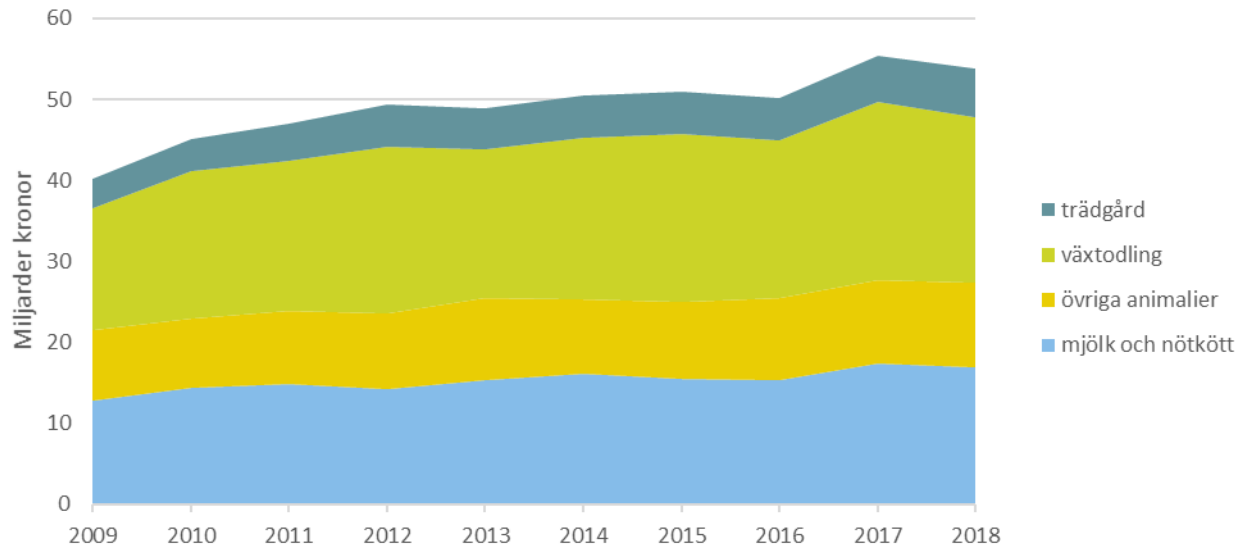
- **Bevara möjligheten till effektiv behandling av bakteriella infektioner**
Minska risken för antibiotikaresistens för att möjliggöra fortsatt effektiv behandling hos såväl människor som djur.
- **Produktionen, konsumtion och export av ekologiska produkter bör öka**
Ekologisk odling kan ses som en metod, eller ett medel, för att uppnå en rad andra tillståndsmål.
- **Upprätthålla höga standarder för djurskydd**
Konsumenterna förväntar sig att vi upprätthåller höga standarder för djurskydd inom jordbruket.
- **Minska matsvinnet i alla led**
Den svenska handlingsplanen förespråkar satsningar på samarbete, forskning och innovation, samt på att förändra konsumenternas beteende.

3 Sveriges jordbruk

Detta kapitel ger en övergripande bild av det svenska jordbruket. Denna kompletteras med nulägesbeskrivning för vart och ett av de nio särskilda målen i SWOT-analysen i kapitel 4.

3.1 Övergripande nulägesbeskrivning

Sveriges jordbruk producerar varor värda omkring 53 miljarder kronor om året. Omkring en tredjedel av detta utgörs av mjölk och nötkött. Växtodling utom trädgård utgör omkring 40 procent, och de återstående 30 procenten kommer framför allt från gris- och fjäderfäkött samt från trädgårdssektorn.

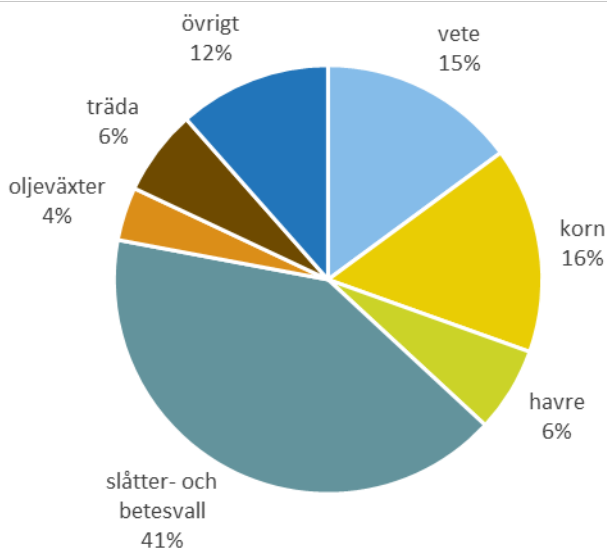
Figur 1. Produktionsvärde 2009-2018, miljarder kronor

Källa: Jordbruksverket

Det sammanlagda produktionsvärdet hade en positiv utveckling fram till år 2017. Nedgången under 2018 kan förklaras av svår torka i landet det året.

3.1.a Betesvall och spannmål dominerar åkerarealen

Arealen jordbruksmark har legat ganska stabilt kring 3 miljoner hektar de senaste tio åren. Av detta är 2,6 miljoner hektar åkermark. Åkermarken används framför allt till slätter- och betesvall, vete och korn. Sverige har under föregående och nuvarande programperiod haft en ökande kvot av permanent gräsmark i landet.

Figur 2 Åkermarkens användning 2018

Källa: Jordbruksverket

I de grova drag som figuren ovan visar har markanvändningen inte ändrats nämnvärt de senaste tio åren. På detaljerad nivå pågår dock en del förändringar. Till exempel minskar odlingen av sockerbetar, potatis och energiskog samtidigt som odlingen av majs och grönfoderväxter ökar. En annan förändring är att rapsen i allt större utsträckning sås på hösten.

3.1.b Mjolk- och nötköttsproduktion dominerar animalieproduktionen

Mjolk och nötkött är viktiga produkter i det svenska jordbruket. De hänger dessutom nära samman, eftersom omkring 60 procent av det svenska nötköttet kommer från djur från mjölkproduktionen. Antalet nötkreatur är ungefär detsamma nu som för tio år sedan, omkring 1,5 miljoner djur. Antalet mjölkkor har dock minskat med tio procent under den perioden, samtidigt som antalet kor för uppfödning av kalvar har ökat.

Mjölkkobesättningarna ökar snabbt i storlek. År 2016 hade den genomsnittliga mjölkko-besättningen 85 kor. Det är mer än dubbelt så många som motsvarande siffra tretton år tidigare; år 2003 var det genomsnittliga antalet kor 41 djur per gård. Kvantiteten invägd mjölk har dock en nedåtgående trend under de senaste tio åren, och svenska produkter tappar andelar av hemmamarknaden gentemot importen. År 2018 var den svenska andelen av förbrukningen⁷ nere på 72 procent.

Fårnäringen är liten i Sverige. Antalet får har ökat något under den senaste tioårsperioden och är nu strax under 300 000 djur. Antalet företag med får har också ökat, så det genomsnittliga antalet djur per gård har inte ändrats nämnvärt de senaste tio åren. Näringen

⁷ Med förbrukning avses konsumtion i slaktad vikt.

är tämligen småskalig. I genomsnitt har en gård omkring 30 vuxna djur. Mer än hälften av djuren finns dock på gårdar med mer än 49 vuxna djur.

Produktionen av **griskött** har länge haft en nedåtgående trend i Sverige, framför allt på grund av hård konkurrens från utlandet. Sedan några år tillbaka har dock konsumenternas efterfrågan på svenskt griskött växt tydligt och detta har lett till ökad produktion både år 2017 och år 2018. Låg användning av antibiotika och god djurvälstånd är mervärden som finns i den svenska grisproduktionen och som konsumenter uppskattar alltmer.

Samtidigt som konsumtionen av svenskt griskött stiger i Sverige så minskar den totala konsumtionen av griskött sedan flera år tillbaka. Det är importerat griskött som står för hela minskningen. Sammantaget leder detta till att andelen svenskt griskött ökar.

Äggproduktion bedrivs av omkring 3 000 företag. Den svenska äggproduktionen har ökat stadigt under den senaste tioårsperioden och andelen svenska ägg av den totala förbrukningen är över 90 procent. Detta är betydligt mer än för fågelkött. Den höga andelen beror på en kombination av att färska svenska ägg är en självklarhet för många svenska hushåll och att vi sedan EU-inträdet har ett skydd mot import av färska ägg för direktkonsumtion som inte kan intygas komma från salmonellafria besättningar i andra länder.

Även produktionen av **fågelkött** ökar och är den typ av animalieproduktion som ökat mest de senaste decennierna. År 2014 producerades för första gången mer fågelkött än nötkött i Sverige. Svenska produkter har nästan 70 procent av marknaden. Liksom för gris- och nötkött har svenskarnas växande intresse för svenska mervärden, som låg antibiotikaförbrukning och god djurvälstånd, påverkat andelen svensk matfågel av förbrukningen positivt de senaste åren. Fågelkött produceras av ganska få företag. Antalet är omkring 200 om man inkluderar småföretagen.

3.1.c Trädgårdssektorn producerar betydande värden på liten yta

Trädgårdsodlingen är en relativt kapital-, arbets- och kunskapsintensiv gren av jordbruket, som producerar betydligt högre värden per ytenhet än jordbruket i allmänhet. Under år 2017 nyttjades drygt 13 600 hektar på friland och knappt 310 hektar växthusyta till just trädgårdsodling i Sverige. På dessa ytor producerade 1 952 företag trädgårdsprodukter värda mer än 5,3 miljarder kronor. Det innebär att 3 procent av de svenska jordbruksföretagen producerade omkring 10 procent av alla jordbruksprodukters samlade värde på 0,5 procent av den tillgängliga åkermarken.

Trädgårdsodlingen utgör en komplex bransch och består av företag med en rad olika inriktningar, odlingsformer och förutsättningar. Här finns allt från stora specialiserade växthusföretag med fokus på någon enskild gröda, till små företag som bedriver både växthus- och frilandsodling av såväl köks- som prydnadsväxter vid sidan av animalieproduktion och spannmålsodling.

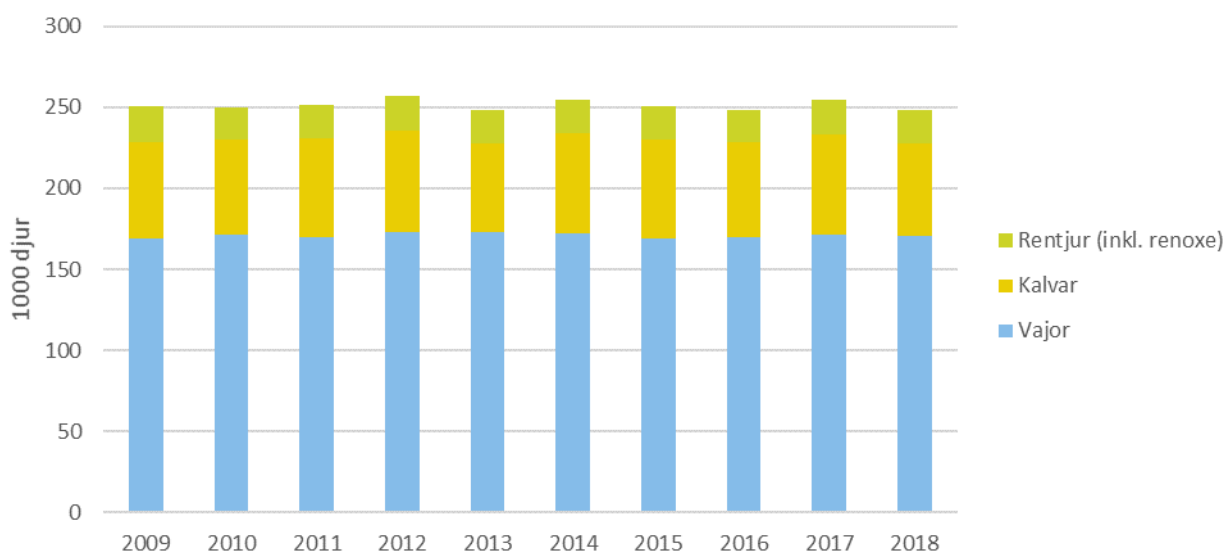
Precis som det svenska jordbruket i övrigt, har trädgårdsodlingen upplevt en kraftig strukturrationalisering. Sedan år 1990 har antalet företag minskat till färre än hälften, medan odlingsarealerna är mer eller mindre oförändrade.

Produktionen består till större delen av frilandsodlade grönsaker. Produktionen består av många olika produkter, men morötter och lök står för de största volymerna. I växthusen odlas i första hand prydnadsväxter, gurka och tomat. Frukt- och bärödlingen domineras av äpplen och jordgubbar.

En mycket stor del av frilandsodlingen bedrivs i de sydligaste delarna av Sverige. Också växthusodlingen sker till största delen i söder, men omkring 25 procent av odlingen sker i Svealand.⁸

3.1.d Rennäringen är förbehållen samerna

Renskötseln är en samisk näring som i Sverige är förbehållen samerna. All rennäring bygger på det fria naturbetet eftersom renar är vandringsdjur. Det finns cirka 4 600 renägare (som äger minst en ren), varav 85 procent bor i Norrbottens län. 40 procent är kvinnor. Antalet renar i Sverige varierar mellan 225 000 och 280 000 i vinterhjord.

Figur 3 Antal renar i Sverige, 1000 djur

Källa: Sametinget

Rennäringen är beroende av stora betesarealer eftersom renarna rör sig efter årstidsväxlingarna. För vandringarna mellan olika betesmarker utnyttjar renen bestämda vandringsleder. Under vissa tider på året, framför allt i samband med kalvmärkning, höstslakt och flytt till vinterbetesområdena, samlar rensköterna renarna i större hjordar som drivs efter urgamla flyttleder. Det är nästan omöjligt att ändra en flyttled eftersom renarna är

⁸ Jordbruksverket (2017). Statistikrapport 2017:02 (uppdaterad med data från 2017).

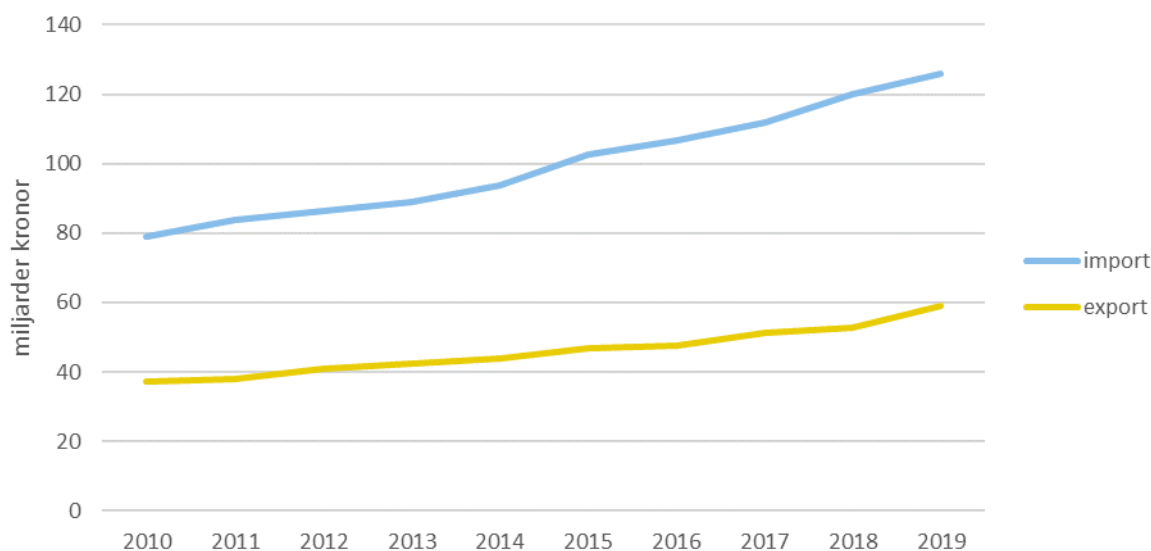
lättskrämda vandedjur. I vissa områden är flyttlederna avskurna av exempelvis industriaktiviteter, bilvägar och järnvägar. Då måste renarna fraktas till nya betesområden med lastbil.

Renslakten ger omkring 1,4 miljoner ton om året. Priset till uppfödaren har ökat markant de senaste åren, och har på senare tid legat över 65 kronor per kilo. För tio år sedan låg priset vanligen omkring 50 kronor per kilo.⁹

3.1.e Sverige är nettoimportör av jordbruksprodukter och livsmedel

Sverige importerar jordbruksprodukter och livsmedel till ett betydligt större värde än vad vi exporterar. Under år 2018 uppgick importen till 120 miljarder kronor och exporten till 53 miljarder kronor.¹⁰

Både importen och exporten ökar stadigt. De senaste tio åren har de ökat med nästan 60 procent. Eftersom importen är så mycket större betyder detta att handelsunderskottet inom sektorn ökar stadigt i absoluta tal.

Figur 4 Sveriges import och export av jordbruksprodukter och livsmedel exkl. fisk 2010–2019, miljarder kronor

Källa: SCB

Importen består framför allt av vin, kött, mejeriprodukter samt frukt och grönsaker. Viktiga exportprodukter är vodka, olika förädlade livsmedel, vegetabiliska fetter och mjölkpulver.

⁹ Sametingets webbplats, hämtat 7 maj 2019.

¹⁰ SCB. Jordbruks- och livsmedelsproduktion syftar här på KN-nummer 1-24, utom nr 3 (fisk).

3.1.f Stora regionala skillnader

Olika förutsättningar för odling

Det är mycket olika förutsättningar för jordbruk i olika delar av Sverige. Skånska jordbrukare arbetar på samma breddgrad som jordbrukare i Danmark, medan det nordligaste jordbruket i Sverige ligger norr om polcirkeln. Terräng, arrondering och jordmån varierar också mellan olika regioner. På slättlandet i söder och runt de stora sjöarna är förutsättningarna bra och jordarna ger god avkastning (omkring 6 500 kg per hektar för vårkorn, över 8 000 kg per hektar för vårvede). I skogs- och mellanbygder är avkastningen sämre och där dominerar den grovfoderbaserade animalieproduktionen.

Spannmål och andra grödor odlas i första hand där förutsättningarna är bäst. Drygt hälften av åkerarealen finns på slättmarkerna i södra och mellersta Sverige. En dryg tredjedel finns i skogs- och mellanbygd i samma region. Endast en tiondel av åkermarken finns i norra Sverige. I slättbygden finns också större delen av produktionen av ägg samt gris- och fjäderfäkött, vilket innebär att djuren finns nära odlingen av foderspannmål.

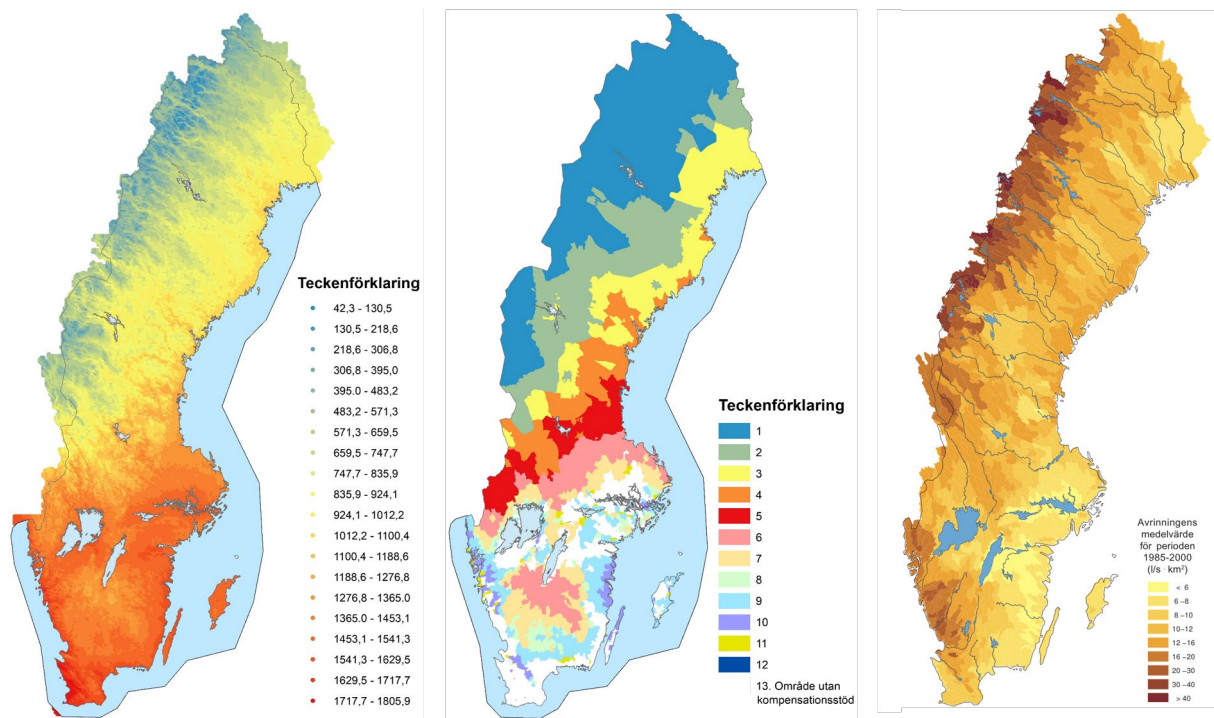
För betesmarkerna är fördelningen nästan den motsatta när det gäller slätt- respektive skogs- och mellanbygd i södra och mellersta Sverige. Omkring två tredjedelar av betesmarkerna finns i skogs- och mellanbygd, medan en dryg fjärdedel finns på slättmarkerna, och omkring 8 procent i norra Sverige. De här andelarna har inte ändrats nämnvärt de senaste tio åren. Vallen ligger också i första hand i skogs- och mellanbygd eller i norra Sverige. Eftersom produktionen av mjölk, nötkött och fårkött till övervägande del är baserad på grovfoder så ligger en stor del av de sektorerna i skogs- och mellanbygderna.

Kartorna nedan illustrerar de stora geografiska skillnaderna på två sätt:

Den vänstra kartan visar temperatursumman under vegetationsperioden i hela landet.¹¹ Ju längre norrut man kommer, desto kallare är det och desto kortare är vegetationsperioden. Det är därför mycket stora skillnader mellan olika landsändar. Om temperatursumman är under 1500 grader anses det påverka odlingsförutsättningarna.

Den mellersta kartan visar olika stödområden inom kompensationsstödet 2014–2020. Endast de vita områdena är de som inte anses behöva någon form av kompensation för sämre naturgivna förutsättningar. Omkring hälften av jordbruksarealen ligger inom områden som under perioden 2014–2020 fick stöd eftersom de ansågs ligga i områden med sämre förutsättningar för jordbruk.

¹¹ Temperatursumman beräknas per år som summan av varje dags skillnad mellan dagsmedeltemperaturen och +5 grader under vegetationsperioden. Vegetationsperioden börjar när fem dagar med medeltemperatur över +5 grader inträffat, och slutar när fem dagar med dagsmedeltemperatur under +5 grader har inträffat.

Figur 5 Skillnader i förutsättningar mellan olika regioner - Från vänster: karta som visar temperatursumma under växtperioden (dygnsgrader), karta med indelning i kompensationsstödsområden år 2019 samt karta över medelavrinning (l/s km²)

Källa: Jordbruksverket (vänster, mitten), SMHI (höger)

Det finns även betydande skillnader i vattentillgången i olika delar av landet. Nederbörden är störst i landets västra delar medan avdunstningen främst beror av temperaturen är störst i södra delen av Sverige. Det innebär att risken för vattenbrist och torra är störst i sydöstra Sverige. Avrinningen, det vill säga skillnaden mellan nederbörd och avdunstning är tre till fem gånger större på västkusten än i sydöstra Sverige och upp mot tio gånger högre i fjälltrakterna.¹²

Nötkreaturen är viktiga för områden med sämre produktionsförutsättningar

Jordbruket i skogsbygden och Norrland är starkt beroende av lönsamheten i mjölk- och nötköttsproduktionen, eftersom det finns få andra produktionsinriktningar som kan bedrivas med den låga markkvalitet och det klimat som finns i dessa områden. Exempelvis finns 41 procent av nötkreaturen i skogsbygdsområden, medan dessa områden bara svarar för 28 procent av arealen jordbruksmark i landet. I Norrland medför de låga hektarskördarna att det behövs uppemot dubbelt så stor areal per djur för att producera grovfoder, jämfört med de södra delarna av landet. I Norrland används cirka 80 procent av jordbruksmarken till att producera grovfoder till djuren.

¹² SMHI (2002). *Avrinningen i Sverige*. Faktablad nr 12

Jordbruket domineras av mjölk- och nötköttsproduktion i områden med sämre naturliga förutsättningar för jordbruk. På många håll i dessa områden är de alternativa sysselsättningsmöjligheterna samtidigt färre. En förklaring är att dessa delar av landet är jämförelsevis glest befolkade. Skogsbruk inklusive dess förädlingsled har, relativt sett, stor betydelse för sysselsättningen i skogsbygderna och i Norrland.

4 SWOT-analys

I detta kapitel presenterar vi de SWOT-faktorer som identifierats för vart och ett av de nio särskilda målen samt det tvärgående målet som anges för den gemensamma jordbrukspolitiken. Kapitlet är indelat i tre delar, vilka motsvarar de tre allmänna målen som den gemensamma jordbrukspolitiken slår fast. Under vart och ett av dessa inordnas tre särskilda mål, vilka varit i fokus för SWOT-analysen. Därtill görs en särskild analys med anledning av det tvärgående målet. Varje avsnitt inleds med en nulägesbeskrivning för det särskilda målet.

4.1 Allmänt mål – Främja en smart, motståndskraftig och diversifierad jordbrukssektor för livsmedelstryggheten

Det svenska jordbrukets konkurrenskraft och lönsamhet har utvecklats svagt under de senaste tio åren, jämfört med näringslivet som helhet. Detta beror delvis på en jämförelsevis svag ökning av produktiviteten, som i sin tur är en följd av att satsningar på kunskap och innovation är förhållandevis låg i livsmedelskedjan. Om lönsamheten fortsätter att försämrans kommer produktionen fortsätta minska och minska på fler områden än idag.

Primärproducenterna har fått en mer affärsmässig roll i en allt mer diversifierad och dynamisk livsmedelskedja vilket ställer stora krav på förutseende, anpassning och flexibilitet. För att anpassa sig behöver de utveckla sin affärsmässighet, marknadsorientering och produktivitet samt investera i ny teknik, specialisera, diversifiera, öka förädlingsgraden eller hitta nya marknader, nischer och kortare vägar till konsumenter inom eller utom landet.

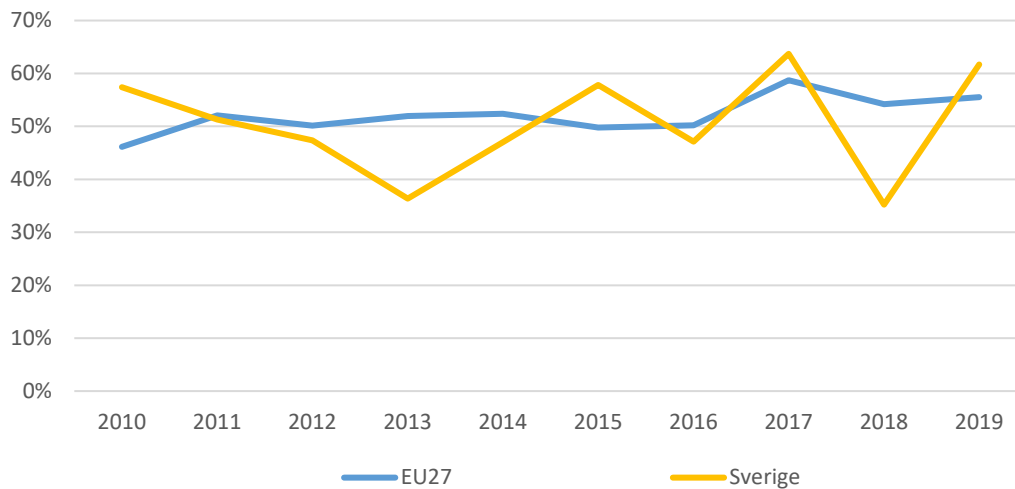
Det är helt avgörande för det enskilda företaget att hitta just sina möjligheter för att utvecklas till ett konkurrenskraftigt företag. Det kan vara dyrt och svårt men det är nödvändigt på sikt, och gäller såväl branscher som enskilda företagare. Hit hör att använda ny kunskap och teknik, exempelvis digitalisering, samt att företagarna lär sig mer om företagsledning och affärsutveckling.

4.1.a Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten

Nulägesbeskrivning

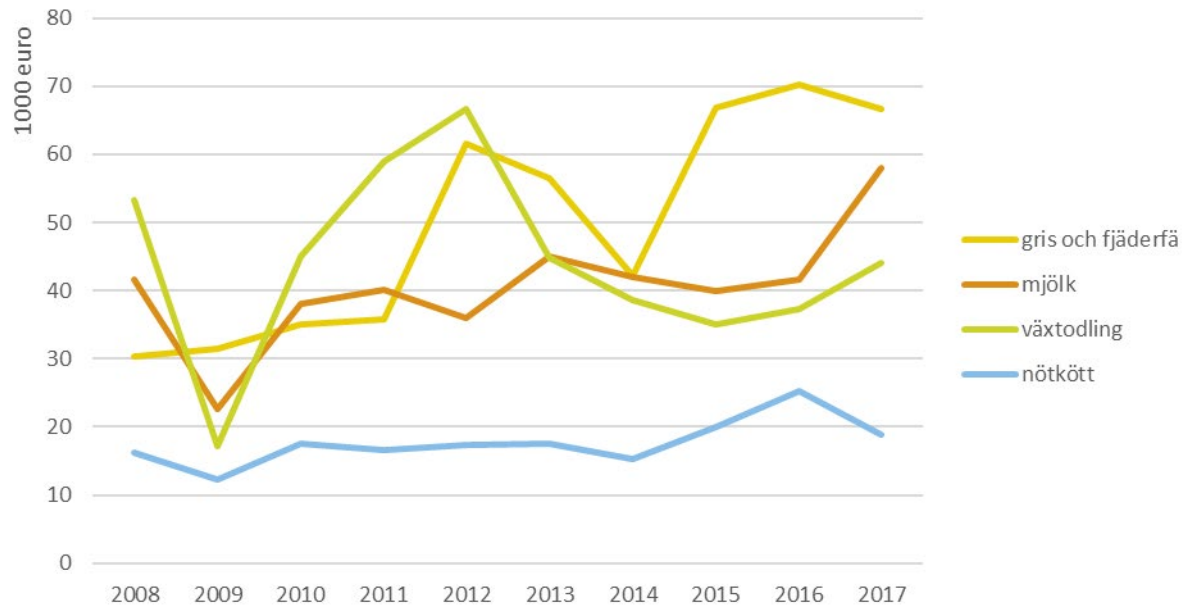
Svag lönsamhet inom jordbruket

Jordbruksföretagen har i genomsnitt en dålig lönsamhet om man jämför med ekonomin som helhet. Den uppskattade timlönen (inklusive stöd) inom jordbruket är i grova drag hälften av vad den är inom hela ekonomin. Genomsnittet för EU är ungefär detsamma.

Figur 6. Timlön (företagsinkomst per obetald AWU) i jordbruket jämfört med hela ekonomin 2010-2019, procent
Källa: Eurostat (kontextindikator C26 samt egen beräkning)

Det är stora skillnader mellan sektorerna. Framför allt uppvisar nötköttsproducenterna genomgående lägre siffror än de andra större sektorerna i landet. Sektor för gris- och fjäderfäkött har de senaste åren legat nästan tre gånger högre (med undantag för 2014).

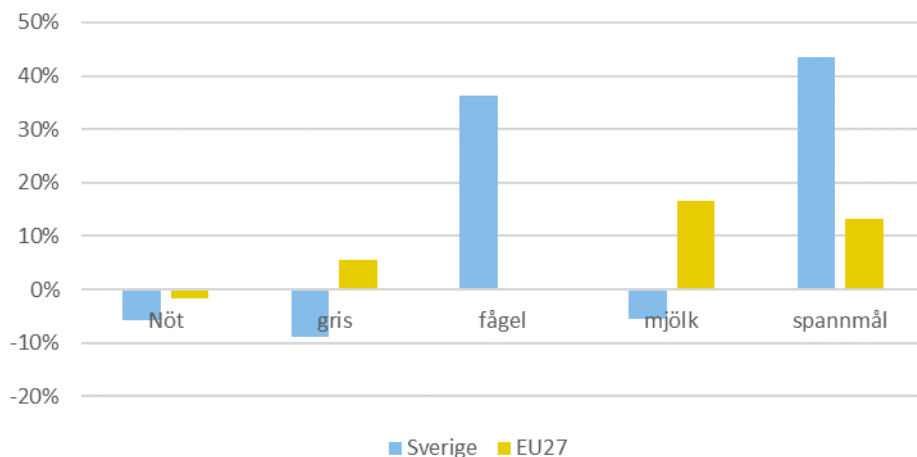

Figur 7. Nettoförädlingsvärde per årsarbetskraft 2008-2017 för valda sektorer, 1000 euro
Källa: FADN, post 15, 45, 49 och 50.

Datan i figuren ovan går bara till 2017. Med tanke på den svåra torkan sommaren 2018 är det troligt att vi skulle ha sett en nedgång i nettoförädlingsvärdet om vi redovisat data också för det året. Figuren inkluderar inte trädgårdssektorn eller lammproduktionen eftersom FADN:s data för dessa sektorer bygger på för få företag för att vara pålitlig.

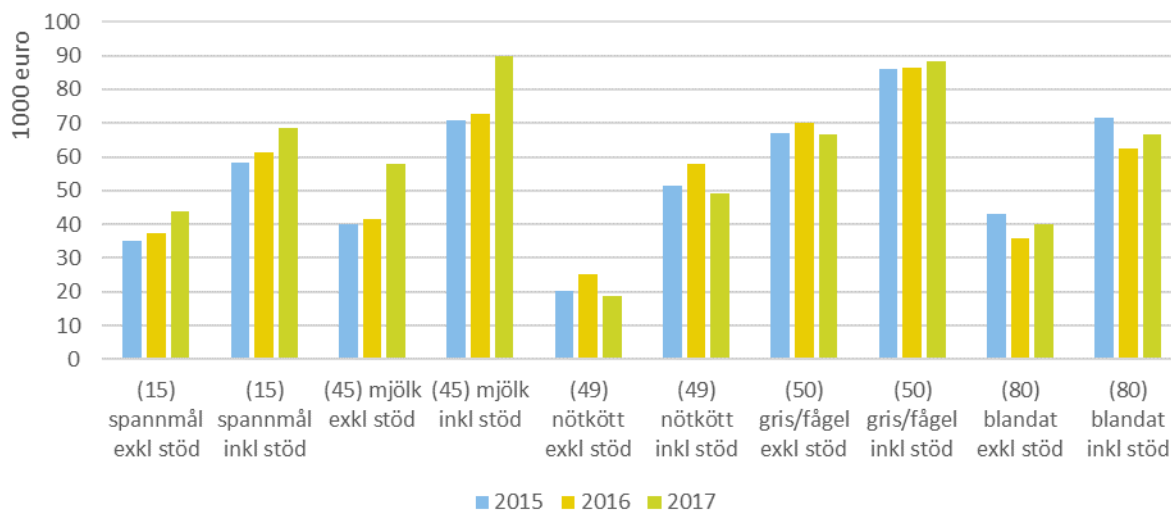
Att det är stora skillnader mellan produktionsgrenarna ser man också om man jämför utvecklingen i Sverige med den i EU som helhet. Om man ser till utvecklingen på tio år så minskar den svenska produktionen av mjölk, nötkött och griskött, samtidigt som EU som helhet haft en betydligt mer positiv utveckling för dessa produkter. Särskilt för mjölk är skillnaden slående; EU-snittet har ökat med 17 procent samtidigt som den svenska produktionen minskat med 5 procent. Samtidigt har den svenska produktionen av matfågel och spannmål sett en betydligt mer positiv utveckling¹³.

¹³ Eurostat redovisar inga totalsiffror för fågelkött, eftersom några länders data betecknas som konfidentiella. Den genomsnittliga trenden för de länder som det finns data för är en ökning med 13 % under 2015-2019.

Figur 8. Ändring av produktionen i ton från 2010 till 2019 i Sverige och EU27, procent
Källa: Eurostat

Stöden utgör för många företag en betydande del av nettoförädlingsvärdet. Det är dock stora skillnader mellan sektorerna. Framför allt skulle den genomsnittliga nötköttsproducenten ha en mycket svag lönsamhet utan stöden, men även för mjölkproducenter och spannmålsodlare har stöden stor betydelse. För de mindre reglerade sektorerna gris- och fågelkött är stöden inte av samma vikt för den specialiserade produktionen.

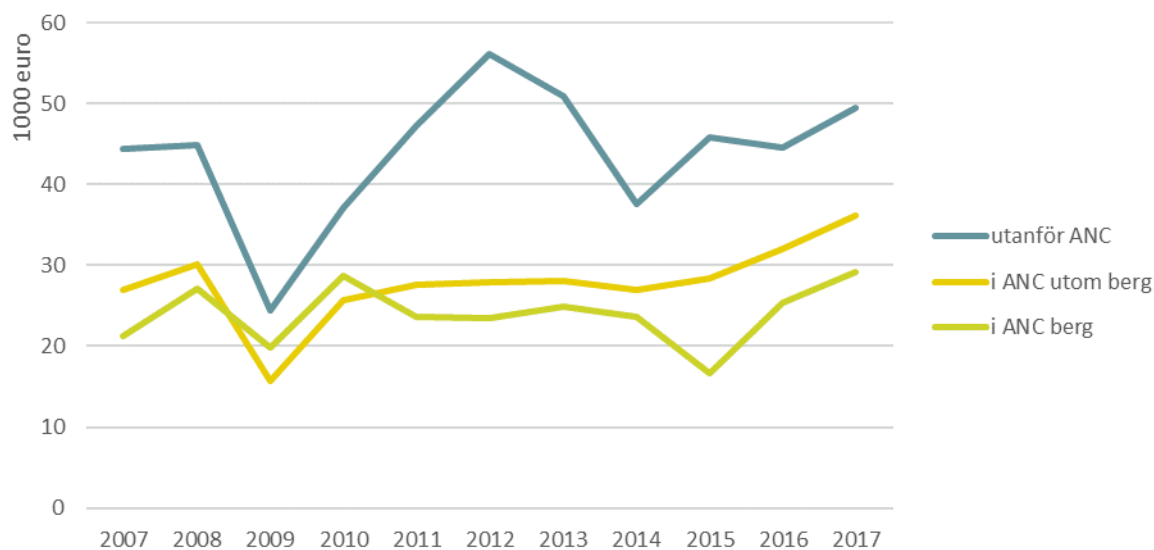
Figur 9. Nettoförädlingsvärde med och utan stöd 2015-2017, 1000 euro
Källa: FADN. "Stöd" i figuren inkluderar inte investeringsstöd.

Figuren ovan visar på genomsnittlig lönsamhet per produktionsgren. Skillnaden är dock stor mellan olika företag, vilket gör att de som har en bättre lönsamhet än genomsnittet har bättre

förutsättningar att fortsätta och även klara större investeringar. De som har lägre lönsamhet över tid har däremot svårare att bedriva en långsiktig produktion och svårare att investera.¹⁴

Skillnader i lönsamhet mellan olika regioner

Stora delar av Sverige utgörs av skogs- och mellanbygder med ganska dåliga naturliga förutsättningar för jordbruk. Det är inte oväntat att lönsamheten (mätt som nettoförädlingsvärdet) är sämre i områden med sämre naturgivna förutsättningar.

Figur 10. Nettoförädlingsvärde per arbetstidsenhet 2007-2017, 1000 euro

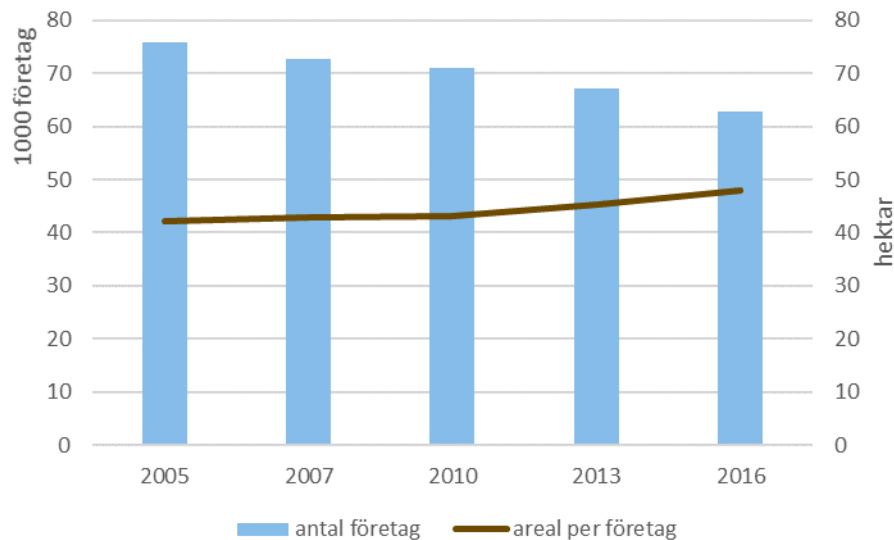
Källa: Farm Accountancy Data Network

Det genomsnittliga nettoförädlingsvärdet har fluktuerat en hel del under perioden, men har oftast legat nästan hälften så högt i områden med naturliga begränsningar (ANC) än i områden med bättre förutsättningar. Man bör komma ihåg att figuren ovan visar just genomsnitt – det är stora skillnader i naturgivna förutsättningar även inom ANC-området, och därmed också i vilken produktion som bedrivs i olika områden. Se avsnitt 3.1.f ovan för detaljer om detta. Kompensationsstödet bidrar alltså till att jämna ut inkomstskillnaderna inom jordbruket.

Företagen blir färre och större

År 2016 fanns det omkring 63 000 jordbruksföretag i Sverige. Antalet minskar snabbt; bara tio år tidigare fanns det över 72 000 företag i landet.

¹⁴ LRF Konsult (2019). *Lantbrukets lönsamhet – november 2019*. Siffrorna avser medelgårdar som bygger på verkliga företag fram till 2018, och prognos för 2019.

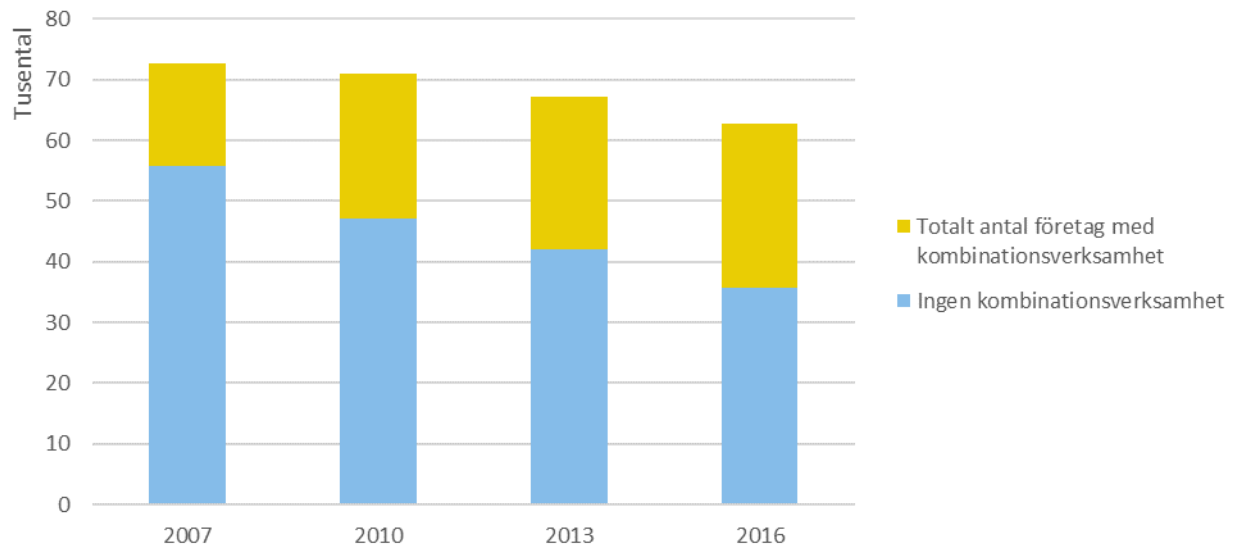
Figur 11. Antal företag och areal per företag 2005-2016
Källa: Eurostat, kontextindikator 17

Samtidigt blir företagen större. Ett genomsnittligt företag brukade år 2016 en areal på 48 hektar, jämfört med 42 hektar tio år tidigare. De företag som har djur har dessutom fler djurenheter. År 2005 hade dessa företag i genomsnitt 43,3 djurenheter, och 2016 hade den siffran ökat till 49,6 djurenheter. Djurtätheten är dock stabil under perioden på 0,57 djurenheter per hektar.

De flesta jordbruksföretagen i Sverige bedrivs på deltid. Många jordbrukare har alltså andra inkomstkällor än jordbruket. Den nedåtgående trenden i antal företag gäller både heltids- och deltidsföretagen. År 2016 fanns totalt omkring 15 500 heltidsföretag och 47 500 deltidsföretag.

Heltidsjordbruken är mycket större än deltidjordbruken. Under år 2016 brukades 72 procent av jordbruksmarken av den knappa fjärdedel företag som var heltidsjordbruk, vilket innebär att den genomsnittliga arealen åker- och betesmark som brukades av heltidsföretag var nästan åtta gånger så stor som för övriga jordbruksföretag (140 kontra 18 hektar). Heltidsjordbruken växer snabbt. Den genomsnittliga arealen åkermark som brukades av heltidsjordbruk ökade från 97 till 121 hektar mellan åren 2007–2016, samtidigt som andelen större heltidsföretag (som brukade mer än 100 hektar åkermark) ökade från 32 till 42 procent.

Samtidigt som antalet företag har minskat inom jordbruket så har antalet företag med kombinationsverksamhet ökat de senaste tio åren, både som en andel av totalen och i absoluta tal. År 2016 uppgav omkring 43 procent av företagen att de har kombinationsverksamhet. Tio år tidigare var motsvarande siffra bara 23 procent.

Figur 12. Kombinationsverksamhet i jordbruket 2007-2016

Källa: Jordbruksverket

Den vanligaste kombinationen är olika former av entreprenadarbete, framför allt inom jordbruket men också utanför det. Turism och andra fritidsaktiviteter är också en vanligt förekommande kombination.

Att jordbrukarnas privata ekonomi i växande grad bygger på inkomster från arbeten utanför jordbruket försvårar levnadsvillkoren för jordbruken i glesbygd. En konsekvens av detta är att sysselsättningen i jordbruket följer utvecklingen på den regionala arbetsmarknaden, det vill säga minskar mest i de mest glesa landsbygderna och minst i den storstadsnära landsbygden. Urbaniseringen innebär alltså en utmaning också för jordbruksföretagen, som till skillnad mot företag i andra näringar inte lika enkelt kan följa efter befolkningen till storstäderna eftersom jordbruksmarken är en geografiskt fast produktionsfaktor.¹⁵

Skillnader mellan män och kvinnor

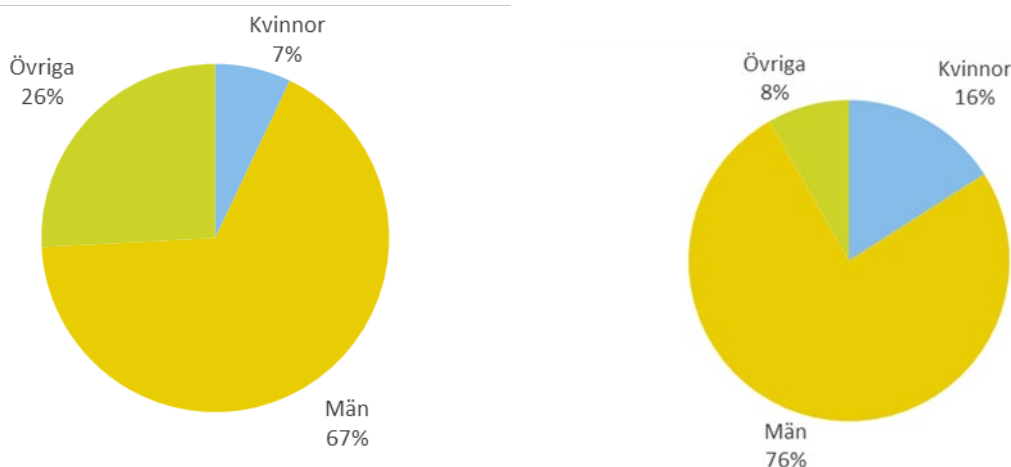
De flesta jordbruksföretagare är män. Av de jordbruk som drivs som enskild firma var det år 2016 bara 17 procent som drevs av kvinnor. Andelen har dock ökat något på senare år; tio år tidigare var den 14 procent.

I könsfördelningen mellan jordbruksföretagen syns ett mönster. Ju större åkerareal ett jordbruksföretag har desto färre av dem sysselsatta är kvinnor. För företag med mindre än 2 hektar är andelen kvinnor cirka 49 procent. För företag i kategorin med störst areal, mer än 100 hektar, är andelen cirka 39 procent. Samma mönster går igen bland företagsledarna. Kvinnor driver cirka 27 procent av enskilda jordbruksföretag med mindre än 2 hektar

¹⁵ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

åkermark. Andelen bland företag med mer än 100 hektar är drygt 4 procent. Siffrorna avser år 2017¹⁶.

Beträffande gårdsstödet syns skillnader mellan män och kvinnor. År 2019 var könsfördelningen för sökande av gårdsstöd 76 procent män och 16 procent kvinnor. Resterande 8 procent söktes av en organisation. Av utbetalat stöd uppgick andelen till kvinnor år 2019 till 7 procent, medan andelen för män var 67 procent. Resterande 26 procent gick till organisationer¹⁷.

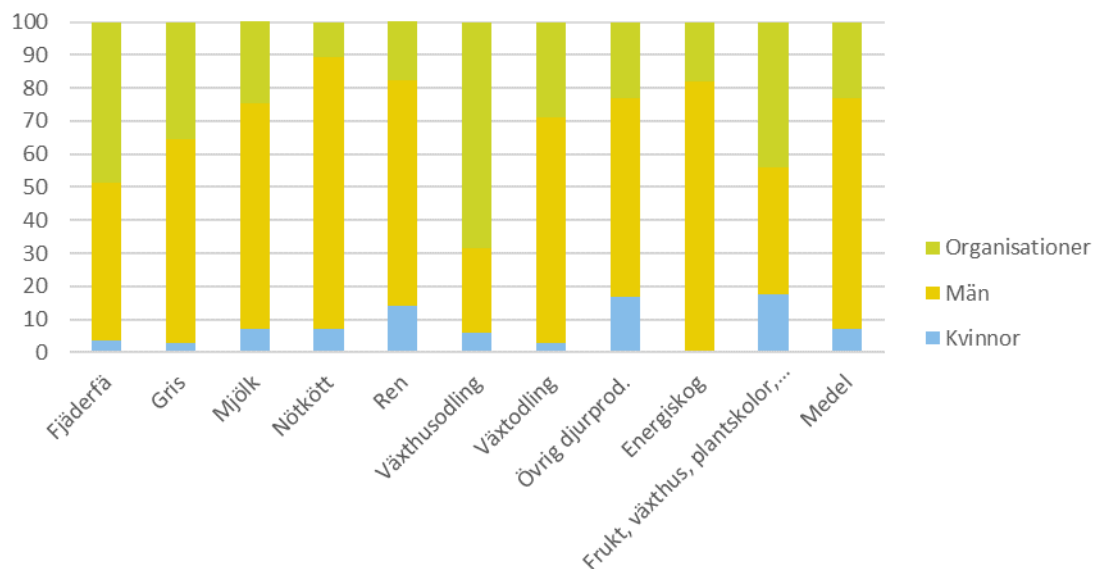
Figur 13 Utbetalt gårdsstöd år 2019, andel av stödbelopp (till vänster) och av antal sökande (till höger).
Källa: Jordbruksverket.

För investeringsstöd inom jordbruk var den genom snittliga könsfördelningen år 2017 7 procent kvinnor, 70 procent män och 23 procent organisationer. Det är inom de traditionella jordbruksinriktningarna som de flesta investeringarna görs. Mjölproduktion, nötköttsproduktion och växtodling står för drygt 77 procent av alla ärenden för investeringar inom jordbruket. Andelen kvinnliga sökande är större inom andra inriktningar som rennärning, övrig djurproduktion samt frukt, växthus, plantskolor, frilandsodling. Inom startstödet är bara en fjärdedel av de som beviljats stöd kvinnor, medan resterande andel tilldelats män¹⁸.

¹⁶ Jordbruksverket, (2018). *Indikatorer och statistik uppdelat per kön – inom jordbruket, landsbygdsprogrammet och i Sveriges landsbygder*.

¹⁷ Utbetalat belopp för gårdsstöd 2019, uttag ur Jordbruksverkets system 2020-03-30.

¹⁸ Jordbruksverket, (2018). *Indikatorer och statistik uppdelat per kön – inom jordbruket, landsbygdsprogrammet och i Sveriges landsbygder*.

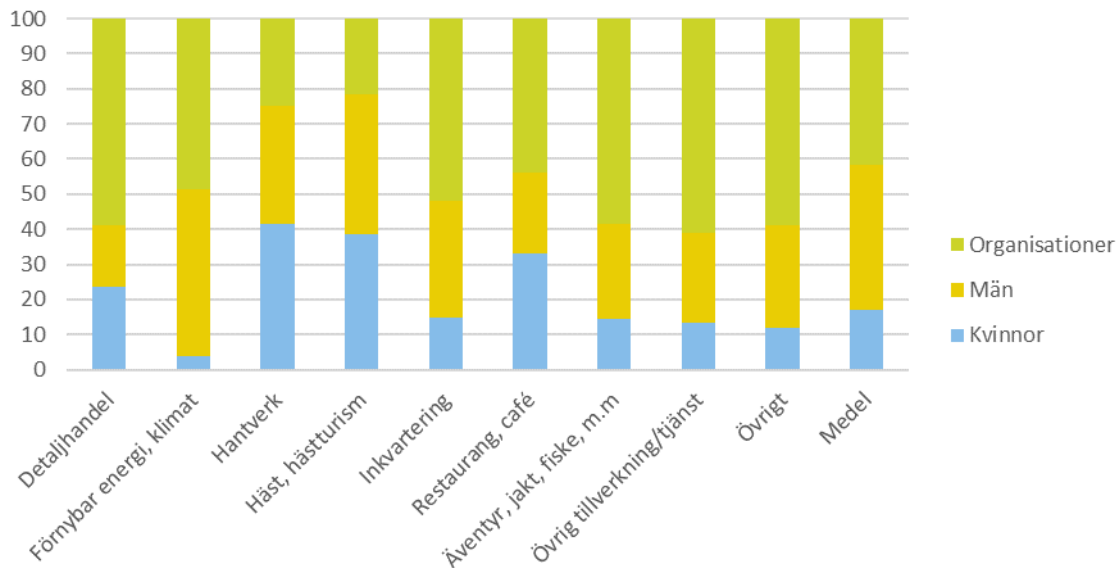

Figur 14. Investeringstöd inom landsbygdsprogrammet

Källa: Jordbruksverket.

För de investeringstöd som riktas till andra verksamheter än jordbruk, såsom detaljhandel, turism och restaurangverksamhet, är könsfördelningen mer jämn: 17 procent av de sökande var kvinnor och 41 procent var män. De investeringstöd med störst andel kvinnor är de till hantverk och häst, inklusive turism. Där var andelen sökande kvinnor 42 respektive 39 procent, medan andelen sökande män uppgick till 33 respektive 40 procent. Siffrorna gäller 2017 års ansökningar¹⁹.

¹⁹ Ibid.

Figur 15. Investeringstöd inom landsbygdsprogrammet till annat än jordbruk
Källa: Jordbruksverket

Den sammanlagda förvärvsinkomsten för jordbrukare är lägre för kvinnor än för män. Skillnaden har dock minskat något. År 2016 låg kvinnors förvärvsinkomst på 88 procent av männens. Motsvarande siffra tio år tidigare var 83 procent.

Det är inga nämnvärda skillnader mellan olika landsändar, utan både nivån och trenden ser ungefär likadana ut i hela landet.

Risker hanteras i viss mån av marknaden

Vid tillfällen där olika kriser drabbat jordbruket och rennäringen, såväl produktionskopplat som marknadskopplat, har det visat sig att enskilda producenter hamnat i stora svårigheter. De reguljära stödsystem som finns har visat sig ge ett otillräckligt stöd i krissituationer även om gårdsstödet i viss mån fungerar som inkomstförsäkring. Det har vuxit fram en rad olika riskhanteringsverktyg på marknaden för att minska riskerna för jordbrukarna. Exempel på sådana åtgärder är prissäkring, kontraktsodling och märkningssystem. Krislägen har inte sällan lett till att aktörerna i livsmedelskedjan gått samman för att gemensamt lösa problemen, vilket ofta varit framgångsrikt, även om det också lett till en minskning av antalet jordbruk.

Det finns även ett brett utbud av försäkringar som täcker produktionsrisker i animalieproduktionen. Merparten av animalieproducenterna har sin produktion försäkrad. För salmonella finns det även ett statligt finansierat försäkringsskydd som kan kompletteras med privata försäkringar. Inom växtodlingen är det betydligt färre försäkringar som erbjuds. Det finns några enstaka försäkringar som avser några väl definierade risker, försäkringar mot hagelskador är vanligast förekommande. Det saknas däremot försäkringar mot torka och nederbörd i för stor mängd. På grund av den höga risken skulle premien bli allt för hög för att vara attraktiv för jordbrukarna.

Det finns inte heller några inkomstförsäkringar som är riktade mot jordbruket. Det finns däremot företagsförsäkringar som ger ersättning vid sjukdom och andra störningar. Även inom skattelagstiftningen erbjuds möjligheter att göra resultatutjämnningar mellan åren vilket ger företagen en jämnare skattekostnad mellan åren. Åtgärderna inom skattesystemet hjälper dock inte företag med låga inkomster.

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 1

S1 God tillgång till mark och vatten av tillfredställande kvalitet

Trots att markförhållandena skiljer sig mycket åt mellan olika delar av landet är markens bördighet och produktionsförmåga (mullhalt, jordens packning, pH och markavvattning) acceptabel med tillfredsställande halt av organiskt kol i hela landet.²⁰ Det finns områden där åkermarken håller mycket hög kvalitet, framförallt i slättbygderna. Vattentillgången är relativt god, i synnerhet i jämförelse med länder i södra Europa.²¹ Sveriges förutsättningar i form av naturgivna resurser innebär således goda möjligheter för en hållbar livsmedelsproduktion som både kan möta den nationella och den globala efterfrågan på livsmedel.²²

S2 God generell kunskapsnivå ger hög produktivitet i jordbruksföretagen

Produktiviteten är hög i många produktionsgrenar jämfört med länder i vår omgivning.²³ Detta beror dels på att svenska jordbrukare har en god utbildningsnivå²⁴ tack vare ett utbildningssystem som erbjuder yrkesinriktade utbildningar inom jordbruk på såväl gymnasial som eftergymnasial nivå.²⁵ Det finns ett rådgivningssystem med flera olika aktörer i de flesta delar av landet som bidrar till en god kunskapsnivå i sektorn.²⁶

²⁰ Naturvårdsverket (2015). *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljökvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljökvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015*. Volym 2 av rapport 6662.

²¹ *Nationell strategi för klimatanpassning* Prop. 2017/18:163; Mattsson, E. et al. 2018. *Jordbrukets behov av vattenförsörjning*. Jordbruksverket Rapport 2018:18.

²² *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

²³ Gård & Djurhälsan (2018). *InterPIG - Internationella rapporten 2017*. Husdjursstatistik 2018. Växa Sverige

²⁴ SCB (2018). *Befolkning efter utbildningsinriktning SUN 2000*. Hämtat från webbsida 11 juni 2019.

²⁵ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

²⁶ Ibid.

S3 Strukturomvandlingen bidrar till jordbrukets produktivitetstillväxt

En god produktivitetstillväxt är en förutsättning för att upprätthålla jordbrukets konkurrenskraft. En strukturomvandling inom jordbruket som resulterar i större företag är en faktor som lyfts fram i detta sammanhang och studier visar att sådan strukturomvandling resulterar i ökad produktivitet, främst på animaliesidan.²⁷ Ser man till utvecklingen det senaste decenniet kan man konstatera att strukturen på företagen i producentledet har utvecklats mot allt större företag.²⁸

S4 Svenska jordbrukare producerar livsmedel med hög kvalitet

Jordbrukets konkurrenskraft och jordbrukarnas inkomster gynnas av att svenska jordbrukare producerar livsmedel med hög kvalitet.²⁹ Detta beror bland annat på att produktionen sker med god djuromsorg och djurhälsa,³⁰ ansvarsfull användning av läkemedel och bekämpningsmedel³¹ och att det finns en hög säkerhet genom hela livsmedelskedjan. Detta resulterar i att svenska konsumenter har ett stort förtroende för svenskproducerade livsmedel och att det för många produkter finns en högre betalningsvilja för inhemskt producerade livsmedel i jämförelse med importerade livsmedel.^{32 33}

S5 Diversifierade företag minskar den ekonomiska sårbarheten

Många jordbruksföretag ägnar sig åt flera produktionsgrenar och har verksamheter inom andra näringar än jordbruk, exempelvis entreprenad, besöksnäring och livsmedelsförädling. Sådan diversifiering är vanligt förekommande och bidrar till att minska den ekonomiska sårbarheten i jordbruksföretagen.³⁴ Det är i stor utsträckning kvinnor som driver företag inom besöksnäring och livsmedelsförädling. Andelen kvinnor i företagsledningen för turism, hästverksamhet och förädling är omkring 80 procent.³⁵

²⁷ Jordbruksverket (2017). *Jordbrukets produktivitet och struktur*. Jordbruksverket Rapport Nr. RA17:21.

²⁸ Jordbruksverket (2017). *Jordbruk och jordbruksföretagare 2016*. JO 34 SM 1701,

²⁹ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

³⁰ Sveriges Veterinärmedicinska anstalt (2017). *Antibiotika och djur inom EU*. SVA, 17 oktober 2017

³¹ Livsmedelsverket (2018). *Kontroll av bekämpningsmedelsrester i livsmedel 2016*. Rapport NR 8 2018; Livsmedelsverket (2018). *Kontroll av rests substanser i levande djur och animaliska livsmedel 2016*. Rapport NR 6 2018.

³² Gullstrand, J. & Hammarlund C. (2007). *Säljer svenska mervärden på EU-marknaden?* SLI Rapport Nr. 2007:3

³³ Livsmedelsföretagen (2017). *Allmänhetens inställning till svensk mat och dryck och ekologiska livsmedel*.

³⁴ Jordbruksverket (2017). *Jordbruksföretagens kombinationsverksamheter 2016*. JO 47 SM 1701

³⁵ LRF jämställdhetsakademi (2019). *Jämställdhet i det gröna näringslivet*. LRF.

S6 Svenska livsmedel har jämförelsevis låg belastning på klimat och miljö

Livsmedelsproduktionen bidrar med både positiv och negativ miljöpåverkan men svensk livsmedelsproduktion kännetecknas i en internationell jämförelse av en hög standard inom miljö- och klimatområdet.³⁶ En ökad produktion av livsmedel har förutsättningar att bidra till att flera av miljömålen kan nås under förutsättning att tillväxten sker på ett hållbart och resurseffektivt sätt.³⁷ Som producent av olika typer av biomassa har jordbruket också en central roll i omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi.³⁸ Svenskt jordbruk har således potential att bidra till att livsmedelskonsumtionens klimatpåverkan minskar.

S7 Motståndskraft mot extremväder

Det finns ett utvecklat arbetssätt där livsmedelskedjan samarbetar i krislägen. Samarbetet ger en samsyn om läget vilket underlättar för att vidta nödvändiga beslut.³⁹

S8 Livsmedelsstrategin samlar näringens aktörer

Livsmedelsstrategin samlar såväl privata som offentliga aktörer kring en gemensam ambition att utveckla livsmedelsproduktionen på ett hållbart sätt. Samsynen kring behovet är en styrka.⁴⁰

Svagheter, särskilt mål 1

W1 O gynnsamma klimatförhållanden ger ett jordbruk med relativt svag lönsamhet

I delar av Sverige är de naturliga förutsättningar för jordbruksproduktion svaga; vegetationsperiodens längd är kortare än 170 dagar i mellersta och norra delarna av landet.⁴¹ Detta resulterar i en kortare odlings- och betessäsong med lägre avkastning. Svenska klimatförhållanden ställer också högre krav på stallar vilket ökar kostnaderna inom animalieproduktionen. Detta gör att det är svårare att bedriva bland annat mjölkproduktion i norra Sverige utan kompensationsbidrag.⁴²

W2 Markegenskaper försvårar produktionen

Uppemot en fjärdedel av åkerarealen har bristfällig dränering beroende på låg investeringstakt i täckdikning, eftersatt underhåll av diken och andra markavvattningsanläggningar samt förändrat klimat. Underhållet försvåras av att anläggningarna ofta är

³⁶ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden*

³⁷ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

³⁸ Ibid.

³⁹ Jordbruksverket (2018). *Långsiktiga effekter av torka 2018*. Jordbruksverkets skrivelse dnr 2.2. 17-13253/18

⁴⁰ *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104.

⁴¹ SMHI (2019). *Vegetationsperiod*. Hämtad från webbsida 22 maj 2019.

⁴² Jordbruksverket (2018). *Jordbruksekonomiska undersökningen 2016*. JO 40 SM 1801

samfällda vilket innebär att flera fastighetsägare måste samverka.⁴³ Vissa områden kännetecknas av mosaiklandskap där åkrarnas storlek och gårdarnas arrondering resulterar i lägre produktivitet. Vissa jordar har höga kadmiumhalter,⁴⁴ vilket kan utgöra en hälsorisk och potentiellt ha en negativ påverkan på kvalitet och konkurrenskraft inom livsmedelskedjan.

W3 Otillräcklig kunskaps- och kompetensförsörjning

Ett utvecklat kunskaps- och kompetensförsörjningssystem som bidrar till ny kunskap, kunniga rådgivare och tillgång till kompetent arbetskraft är viktigt för hela livsmedelskedjan. Generellt kan det vara svårt för små, innovativa och nyetablerade företag att få tillgång till och finansiera kvalificerad rådgivning och annan kompetensutveckling som kan bidra till en god utveckling för företaget.⁴⁵

Inom flera områden är kunskaps- och kompetensförsörjningen otillräcklig. Det gäller till exempel inom animalieproduktionen generellt⁴⁶ och specifikt för stallbyggande⁴⁷. Kunskapen om jordbrukets dränering är också generellt låg.⁴⁸ Inom trädgårdsnäringen kan de producenter som ligger utanför de stora produktionsområdena ha sämre tillgång till rådgivning, fältvandringar, kurser och studiebesök.^{49 50}

W4 Otillräckliga kunskaper om företagsledning och affärsutveckling

Strukturomvandlingen inom jordbruket har medfört att företagen blir större, vilket kräver mer resurser och kompetens kring företagsledning och affärsutveckling. Variationen i företagarnas affärsmässighet är stor.⁵¹ I många företag finns otillräcklig kompetens om företagsledning och styrning av produktionsprocesser, vilket hämmar produktiviteten och

⁴³ Jordbruksverket (2018). *Avvattning av jordbruksmark i ett förändrat klimat*. Rapport RA18:19

⁴⁴ Naturvårdsverket (2015). *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljökvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljökvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015*. Volym 2 av rapport 6662.

⁴⁵ Jordbruksverket (2016). *Effektiva kompetensutvecklingsinsatser*. Rapport 2016:21.

⁴⁶ Jordbruksverket (2019). *Nationell kunskapsförsörjning för en hållbar och konkurrenskraftig animaliesektor*. Rapport nr 2019:4

⁴⁷ *Tillväxt och värdeskapande Konkurrenskraft i svenskt jordbruk och trädgårdsnäring, Delbetänkande av Konkurrenskraftsutredningen*. SOU 2014:38; Jordbruksverket (2018). *Kunskapsförsörjning för konkurrenskraftigt stallbyggande*. Rapport RA18:15

⁴⁸ Jordbruksverket (2018). *Avvattning av jordbruksmark i ett förändrat klimat*. Rapport RA18:19.

⁴⁹ Jordbruksverket (2019). *Bärodling och bär företagande – kompetensbehov, möjligheter och utmaningar*. Rapport 2019:15

⁵⁰ SLU (2017). *Branschbeskrivning Trädgård – område hortikultur, utemiljö och fritidsodling*. SLU, Enheten för samverkan och utveckling 2017". ISBN 978-91-576-9536-9

⁵¹ SLU (2018). *Rapport om uppdraget att, inom ramen för livsmedelsstrategin, utveckla samverkan och samverkansformer mellan forskning och rådgivning*. N2017/04769/JM

tillväxten i företagen.⁵² Vad gäller innovation och affärsutveckling har det gängse företags- och innovationsstödjande systemet på många håll svårt att nå ut till jordbruksföretagen,⁵³ vilka ofta anlitar rådgivningsorgan som är nischade på jordbruksproduktion. Det finns stort behov av kompetensutveckling inom rådgivningssystemet inom innovation och affärsutveckling.⁵⁴

W5 Lönsamheten är generellt låg inom jordbruket

Hälften av jordbrukarna upplever att lönsamheten är svag.⁵⁵ Detta leder till att svenskt jordbruk är ekonomiskt sårbart och jordbrukarna är beroende av olika stöd för att uppnå en tillräcklig arbetsinkomst och för att visa ett positivt resultat i sina företag.⁵⁶ Detta resulterar i en svag investeringsvilja i stora delar av branschen, och nuvarande investeringstakt är inte tillräcklig för att bibehålla nuvarande produktionsvolym.⁵⁷

W6 Svag konkurrens i efterföljande led i livsmedelskedjan minskar marginalerna i jordbruket

Svag konkurrens i förädlingsled och detaljhandel påverkar jordbruksföretagens lönsamhet negativt.⁵⁸ Både livsmedelsindustrin och dagligvaruhandeln är branscher där ett fåtal företag står för en stor del av försäljningen vilket gör att marknadskoncentrationen är hög i båda dessa led.⁵⁹ Detta innebär att primärledet har få aktörer att förhandla med och utsätts därför för en hård prispress när inhemska råvaror kan ersättas med importerad råvara. Detta underminerar lönsamheten i primärledet.

W7 Det svenska djurskyddet medför högre kostnader

Svensk lagstiftning kring djurskydd och djurhållning är hårdare än i viktiga konkurrentländer, vilket i vissa fall avspeglas i högre produktionskostnader. Den svenska lagstiftningen som går utöver EU:s minimilagstiftning fördyrar i vissa avseenden produktionen i

⁵² *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

⁵³ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden*

⁵⁴ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

⁵⁵ LRF Konsult (2018). *Lantbruksbarometern 2018*. Swedbank

⁵⁶ Jordbruksverket (2017). *EAA – Ekonomisk kalkyl för jordbrukssektorn 2005–2016*

⁵⁷ Jordbruksverket (2018). *Förprovningar av stallplatser 2017, På tal om jordbruk och fiske – fördjupning om aktuella frågor*.

⁵⁸ *Tillväxt och värdeskapande Konkurrenskraft i svenskt jordbruk och trädgårdsnäring, Delbetänkande av Konkurrenskraftsutredningen*, SOU 2014:38

⁵⁹ Konkurrensverket (2018). *Konkurrensen i livsmedelskedjan*. Rapport nr 2018:4

förhållande till konkurrentländerna och försämrar därmed konkurrenskraften hos svenska jordbruksföretag.

Ett gott djurskydd har samtidigt en djup förankring hos många konsumenter.⁶⁰ Trots att det finns en ökad medvetenhet bland konsumenter kring frågor som rör djurvälstånd blir svenska animalieproducenter oftast inte kompenserade för de merkostnader som den högre svenska standarden medför.⁶¹ Svenska primärproducenter får förvisso ofta ett högre avräkningspris jämfört med primärproducenter i andra EU-länder och svenskproducerade animalieprodukter har ibland ett högre pris än importerade produkter, men det saknas studier som kan belägga att denna prispremie är tillräcklig för att kompensera primärproducenterna för högre kostnader för djurhållning. Däremot har importen av flera av dessa produkter börjat minska, bland annat som en följd av larm om antibiotikaresistens.⁶²

W8 Regelverk och beskattning skapar konkurrensnackdelar

Jordbruket berörs av flera politiska mål och de regler och villkor som styr produktionen har sin utgångspunkt i flera politikområden. Utformningen av lagar och regler påverkar förutsättningarna för att driva företag som kan konkurrera på en global marknad.⁶³ Till detta kommer ett komplext stödsystem som medför administrativa kostnader samt höga skatter på bland annat energi och drivmedel som ytterligare ökar kostnaderna

W9 Högt andel importerade insatsvaror ger ett sårbart jordbruk

Svenskt jordbruk är sårbart då en stor del av produktionen baseras på importerade insatsvaror, som drivmedel, handelsgödsel, genetiskt material, växtskyddsmedel och foderråvaror.⁶⁴ Inom den ekologiska odlingen är detta beroende dock inte lika stort.

W10 Långa avstånd och gles befolkningsstruktur leder till höga transportkostnader

Långa avstånd och gles befolkning utgör problem, särskilt för det norrländska jordbruket, där leverantörer av insatsvaror är få och det finns en begränsad avsättningsmarknad i närområdet. Detta resulterar i höga transportkostnader och svag konkurrens vilket försämrar jordbrukets lönsamhet.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Jordbruksverket (2014). *Beteslagstiftningens effekter på lönsamheten i mjölkföretagen - en studie av tre typgårdar*. Rapport RA14:16

⁶² Jordbruksverket, *Konsumtion och förbrukning av kött*, hämtat från webbplatsen 12 december 2019.

⁶³ *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104.

⁶⁴ MSB (2018). *Livsmedelsproduktion ur ett beredskapsperspektiv Sårbarheter och lösningar för ökad resiliens*; Försvarsdepartementet (2017). *Motståndskraft Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025*. Ds 2017:66

W11 Sämre tillgång till växtskyddsmedel och växtförädling

Sverige har i vissa fall tillgång till färre växtskyddsmedel av betydelse för produktionen än övriga konkurrentländer.⁶⁵ Samtidigt är inte marknadskrafterna tillräckliga för att svara för en växtförädling som fullt ut beaktar specifika svenska odlingsförhållanden. Bland annat med tanke på klimatförändringarna kan det innebära att möjligheterna att odla vissa grödor på ett lönsamt sätt minskar.

Möjligheter, särskilt mål 1

O1 Ett varmare klimat ger nya odlingsmöjligheter

Ett varmare klimat gör att odlingsgränsen för flera grödor flyttas norrut. Dessa klimatförändringar ger möjlighet till högre avkastning av befintliga grödor samt att odla nya grödor.⁶⁶ Detta kan medföra en ökad användning av outnyttjad mark som i dagsläget inte odlas eller där odlingen är extensiv.⁶⁷ Åtgärder för kompetensutveckling och innovation är en möjlighet för att öka resiliensen inom jordbruket för att bättre kunna möta ett mer varierat klimat.

O2 Ökat intresse från samhälle och politiker för ett konkurrenskraftigt svenskt jordbruk

Det finns en bred uppslutning i samhället kring den livsmedelsstrategi som beslutades år 2017. Livsmedelsstrategin ger en samsyn om de långsiktiga målen för svenskt jordbruk.⁶⁸ Livsmedelsstrategin kan bidra till att myndigheternas arbete blir mer inriktat på att främja utvecklingen i jordbruket.^{69 70}

O3 Konsumenternas kunskap och medvetenhet om svenska mervärden ökar

Konsumenternas kunskap och medvetande om ämnesområden där svenskt jordbruk har fördelar ökar, exempelvis inom miljö, djuromsorg och antibiotikaanvändning^{71, 72}. Detta kan komma att öka betalningsviljan för produkter med svenska mervärden. Det finns potential att ytterligare kommunicera de värden som svenskt jordbruk ger upphov till och utveckla starka varumärken kopplade till dessa värden. Detta kan skapa konkurrensfördelar för svenskt jordbruk som har kommit längre i lagstiftningen på många områden vad gäller till exempel

⁶⁵ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

⁶⁶ SMHI (2019). *Vegetationsperiod*. Hämtad från webbsida 22 maj 2019.

⁶⁷ Jordbruksverket (2018). *Jordbruksmarkens användning 2018*. JO 10 SM 1801

⁶⁸ Regeringen (2017). Riksdagsskrivelse 2016/17:338

⁶⁹ Jordbruksverket (2017). *Färdplan – Strategisk plan för åren 2017–2019*

⁷⁰ Förvaltningslagen, 2017/18:KU2, SFS 2017:900

⁷¹ Yougov (2016), *Attityder kött, Svenskt Kött i Sverige AB*

⁷² Bergström, A. och Harring, N. (2016). *Hållbarhetens horisont, Samhälle, Opinion och Medier i Västsverige*. SOM-rapport nr 68, sid 51-63

djurvälfärd och miljö. I andra länder återstår att göra anpassningar som redan gjorts i Sverige.⁷³ Att använda mervärden som konkurrensmedel är ett koncept som går att utveckla.⁷⁴

04 Kunskap ökar jordbrukets motståndskraft mot extremväder

Ökad kunskap i de olika delarna av livsmedelskedjan, till exempel hur riskhanteringsverktyg kan användas effektivare, ger möjlighet för ökad motståndskraft mot extrema vädersituationer.⁷⁵ Kunskap om hur skötselmetoder, grödval och kontraktsproduktion kan utnyttjas i situationer av extrema vädersituationer minskar jordbrukets sårbarhet.

05 Invandrad arbetskraft kan öka nytänkandet och innovation i jordbruket

Invandring ökar tillgången på arbetskraft, särskilt i branscher som jordbruk som kan sysselsätta arbetskraft med relativt låg utbildningsnivå. Invandringen till Sverige tillför dessutom ny kunskap och nytänkande i sektorn. Detta skapar bättre förutsättningar för innovation och ökar möjligheterna att nå nya marknader.

06 Digitalisering och automation kan öka jordbrukets produktivitet

Ny teknik öppnar upp för helt nya arbetsmetoder, vilket kan ge stora effekter på produktivitet och lönsamhet. Automatisering av arbetsmoment minskar arbetskraftskostnader och gynnar produktivitetsutvecklingen. Digitaliseringen innebär också att det kommer fram helt nya metoder och tjänster, bland annat kopplat till tillhandahållande och processande av så kallad big data. Digitalisering av olika administrativa system kan också leda till förenklad administration.⁷⁶

07 Outnyttjad potential för innovation, kunskaps- och teknikspridning inom jordbruket

Svensk grundforskning är stark och världsledande inom flera områden som har hög relevans för utvecklingen inom jordbruk. Det finns dock en outnyttjad potential i forskningen som bedrivs genom bättre samverkan mellan leden så att den kommer till nytta i praktiken, till exempel genom en tydligare koppling till rådgivningsverksamheten.⁷⁷

08 Kunskapssystemet kan utvecklas genom ökad samverkan och digitalisering

Det svenska agrara kunskaps- och innovationssystemet har en potential att förbättras och kompletteras så att de bättre stödjer företagens behov och ökar deras möjligheter att bedriva

⁷³ Tillväxt och värdeskapande Konkurrenskraft i svenskt jordbruk och trädgårdsnäring, Delbetänkande av Konkurrenskraftsutredningen. SOU 2014:38

⁷⁴ Jordbruksverket (2018). Mervärden som konkurrensmedel - affärsmodeller och kompetenser för framgångsrika mervärdesstrategier. Rapport 2018:23

⁷⁵ Jordbruksverket (2018). Långsiktiga effekter av torkan 2018. Jordbruksverkets skrivelse 2.2.17-13253/18

⁷⁶ MackLean (2017). Internet of Things - nu formas framtidens lantbruk. Insikter #9

⁷⁷ SLU (2018). Rapport om uppdraget att, inom ramen för livsmedelsstrategin, utveckla samverkan och samverkansformer mellan forskning och rådgivning. N2017/04769/JM

en konkurrenskraftig och affärsmässig verksamhet. Det finns en potential att stärka kopplingarna mellan grundforskning, tillämpad forskning och rådgivning.⁷⁸ Både Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) och andra universitet och högskolor runt om i landet har potential att bidra till jordbrukets och landsbygdernas utveckling. Det är dock svårt att få till en samverkan mellan forskning och näringsliv om avstånden är alltför stora. Digitaliseringen kan i viss utsträckning överbrygga detta och kan innebära möjligheter till kunskapsutveckling för sektorn.

O9 En nationell aktör kan ge förbättrad kunskapsförsörjning till animalieproduktionen

Samverkan mellan de olika aktörerna i kunskapssystemet för animalieproduktionen behöver öka och det har förts fram förslag på att inrätta en sammanhållande aktör för kunskapsförmedling och samverkan inom animalieproduktionen⁷⁹. Det handlar både om att överföra kunskap från forskning till praktisk tillämpning och kommersialisering i företagen och om att föra relevanta frågor från företagen till forskningen.

O10 God tillväxt i den tätortsnära landsbygden ger dragkraft till att utveckla jordbruket

I den mer tätortsnära landsbygden finns en god ekonomisk tillväxt och ett stort intresse för att kapitalisera på landsbygdernas naturtillgångar och jordbrukets råvaror.⁸⁰ Detta skapar efterfrågan på de varor och tjänster som jordbruksföretagen levererar. En växande besöksnäring på landsbygden bidrar också med att öka marknadsunderlaget för andra typer av verksamheter och erbjuder ökade möjligheter för jordbruksföretagen att diversifiera sina företag.

O11 Rennäringen bidrar till livsmedelsproduktionen

Rennäringen utnyttjar stora markarealer som är svåra att utnyttja för annan livsmedelsproduktion. Rennäringen bidrar till att mildra konsekvenserna av klimatförändringarna genom att beta växlighet på tundran⁸¹ och till biologisk mångfald⁸².

O12 Potential för ökad svensk bärödling

Det finns en potential för ökad svensk produktion av bland annat bär, för att tillgodose en ökad efterfrågan och det importbehov som finns. Odlingen innebär en möjlighet att utnyttja

⁷⁸ OECD (2018). *The Swedish agricultural innovation system, Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden*.

⁷⁹ Jordbruksverket (2018). *Kunskapsförsörjning för konkurrenskraftigt stallbyggande*. Rapport 2018:15.
Jordbruksverket (2019). *Nationell kunskapsförsörjning för en hållbar och konkurrenskraftig animaliesektor*. Rapport 2019:4

⁸⁰ *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder*. SOU 2016:26

⁸¹ Beest m.fl. (2016). *Reindeer grazing increases summer albedo by reducing shrub abundance in Arctic tundra*. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/aa5128>

⁸² Tunön och Sjaggo (2012). *Ájddo – reflektioner kring biologisk mångfald i renarnas spår – En kunskapsammansättning om renar och renbete*.

mindre åkermarker med god kvalitet. Bärföretagen ser störst behov av kompetensutveckling inom odling och livsmedelsförädling. Detta kan underlättas genom att utnyttja digitaliseringen för att erbjuda distansdeltagande både i gruppaktiviteter och enskild rådgivning.⁸³

Hot, särskilt mål 1

T1 Globaliseringen skärper konkurrensen på inhemska och utländska marknader

Svensk livsmedelsproduktion utsätts för stark konkurrens från importerade livsmedel, som står för en stor del av den inhemska konsumtionen.⁸⁴ Konkurrensen från importerade produkter kan väntas öka till följd av bland annat Brexit.⁸⁵ På världsmarknaden råder stark prispress och det är svårt att få ut en prispremie för svenska mervärden utan att företagaren lägger ner resurser för att utveckla dessa.⁸⁶ Det krävs starkare och mer fokuserad varumärkesbyggnad för att få ut svenska mervärden på en internationell marknad. Gemensamma regler för till exempel djurvälstånd, klimat och miljö i hela EU kan leda till att det försprång som Sverige har på dessa områden i dag minskar.⁸⁷

T2 Landsbygdernas avfolkning minskar jordbrukets attraktionskraft

Långa avstånd och gles befolkning utgör problem för svenskt jordbruk eftersom de personer som arbetar i företagen ofta bor i närhet till företaget. Detta gäller i synnerhet för företag som har djurhållning, vilket kräver tillsyn stora delar av dygnet alla dagar i veckan. Att stora delar av landsbygderna avfolkas innebär att jordbruket har svårare att hitta arbetskraft och branschen har svårt att attrahera yngre arbetskraft.⁸⁸

Långa avstånd leder till långa transporter som resulterar i höga transportkostnader. Detta kan medföra att primärproducenter i vissa delar av landet har mycket få kunder i förädlingsledet, som i sin tur har svårt att uppnå tillräckligt stora volymer för att nå en lönsam produktion. Detta gäller särskilt i norra Sverige som i hög grad kännetecknas av glesa strukturer och långa avstånd.⁸⁹

⁸³ Jordbruksverket (2019). *Bärodling och bärföretagande – kompetensbehov, möjligheter och utmaningar*. Rapport 2019:15.

⁸⁴ Jordbruksverket (2017). *Marknadsrapport nötkött utvecklingen till och med 2017*

⁸⁵ Jordbruksverket (2018). *Brexit - jordbruket, fisket, livsmedelsindustrin och politiken, På tal om jordbruk och fiske – fördjupning om aktuella frågor*

⁸⁶ Jordbruksverket (2018), *Mervärden som konkurrensmedel – affärsmodeller och kompetenser för framgångsrika mervärdesstrategier*, Rapport 2018:23

⁸⁷ Jordbruksverket (2010). *Kostnader och intäkter i svenskt jordbruk – en jämförelse med Danmark och Finland*. Rapport 2010:18

⁸⁸ Skolverket (2019). *Statistikdatabas*. Hämtat från webbsida 22 maj 2019

⁸⁹ Jordbruksverket (2018). *Landsbygdens utveckling i norra Sverige under 2013–2017*. Rapport 2018:21

T3 I regioner med stark ekonomisk tillväxt har jordbruket svårt att konkurrera om produktionsfaktorer

Jordbruket har svårt att konkurrera om arbetskraft och kapital med andra näringsgrenar. Antalet studerande på utbildningar kopplade till jordbruket har minskat.⁹⁰ Över tid har jordbruket fått svårare att konkurrera om kapital för att finansiera investeringar p.g.a. att företagen blivit allt större och allt mer specialiserade samt att verksamheten inte längre har samma koppling till mark som kan användas som säkerhet.⁹¹ ⁹² I snabbt växande regioner finns också stor konkurrens om mark från andra sektorer, vilket driver upp priserna på jordbruksmark.⁹³

T4 Tillgången på mark begränsar företagens utveckling

Mängden jordbruksmark är i princip konstant och en relativt liten andel av all mark omsätts på fastighetsmarknaden. Tillgången till jordbruksmark påverkar företagens möjlighet att nå effektiv storlek. Det finns dessutom begränsningar i vilka företagsformer som får äga jordbruksmark som innebär att aktiebolag inte tillåts, det kan verka hämmande på företagandet.⁹⁴

T5 Regelverk och kontroller försvårar nytänkande och utveckling i livsmedelskedjan

Tolkningen av regler och annan myndighetsutövning kan hämma utvecklingen.⁹⁵ Svenska regler för betesdrift kan vara ett sådant exempel.⁹⁶ Nästan hälften av företagen inom de gröna näringarna (jordbruk, fiske och skog) uppger att lagar och myndighetsregler är ett stort hinder för företagets utveckling och tillväxt.⁹⁷

T6 Ändrade klimatförhållanden förändrar produktionsvillkoren i jordbruket

Även om klimatförändringar kan leda till att odlingsförutsättningarna blir bättre kommer de troligen också innebära att förutsättningarna i vissa områden försämras. En sådan utveckling

⁹⁰ Skolverket (2019). *Statistikdatabas*. Hämtat från webbsida 22 maj 2019

⁹¹ LRF (2015). *Kapital till jordbruket – varifrån och till vem?*

⁹² Tillväxtverket (2018). *Växtkraft i gröna näringar*. Rapport 0272, nr 9 i serien om Företagens villkor och verklighet.

⁹³ Johansson, S. och Nilsson, P. (2013). *Location Determinants of Agricultural Land Prices*. Review of Regional Research, Vol. 33, pp. 1-21

⁹⁴ *Tillväxt och värdeskapande Konkurrenskraft i svenskt jordbruk och trädgårdsnäring, Delbetänkande av Konkurrenskraftsutredningen*. SOU 2014:38

⁹⁵ *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104.

⁹⁶ Jordbruksverket (2014). *Beteslagstiftningens effekter på lönsamheten i mjölkföretagen - en studie av tre typgårdar*. Rapport 2014:16

⁹⁷ Tillväxtverket (2018), *Växtkraft för de gröna näringarna*, rapport 0272, nr 9 i serien om företagens villkor och verklighet.

är främst kopplad till större variationer i vädret med ökad risk både för intensiva regn och perioder med torka och vattenbrist. Nederbörds mängderna ökar i stora delar av landet men samtidigt medför ökad avdunstningen att vattentillgång sommartid minskar. Behovet av bevattning förväntas bli större samtidigt som konkurrensen om vattenresurserna kommer att öka.⁹⁸ Men jordens avkastning och behov av bearbetning påverkas också av minskad tjäle vilket kan utgöra ett hot.⁹⁹ Ett varmare klimat innebär också en ökad risk för angrepp och utbredning av växtskadegörare.¹⁰⁰

T7 Försämring av ekosystemtjänster innebär ett hot mot jordbrukets produktionsmöjligheter

När den biologiska mångfalden minskar i olika ekosystem hotas jordbruket av att vissa ekosystemtjänster riskerar att reduceras eller helt försvinna. Ett exempel är att antalet individer och artrikedomen av vilda pollinerare har minskat, samtidigt som antalet domesticerade bisamhällen inte ökat lika snabbt som arealen grödor i behov av pollinering.¹⁰¹

T8 Viltstammar hotar jordbruket

I vissa delar av landet är viltstammarna av främst kronhjort och vildsvin så stora att de hotar jordbruket. De orsakar stora skador på åkrarna och innebär att det inte går att bruka marken rationellt.¹⁰²

4.1.b Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering

Nulägesbeskrivning

Konkurrenskraften har en ganska svag utveckling

Konkurrenskraft kan definieras som förmågan hos enskilda företag att bedriva verksamhet som är lönsam på lång sikt, och kan till exempel mätas med olika lönsamhetsmått¹⁰³:

- nettomarginalen, som visar hur effektivt ett företag utnyttjar sin omsättning för att skapa ett överskott

⁹⁸ Jordbruksverket (2018). *Avvattning av jordbruksmark i ett förändrat klimat*. Rapport 2018:19.

⁹⁹ *Nationell strategi för klimatanpassning*. Prop.2017/18:163.

¹⁰⁰ Jordbruksverket (2012). *Vässa växtskyddet för framtidens klimat*. Rapport 2012:10

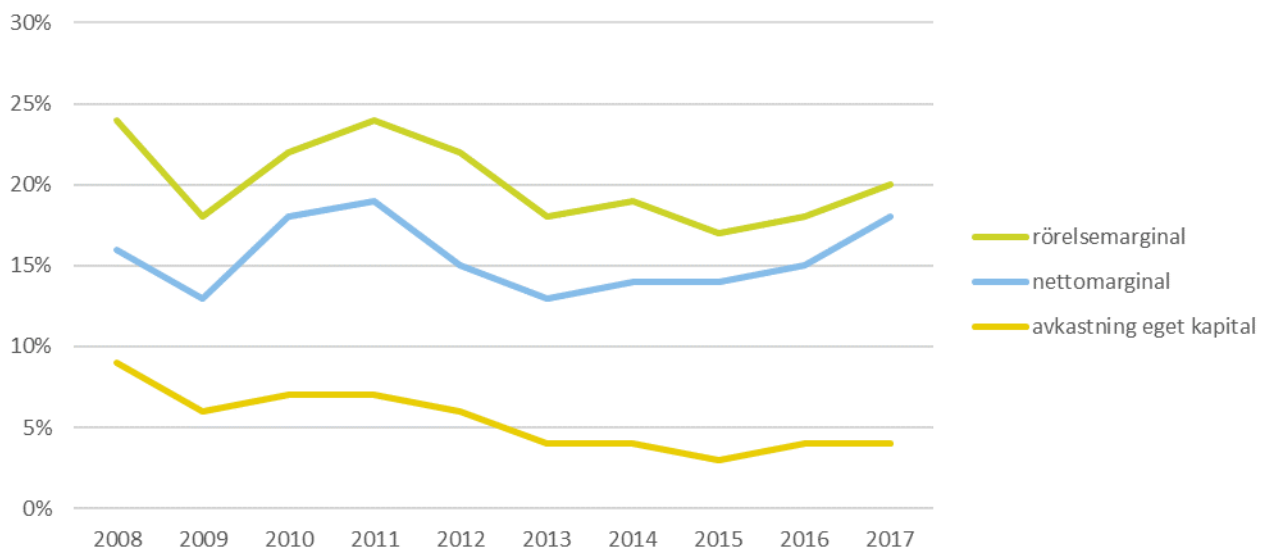
¹⁰¹ Brommarco, R. m.fl. 2012. Drastic historic shifts in bumblebee community composition in Sweden. *Proc. R. Soc. B.* 279: 309–315.

¹⁰² Jordbruksverket (2010). *Vildsvin – Hur stora kostnader orsakar vildsvin inom jordbruket?* Rapport 2010:26

¹⁰³ Jordbruksverket (2019). *Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrategin – årsrapport år 2019*. Rapport 2019:9

- avkastning på eget kapital, som visar om det är lönsamt att ha kvar kapitalet i företaget eller om det är bättre att ta ut det och placera det i något annat
- rörelsemarginal, som visar det procentuella överskottet som varje omsättningskrona ger.

Siffrorna i figuren nedan avser ekonomin i de företag som är registrerade med SNI-kod inom primärproduktionen (inklusive fiske, vattenbruk och rennäring, men jordbruket är den i särklass största delen av sektorn). Statistiken omfattar all verksamhet i företagen och innehåller därför även annat än primärproduktion.

Figur 16 Lönsamheten inom primärproduktionen inklusive fiske, vattenbruk och rennäring 2008-2017

Källa: Jordbruksverket

Figuren ovan visar att lönsamheten varierar över tiden och avkastningen på eget kapital har minskat successivt. En rörelsemarginal och en nettomarginal på omkring 15 procent kan tyckas ganska bra, man bör komma ihåg att en stor del av företagen inom sektorn drivs som enskild firma. Det betyder att kostnaden för eget arbete inte har beaktats, utan ska täckas av marginalen. Om hänsyn tas till allt arbete så visar EAA-kalkylen¹⁰⁴ att löneutrymmet i genomsnitt motsvarar en månadslön på 13 700 kr, vilket är påfallande lågt jämfört med en genomsnittlig industriarbetarlön på omkring 28 000 kronor¹⁰⁵. Beräkningen visar att lönsamheten inom jordbruket är låg.

¹⁰⁴ Egen bearbetning av statistik från EAA-kalkylen med hänsyn till 32 procent sociala avgifter. Källa: Jordbruksverket, statistiskt meddelande JO 45 SM 1802: EAA står för Economic Accounts for Agriculture och är en ekonomisk kalkyl för jordbrukssektorn som görs på samma sätt i hela EU.

¹⁰⁵ Avser privatanställda arbetare inom samtliga sektorer 2016-2018, enligt SCB.

Arbetskraftens produktivitet utvecklas sämre inom jordbruket än inom näringslivet generellt

Lönsamheten har ett positivt samband med förädlingsgrad och produktivitet. Om dessa båda faktorer förbättras är möjligheterna goda att även lönsamheten förbättras, och därmed även konkurrenskraften.

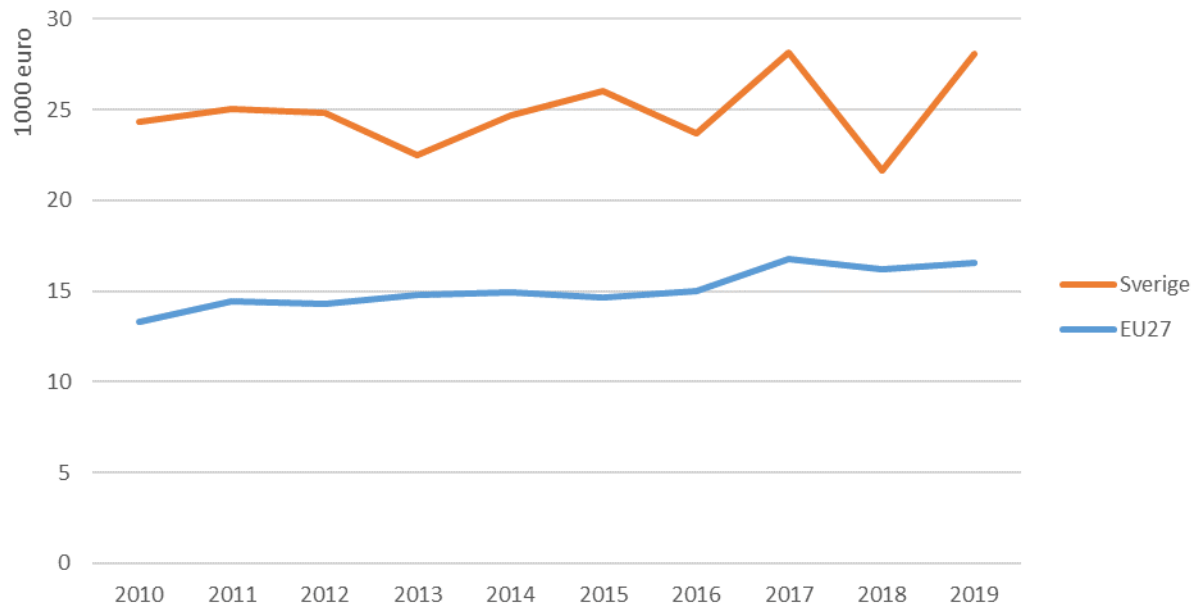
Arbetskraftens produktivitet (mätt som förädlingsvärde per årsarbetstid) är högre inom primärproduktionen än inom näringslivet generellt, men då ska man komma ihåg att stöden ingår i siffran för primärproduktionen. Produktiviteten har dock stagnerat i utvecklingen sedan år 2010, medan näringslivet under samma tid sett en ökning av produktiviteten med 13 procent. Även förädlingsgraden på omkring 35 procent (mätt som förädlingsvärdet genom nettoomsättningen) har varit oförändrad i flera år.¹⁰⁶

Den stagnerande produktiviteten och oförändrade förädlingsgraden är förklaringen till att konkurrenskraften och lönsamheten utvecklats svagt. En förbättrad produktivitet och ökad förädlingsgrad är nödvändigt för att öka konkurrenskraften och nå livsmedelsstrategins övergripande mål. Både produktivitet och förädlingsgrad är direkta resultat av kunskap och innovation. Idag är satsningarna på kunskap och innovation förhållandevis låga inom livsmedelskedjan jämfört med andra sektorer i Sverige och livsmedelssektorn i andra länder.¹⁰⁷

Inom jordbruket mäter man oftast produktiviteten som faktorinkomst per årsarbetskraft. Nedan redovisar vi därför även dessa uppgifter. Även det här måttet visar på en stagnerande arbetskraftsproduktivitet inom det svenska jordbruket, särskilt om man inte beaktar de höga siffrorna för 2019, som i skrivande stund är en prognos.

¹⁰⁶ Datan i det här stycket kommer från SCB, *Structural Business Survey*, och är den vi använder i utvärderingen av livsmedelsstrategin för att kunna göra jämförelser med andra sektorer. Den svenska företagsstatistiken innehåller fler jordbruksföretag än i många andra länder.

¹⁰⁷ Jordbruksverket (2019). *Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrategin – årsrapport år 2019*. Rapport 2019:9

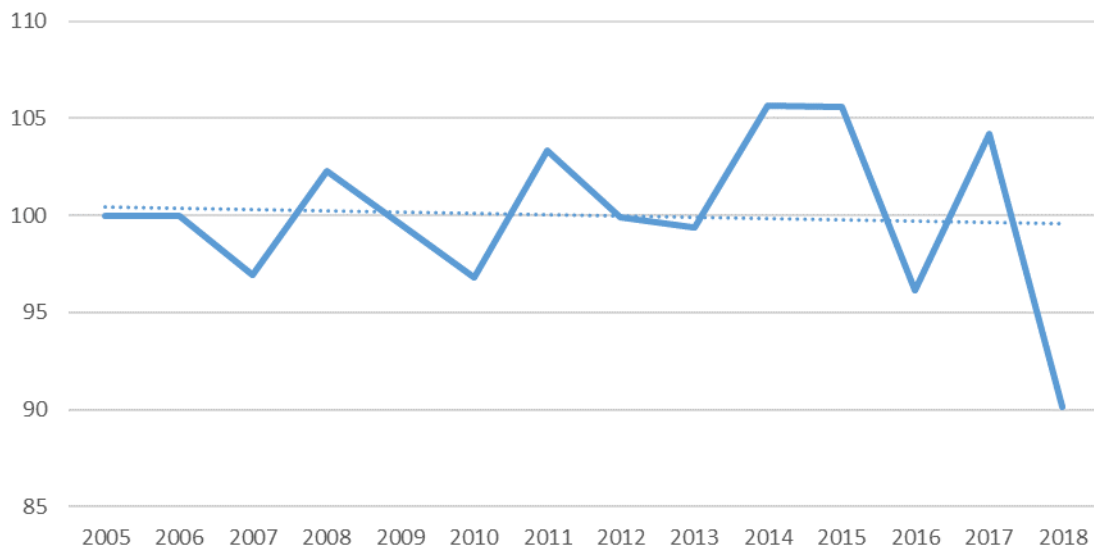

Figur 17 Arbetskraftens produktivitet (faktorinkomst per AWU) 2005-2019 i Sverige och EU, 1000 euro
Källa: Eurostat, kontextindikator C25

Den svenska produktiviteten ligger en bit över snittet för hela EU, men det är många länder som har en bättre produktivitet. De senaste åren har vi legat ungefär på tionde plats. Tendensen för EU som helhet är dessutom positiv samtidigt som utvecklingen i Sverige stagnerat.

Den totala faktorproduktiviteten har en svag utveckling

Den totala faktorproduktiviteten (TFP) har stagnerat, sett till jordbruket som helhet. En trendlinje för 2005-2018 visar på en svag nedgång under perioden, men man ska komma ihåg att 2018 var ett år med extrem torka och att utfallet det året drar ner helheten. Om man istället ritat trendlinjen till 2017 skulle den ha visat en viss ökning av TFP under perioden.

Figur 18. Total faktorproduktivitet inom jordbruket 2005-2018, index 2005=100

Källa: Eurostat kontextindikator C27.

OECD studerade nyligen produktiviteten inom svenskt jordbruk. De noterade en stor skillnad mellan olika sektorer: under perioden 2002-2014 ökade TFP för flera typer av animalieproduktion samtidigt som den minskade inom växtodlingen. OECD förklarar den utvecklingen framför allt med att insatsen av arbetskraft minskat markant i takt med att gårdarna blivit färre och större.¹⁰⁸

Höga kapitalkostnader försvårar generationsväxlingen

En utmaning när det gäller att öka förnygringen inom jordbrukarkåren är den höga kapitalinsats som krävs vid ett gårdsköp eller vid ett generationsskifte. För unga intresserade av att starta lantbruk och utan ett större eget startkapital kan finansieringsfrågan vara ett oöverstigligt hinder, antingen genom att det är svårt att få lån eller genom att den ekonomiska marginalen i företaget skulle bli alltför liten för att bära stora lån.

Direktstöden bidrar till höga markpriser och dämpar därmed strukturomvandlingen inom jordbruket.¹⁰⁹ Kapitaliseringseffekten har störst påverkan, uttryckt i procent, i områden där stödet utgör en stor del av inkomsten medan motsatt förhållande råder där inkomst från produktionen utgör en större andel av inkomsten. I absoluta tal kan däremot kapitaliseringseffekten vara större i högavkastande områden.

¹⁰⁸ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹⁰⁹ AgriFood (2018), *Reformen av CAP 2013 – lärdomar för en bättre jordbrukspolitik efter 2020*. Rapport 2018:1.

Avkastning jämfört med andra länder

På de bästa jordarna på slättlandet är avkastningen per hektar jämförbar med vad man kan få ut på kontinenten. I områden med sämre förutsättningar för jordbruk är avkastningen lägre. I genomsnitt kan man se en svag ökning av avkastningen per hektar, ungefär i samma takt som i närliggande EU-länder.

Å andra sidan är avkastningen inom mjölksektorn god i en europeisk jämförelse. År 2017 låg den svenska genomsnittliga avkastningen på 8,7 ton per ko, vilket var den femte högsta avkastningen inom EU27 det året.¹¹⁰ Avkastningen per ko ökar dessutom ganska stadigt, men inte lika snabbt som i de andra länderna med hög avkastning.

God tillgång till växtskyddsmedel är nödvändigt för konkurrenskraften

Effektiva växtskyddsmedel är en förutsättning för att bedriva en lönsam växtodling. För flertalet grödor och skadegörare finns i dag ett fåtal växtskyddsmedel registrerade i Sverige och många av dessa medel har samma verksamma substans. När det inte finns tillgång till sådana medel uppstår kostnader, dels för att hantera det aktuella växtskyddsproblemet, dels i form av förlorad inkomst om det inte blir möjligt att bedriva en viss produktion.¹¹¹

En aktuell fråga gäller ett kommande glyfosatförbud inom hela EU. Glyfosat ingår som verksamt ämne i världens mest använda ogräsmedel. Enligt en analys från Jordbruksverket¹¹² skulle ett förbud leda till minskade intäkter och ökade kostnader för både jordbruks- och trädgårdsnäringen. Dessutom skulle både kväveutlakningen och utsläpp av växthusgaser öka.

Ett förbud mot glyfosat skulle dock leda till en minskning av förekomsten av resthalter av glyfosat i miljön. Mer kunskap behövs kring vilken påverkan glyfosat har på artnivå (t.ex. för pollinerande insekter) samt vilka konsekvenser ett glyfosatförbud skulle få i ett större perspektiv genom förändrade odlingssystem. Det finns ett stort behov av fortsatta analyser samt av ett intensifierat arbete med lämpliga lösningar som kan motverka konsekvenser som ett glyfosatförbud skulle leda till för svensk livsmedelsproduktion och miljön.

¹¹⁰ Europeiska kommissionen (2017). *Milk Market Observatory*. Uppdaterad 30 januari 2020.

¹¹¹ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

¹¹² Jordbruksverket (2019) *Vilka effekter kan ett glyfosatförbud medföra?* Rapport 2019:8.

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 2

S1 Sverige har världsledande grundforskning och ett starkt nationellt kunskaps- och innovationssystem

Svensk grundforskning är världsledande inom flera områden där det finns potentiella tillämpningar inom jordbrukssektorn, exempelvis genetik, biokemi och nanoteknik. Sverige är som land också en stark innovationsmiljö med ett väl utvecklat nationellt kunskaps- och innovationssystem som grundas på många starka forskningsmiljöer, en hög generell utbildningsnivå, starka nationella institutioner och väl etablerade nationella och internationella nätverk.¹¹³ Sverige är också ett av de länder som kommit längst vad gäller digitalisering och automation inom industrin och här finns stor potential till utveckling också inom jordbruket.¹¹⁴

S2 God generell kunskapsnivå underlättar modernisering och teknikspridning i jordbruket

Det finns goda förutsättningar för att införa ny teknik och nya arbetsmetoder eftersom utbildningsnivån i jordbruket är jämförelsevis hög och Sverige är ett av de länder som generellt kommit längst vad gäller digitalisering och automation. Detta bidrar till möjligheter för produktivitetens utveckling och innovation i sektorn. Produktiviteten är hög i många produktionsgrenar jämfört med länder i vår omgivning.¹¹⁵ Detta beror dels på att svenska jordbrukare har en god utbildningsnivå¹¹⁶ tack vare ett utbildningssystem med yrkesinriktade utbildningar inom jordbruk på såväl gymnasial som eftergymnasial nivå.¹¹⁷

S3 God produktivitet stärker konkurrenskraften

Svenskt jordbruk har under lång tid visat på en god produktivitet. En stor del av den produktivitetens utveckling som skett i jordbruket under de senaste decennierna följer av en strukturomvandling som resulterat i att gårdarna blir större.¹¹⁸ Ser man till utvecklingen det senaste decenniet kan man konstatera att strukturen på företagen i primärledet har utvecklats i gynnsam riktning.¹¹⁹ En fortsatt god tillväxt av produktiviteten är en förutsättning för att

¹¹³ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹¹⁴ Ibid

¹¹⁵ Gård & Djurhälsan (2018). *InterPIG - Internationella rapporten 2017*. Husdjursstatistik 2018. Växa Sverige

¹¹⁶ SCB (2018). *Befolkning efter utbildningsinriktning SUN 2000*. Hämtat från webbsida 11 juni 2019.

¹¹⁷ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

¹¹⁸ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹¹⁹ Jordbruksverket (2017). *Jordbruk och jordbruksföretagare 2016*. JO 34 SM 1701

svenskt jordbruk ska kunna hävda sig i en allt starkare konkurrens trots konkurrensnackdelar i form av ogynnsamt klimat, höga lönekostnader och kostnadskrävande regelverk för djurskydd och miljö.¹²⁰

S4 Svenska jordbrukare producerar livsmedel med hög kvalitet

Jordbrukets konkurrenskraft på den inhemska marknaden bygger i hög grad på att svenska jordbrukare producerar livsmedel med hög kvalitet.¹²¹ Detta beror bl.a. att produktionen sker med god djuromsorg och djurhälsa,¹²² ansvarsfull användning av läkemedel och bekämpningsmedel,¹²³ och att det finns en hög säkerhet genom hela livsmedelskedjan. Detta gör att svenska konsumenter har stort förtroende för svenskproducerade livsmedel och att det för många produkter finns en högre betalningsvilja för inhemskt producerade livsmedel i jämförelse med importerade livsmedel. Denna betalningsvilja kan åtminstone delvis härledas till de s.k. mervärden som finns i svenska livsmedel – god djuromsorg, stor miljöhänsyn och hög livsmedelssäkerhet.

Svagheter, särskilt mål 2

W1 Produktiviteten är inte tillräckligt hög

Produktiviteten i den svenska primärproduktionen är inte tillräckligt hög och behöver utvecklas i takt med omvärldens. Eftersom kostnadsläget för vissa insatsvaror och arbetskraft är högre än i jämförbara länder ställs krav på produktivitetens utveckling.¹²⁴

W2 Lång livsmedelskedja gör att primärledet har lite kunskap om slutkonsumenten

Även om gårdsförädling är ett växande fenomen levererar de allra flesta primärproducenter hela sin produktion till företag inom förädlingsledet, som i sin tur säljer till grossist- och detaljhandel. Detta gör att primärledet har lite kontakt med produkternas slutanvändare och saknar därmed kunskap och information om förändringar och trender på marknaden. Det i sin tur försvårar innovation och produktutveckling i primärproduktionen, eftersom denna

¹²⁰ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹²¹ Jordbruksverket (2011). *Jordbruksprodukters kvalitet och dess effekter på konkurrenskraften*, rapport 2011:29

¹²² Sveriges Veterinärmedicinska anstalt (2017). *Antibiotika och djur inom EU*. SVA, 17 oktober 2017

¹²³ Livsmedelsverket (2018). *Kontroll av bekämpningsmedelsrester i livsmedel 2016*. Rapport NR 8 2018; Livsmedelsverket (2018). *Kontroll av rests substanser i levande djur och animaliska livsmedel 2016*. Rapport NR 6 2018.

¹²⁴ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

utveckling i hög grad drivs från efterfrågesidan.¹²⁵ Vidare hämmas också entreprenörskapet inom jordbruket eftersom entreprenörskap handlar just om att se nya marknadsmöjligheter.

W3 Stor variation i produktivitet och utbildningsnivå mellan olika producenter

Modernisering och produktivitetstillväxten i sektorn som helhet försvåras av att det finns stor spridning i utbildningsnivå och produktivitet mellan olika företag inom samma produktionsgren.¹²⁶ Jordbrukarnas kunskapsnivå och tillgång till rådgivning påverkar både produktivitetsnivå och produktivitetstillväxt i företagen.¹²⁷ Rådgivningsföretagen inom jordbrukssektorn har ofta otillräcklig kompetens om områden som gäller företagsledning och affärsutveckling.¹²⁸

W4 Stor variation i affärsmässighet och anpassningsförmåga mellan olika företag

Ett marknadsorienterat jordbruk bygger på företag som har förmåga att anpassa sig till förändrade marknadsvillkor. Ökat genomslag i primärproduktionen för prissvängningar på världsmarknaden under det senaste decenniet har avslöjat att många jordbruksföretag saknar både kunskap och ekonomiska marginaler för att kunna hantera dessa prissvängningar.¹²⁹

W5 Stort gap mellan forskning och näringsliv

Det finns liten interaktion mellan forskning och näringsliv inom jordbrukssektorn vilket dels leder till att det i stor utsträckning saknas behovsdriven forskning inom jordbruksområdet, dels till att det finns en otillräcklig kunskapsöverföring generellt mellan forskning och rådgivning.¹³⁰ Till exempel upplevs avståndet mellan forskning och praktik inom animalieproduktionen som stort av de som ska tillämpa resultaten. Varje aktör med ansvar och ambition på området samverkar utifrån sina behov. En samverkan och samordning i hela kedjan kommer dock sällan till stånd. Såväl företagare som rådgivningsaktörer saknar en oberoende aktör för kanalisering, sammanställning, anpassning och paketering av nya forskningsrön och annan kunskap av intresse för de olika näringarna inom animalieproduktionen.¹³¹

¹²⁵ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Patterns of innovation and collaboration in small and large firms*. The Annals of Regional Science, 55(1), 221-247

¹²⁶ Jordbruksverket (2017). *Jordbrukets produktivitet och struktur*. Rapport 2017:21.

¹²⁷ Bjerke, L. (2016). *Knowledge in agriculture: a micro data assessment of the role of internal and external knowledge in farm productivity in Sweden*. Studies in Agricultural Economics, 118:68 – 76

¹²⁸ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Jordbruksverket (2019). *Nationell kunskapsförsörjning för en hållbar och konkurrenskraftig animaliesektor*. Rapport 2019:4.

W6 Svagt innovations- och kunskapssystem inom jordbruket

Det finns i Sverige endast några få forskningsmiljöer där man ägnar sig specifikt åt jordbruksforskning och detta innebär att jordbrukets kunskaps- och innovationssystem får en begränsad omfattning, både geografiskt och vetenskapligt. Detta bidrar till att det finns lite samverkan mellan forskning och näringsliv, vilket resulterar i att det pågår jämförelsevis lite tillämpad forskning inom jordbruksområdet och att forskningen i för liten grad utgår från näringsens behov. Detta gör att innovationsförmågan är lägre i jordbruket än i andra delar av svenskt näringsliv.^{132 133}

Möjligheter, särskilt mål 2

O1 Outnyttjad potential för innovation, kunskaps- och teknikspridning inom jordbruket

Svensk grundforskning är stark och världsledande inom flera områden som har hög relevans för utvecklingen inom jordbruk, exempelvis genetik, biokemi och bioteknik. Det finns emellertid ett gap mellan grundforskning och mer tillämpad forskning inriktad på jordbrukssektorn, samt mellan forskningen och rådgivningen.¹³⁴ Detta gör att det finns en outnyttjad potential i forskning och utveckling samt inom rådgivningen.¹³⁵

O2 Digitalisering och automation erbjuder nya produkter, arbetsmetoder, och affärsmodeller

Ny teknik öppnar upp för en mängd nya innovativa lösningar som kan bidra till att stärka jordbrukets konkurrenskraft genom ökad produktivitet, nya typer av produkter och tjänster samt nya affärsmodeller som kan förkorta livsmedelskedjan. Detta har stor potential att öka förädlingsvärdet inom primärledet och korta avståndet mellan producent och konsument i livsmedelskedjan.

O3 Ökad global efterfrågan på livsmedel och bioråvara

En växande global befolkning och en ökad användning av biobaserade bränslen innebär att efterfrågan på livsmedel och annan bioråvara ökar både i Sverige och på världsmarknaden.¹³⁶

¹³² OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹³³ Beckeman et al (2018), *Forskning och innovation för en livsmedelssektor i världsklass*, Roland Berger AB

¹³⁴ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

¹³⁵ SLU (2018). *Rapport om uppdraget att, inom ramen för livsmedelsstrategin, utveckla samverkan och samverkansformer mellan forskning och rådgivning*. N2017/04769/JM

¹³⁶ OECD (2017). *FAO Agricultural Outlook 2017-2026*

04 Ökat intresse för matens ursprung och produktionssätt

Det finns en ökad medvetenhet bland konsumenter vilket leder till att konsumenten efterfrågar mer information och förändrar sina konsumtionsmönster.¹³⁷ Detta avslöjas bl.a. av statistik om livsmedelskonsumtion som visar att den totala köttkonsumtionen i Sverige minskar för första gången sedan mätningarna startade samtidigt som efterfrågan på svenskt kött är större än någonsin.¹³⁸ Minskad köttkonsumtion innebär att efterfrågan på baljväxter och grönsaker kan öka, vilket är en möjlighet för tillväxt i trädgårdsnäringen.

Man kan också observera att intresset för närproducerade livsmedel har ökat avsevärt under det senaste decenniet och att konsumenter efterfrågar tydligare märkning av livsmedel för att underlätta valet mellan olika produktvarianter.¹³⁹ Detta är ett exempel på nya konsumtions-trender som medför stor potential att utveckla starka varumärken. Det innebär också att mervärden går att utveckla mer, vilket skapar nya affärsmöjligheter för entreprenörer inom jordbruket.¹⁴⁰

05 Klimatfrågan sätter nytt fokus på jord- och skogsbrukets roll i en cirkulär ekonomi

Omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi kan medföra att intresset för de areella näringarna ökar bland politiker och andra beslutsfattare och även inom forskning. Det finns stor enighet om att de areella näringarna har stor potential att bidra till en mer cirkulär ekonomi.¹⁴¹ En ökad efterfrågan på råvaror från jord- och skogsbruk skapar nya möjligheter för entreprenörskap och affärsutveckling.

06 Export av livsmedel kan gynnas av efterfrågan på hållbart producerad mat

Svensk livsmedelsproduktion är hållbar i ett globalt perspektiv. Det bör därför finnas goda möjligheter till export av livsmedel i takt med en ökad efterfrågan på hållbart producerad mat.¹⁴²

¹³⁷ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

¹³⁸ Enligt statistik från Jordbruksverket. DOI: <http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/konsument/livsmedelskonsumtionisiffror/kottkonsumtionen.4.465e4964142dbfe44705198.html>

¹³⁹ Jordbruksverket (2010). *Vad får du som konsument när du köper närproducerat? Hållbar konsumtion av jordbruksvaror*. Rapport 2010:19

¹⁴⁰ Jordbruksverket (2018). *Mervärden som konkurrensmedel - affärsmodeller och kompetenser för framgångsrika mervärdesstrategier*. Rapport 2018:23

¹⁴¹ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

¹⁴² Jordbruksverket (2019). *Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrategin*. Rapport 2019:9.

Hot, särskilt mål 2

T1 Lite tillämpad forskning inriktas på jordbrukssektorn

Innovationsförmågan i jordbruket hämmas av att det finns få forskningsmiljöer som ägnar sig åt tillämpad forskning inriktad på jordbruk.¹⁴³ Det innebär mindre stöd till företagen i deras utveckling av innovationer som bidrar till att utveckla näringen.

T2 Jordbruket har svårt att attrahera arbetskraft och kompetens

Jordbruket har jämförelsevis låg arbetsproduktivitet vilket resulterar i att lönenivån i sektorn är låg jämfört med exempelvis tillverkningsindustrin. Detta gör att jordbruket har svårt att attrahera arbetskraft.¹⁴⁴ Att den absoluta merparten av jordbruksföretagen finns på landsbygden försvårar rekryteringen av kompetent arbetskraft ytterligare eftersom människor i arbetsför ålder i allt högre utsträckning flyttar till större städer.¹⁴⁵

T3 Åldersstrukturen i näringen ger svaga incitament till modernisering

Demografien inom jordbrukssektorn kännetecknas av en relativt hög medelålder på företagarna. Bland företagare som närmar sig pensionsåldern saknas ofta incitament att investera i modern teknik och lära sig nya arbets- och produktionsmetoder. Detta gäller i synnerhet för företag som inte kommer att drivas vidare inom familjen.

T4 Svagt kunskaps- och innovationssystem gör att jordbruket riskerar att hamna vid sidan av den nationella innovationspolitiken

Jordbrukets kunskaps- och innovationssystem är en del av det nationella kunskaps- och innovationssystemet. Den forskning som bedrivs i Sverige är dock i mycket liten utsträckning inriktad på jordbrukets behov. Kopplingarna mellan jordbruket och såväl övriga näringslivet som forskningen skulle vinna på att bli starkare och integreras allt mer. Innovationssystemet är svagare i jordbruks- och livsmedelssektorn än i övriga näringslivet.¹⁴⁶ I hög grad saknas det dessutom information om innovationer och innovationsaktiviteter i jordbruksföretag eftersom den officiella statistik som samlas in på dessa områden inte omfattar jordbruksföretag.

T5 Ett kommande glyfosatförbud ökar kostnaderna för växtodlingen

Ett eventuellt framtida glyfosatförbud kommer att innebära att det blir dyrare att odla jordbruks- och trädgårdsprodukter i Sverige. Våra nuvarande odlingssystem är i hög grad beroende av glyfosat, så när det ämnet försvinner kommer vi att få ökande problem med ogräs i odlingarna. Detta riskerar att bli ytterligare en faktor som påverkar jordbrukets

¹⁴³ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹⁴⁴ Skolverket (2019). *Statistikdatabas*. Hämtat från webbsida 22 maj 2019

¹⁴⁵ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

¹⁴⁶ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

lönsamhet negativt i en situation som redan är pressad för många. Det påverkar också negativt möjligheterna att öka livsmedelsproduktionen och lantbrukets produktivitet enligt Livsmedelsstrategins intentioner.

4.1.c Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan

Nulägesbeskrivning

Hög koncentration i livsmedelskedjan

Marknadskoncentrationen i dagligvaruhandeln är hög. De tre största aktörerna står i genomsnitt för 86 % av försäljningen. Koncentrationen ökar ju längre norrut man kommer i landet. I Södra Götaland står de tre största aktörerna för 78 procent av dagligvaruhandeln, medan motsvarande siffra i Norra Norrland är 99 procent¹⁴⁷. Enligt Konkurrensverket (2018) har Sverige tillsammans med de övriga skandinaviska länderna betydligt högre marknadskoncentration (mätt i CR3) än övriga europeiska länder. Det stora antalet jordbrukare i förhållande till livsmedelskedjans övriga aktörer gör att de ofta blir så kallade pristagare som har svårt att förhandla om priser¹⁴⁸.

Jordbruket står för en liten del av det totala mervärdet

Primärproduktionen är inte bara uppdelad på många förhållandevis små aktörer. Den står dessutom för en mindre del av det bruttoföreläggingsvärde som skapas inom livsmedelskedjan – omkring 17 procent. Det är betydligt mindre än den andel som till exempel livsmedelsindustrin eller grossist- och detaljistledet står för. Det är också lägre än EU-genomsnittet, som ligger på omkring 24 procent.¹⁴⁹

Lantbrukskooperationen stärker förhandlingsstyrkan

Lantbruksföretagen som ofta är små kan genom att gå samman i kooperativ förbättra sina möjligheter att få ut produkter på marknaden till acceptabla priser¹⁵⁰. Lantbrukarnas behov av stärkt förhandlingsstyrka är argument som framhålls för att ge undantag från konkurrensreglerna som ska förhindra konkurrensbegränsande samarbete.

På den svenska marknaden finns ett antal lantbrukskooperativa företag¹⁵¹. De är ekonomiska föreningar som ägs av sina medlemmar. Kooperativet har till uppgift att sälja vidare de råvaror som jordbrukarna producerar och i vissa fall även genom egna industrier förädla råvaran. Kooperativen kan också samordna inköp av insatsvaror till medlemmarna. De senaste decennierna har det skett en stark strukturrationalisering där kooperativ gått samman och produktionsanläggningar lagts ner. Det har även skett försäljningar av kooperativt ägda

¹⁴⁷ Delfi, DLF och HUI, Dagligvarukartan 2019

¹⁴⁸ Konkurrensverket (2018). Konkurrensen i livsmedelskedjan. Rapport 2018:4

¹⁴⁹ Kommissionen, *CAP Indicators – adding value*, hämtat 15 april 2020

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Ibid.

företag till privat ägda företag. Ökad efterfrågan på lokalproducerade produkter har dock gjort att det på senare år bildats en del nya mindre kooperativ.

Producentorganisationer täcker en betydande del av frukt- och grönsaksproduktionen

Sverige har fem erkända producentorganisationer inom sektorn för frukt och grönsaker. Hur stor andel av frukt- och grönsaksproduktionen som omfattas av dessa organisationer kan variera en del från år till år. Högst var den under 2008-2010, då den låg omkring 60 procent. En anledning till svängningarna är att nästan inga jordgubbsodlare är medlemmar i dessa organisationer, och jordgubbar står för en väsentlig del av det totala produktionsvärdet. Ett mål för den nationella strategin för producentorganisationer inom sektorn för frukt och grönsaker är att öka anslutningsgraden så att den åter når upp till 60 procent.¹⁵²

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 3

S1 Ökat intresse för matens ursprung och produktionssätt

En ökad medvetenhet bland konsumenter om matens ursprung och produktionsförhållanden gör att möjligheten att ta betalt för produkter som är differentierade med avseende på ursprung och produktionssätt ökar. Intresset för närproducerade livsmedel har ökat under det senaste decenniet och konsumenter efterfrågar tydligare märkning av livsmedel för att underlätta val av olika produktvarianter.¹⁵³ Detta är ett exempel på nya konsumtionstrender. Det innebär att starka varumärken och mervärdeskonceptet går att utveckla mera, vilket skapar nya affärsmöjligheter.¹⁵⁴

S2 Mervärde skapar förutsättningar för att utveckla starka varumärken

Det finns många mervärden i producentledet som det går att ta betalt för, åtminstone på den inhemska marknaden.¹⁵⁵ Detta gör att svenskproducerade livsmedel har relativt stark konkurrenskraft i Sverige och att svenskproducerad råvara kan användas i företagens varumärkesbyggnad även bland företag i förädlingsledet.

¹⁵² Jordbruksverket (2018). *Nationell strategi för producentorganisationer inom sektorn för frukt och grönsaker*. Rapport 2017:19 reviderad 2018.

¹⁵³ Jordbruksverket (2010). *Vad får du som konsument när du köper närproducerat? Hållbar konsumtion av jordbruksvaror*. Rapport Nr RA10:19

¹⁵⁴ Jordbruksverket (2018). *Mervärden som konkurrensmedel - affärsmoeller och kompetenser för framgångsrika mervärdesstrategier*. Rapport 2018:23

¹⁵⁵ Ibid.

S3 Mervärden uppstår i primärproduktionen

Merparten av de mervärden som återfinns i svenska livsmedel uppstår i primärledet vilket gör att svensk råvara inte kan ersättas av importerad råvara i de förädlingsföretag som använder dessa mervärden i sin varumärkesbyggnad.^{156 157}

S4 Kooperation stärker lantbrukarnas plats i livsmedelskedjan

Det finns två stora kooperativa organisationer inom det svenska jordbruket: Lantmännen och Arla. Lantmännen ägs av omkring 25 000 svenska lantbrukare, och Arla Foods ägs till omkring 22 procent av svenska mjölkproducenter. (Resten ägs av mjölkproducenter i andra länder.) Det finns dessutom flera mindre producentkooperativ, framför allt inom mejerisektorn. Kooperativen ger lantbrukarna en starkare position i livsmedelskedjan och kan fungera som motvikt mot de stora företag som dominerar både insatsvaruhandeln och försäljningsledet.¹⁵⁸

Svagheter, särskilt mål 3

W1 Få aktörer och stark marknadskoncentration i förädlings- och distributionsled

I vissa delar av livsmedelskedjan är konkurrensen svag.¹⁵⁹ Det finns också regionala skillnader i tillgången till potentiella köpare i form av livsmedelsindustri. Detta varierar mellan olika råvaruslag. Primärproducenten får en relativt liten andel av produktens värde och marknadskoncentrationen är tämligen stark i efterföljande led vilket försämrar primärledets förhandlingsmöjligheter.¹⁶⁰

W2 Primärledet står för en liten del av slutproduktens förädlingsvärde

Utbudet av livsmedel har blivit mycket mer differentierat sedan EU-inträdet och svenska förädlingsföretag har ökat sin förmåga att producera mer differentierade produkter med unika produkttegenskaper. Trots att fler jordbruksföretag säljer direkt till slutkonsument är gårdsförädling fortfarande en tämligen begränsad företeelse. De flesta primärproducenter säljer hela sin produktion till företag inom förädlingsledet, vilket gör att primärledet har mycket litet inflytande över den förädling och marknadsföring som görs i efterföljande led.

¹⁵⁶ Jordbruksverket (2018). *Hållbar produktion och konsumtion av mat*
<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ra1817.html>

¹⁵⁷ Jordbruksverket 2018. *Mervärde i svensk grisproduktion*
<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ovr2921.html>, *Mervärden i svensk kycklingproduktion*
<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ovr2924.html>, *Mervärden i svensk produktion av får och lamm*
<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ovr2922.html>, *Mervärden i svensk nötköttsproduktion*
<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ovr2925.html>

¹⁵⁸ Konkurrensverket (2018). *Konkurrensen i livsmedelskedjan*. Rapport 2018:4.

¹⁵⁹ Konkurrensverket (2018). *Konkurrensen i livsmedelskedjan*. Rapport 2018:4

¹⁶⁰ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

Detta gör att primärledet står för en relativt liten del av produktens slutvärde och har därmed en svag position i värdekedjan.¹⁶¹

W3 Mervärden som stöds av lagstiftning begränsar primärproducenternas förmåga att använda dessa mervärden för att stärka sin marknadsposition

Mervärden som stöds av lagstiftning underminerar primärproducenternas möjligheter att använda dessa mervärden för att stärka sin marknadsposition eftersom alla producenter inom det svenska jordbruket producerar samma mervärden. Detta gör att primärledet inte kan erbjuda produkter som är differentierade när det kommer till dessa mervärden. Man kan därför inte begära att få extra betalt för dessa som exempelvis är fallet med ekologiska produkter jämfört med konventionella.

Möjligheter, särskilt mål 3

01 Nya handelsavtal kan ge tillträde till nya marknader

Nya handelsavtal kan öppna upp nya exportmöjligheter genom att ge tillträde till nya marknader. Detta kan också leda till att importerade insatsvaror, exempelvis foder och handelsgödsel, blir billigare.

02 Konkurrensen ökar i förädlingsledet

Antal företag som förädlar livsmedel har ökat under de senaste åren.¹⁶² En mångfald av företag vad gäller storlek, ägandeform o.s.v. gynnar konkurrensen i livsmedelskedjan.¹⁶³

03 Digitalisering öppnar upp för nya affärsmodeller

Digital teknik möjliggör nya affärsmodeller som kan stärka producentledet, till exempel genom att det blir möjligt för producenterna att kapa mellanled.¹⁶⁴

04 Ökat intresse för matens ursprung och produktionssätt

Intresset och betalningsviljan för närproducerad mat har ökat kraftigt och konsument-trenderna pekar i riktningen mot att handla direkt av producenten.¹⁶⁵ Detta gör att förädlingsgraden ökar redan i primärledet så att förädlingsvärdet i jordbruket ökar. Det gör i sin tur att primärledet står för en större andel av värdekedjan inom livsmedelsproduktionen. Det blir också allt fler livsmedelsföretag vilket ger fler affärspartners för primärproducenterna.¹⁶⁶

¹⁶¹ Konkurrensverket (2011). *Mat och marknad – från bonde till bord*. Rapport 2011:3

¹⁶² SCB, Företagens ekonomi 2011–2015

¹⁶³ Konkurrensverket (2011). *Mat och marknad – från bonde till bord*. Rapport 2011:3

¹⁶⁴ Jordbruksverket (2017). *Den digitaliserade gården Hur kan samhället bidra?* Rapport 2017:17

¹⁶⁵ Jordbruksverket (2017). *Jordbruksföretagens kombinationsverksamheter 2016*. JO 47 SM 1701

¹⁶⁶ SCB, Företagens ekonomi 2011–2015

Ö5 Översyn av regelverk och rekommendationer vid offentlig upphandling

Den offentliga sektorn i Sverige är en av livsmedelskedjans största kunder. Regler för offentlig upphandling försvårar upphandlingar som premierar de s.k. svenska mervärdena. Det finns utrymme för förenklingar och ökad kunskap kring hur reglerna kan tillämpas.¹⁶⁷

Hot, särskilt mål 3

T1 Ojämna maktförhållanden i livsmedelskedjan

Primärproducenterna är som grupp splittrade jämfört med förädlingsindustri och handel. Ökad globalisering resulterar i att förädlingsindustrin i allt större utsträckning domineras av multinationella företag¹⁶⁸ som kan förmodas ha begränsad betalningsvilja för svenska mervärden. Dessa mervärden är dessutom ofta understödda av svensk lagstiftning, vilket är ett trubbigt medel för att gynna producenterna eftersom primärledet då får svårare att använda dessa mervärden för att utveckla sina egna unika produkttegenskaper, varumärken och branschstandarder.

T2 Andra länder skärper sin lagstiftning kring djurvälstånd och miljöhänsyn

Sverige är på många sätt ett föregångsland när det kommer till djurvälstånd, smittskydd och miljöhänsyn. Andra länder, inte minst inom EU, håller på att skärpa sin lagstiftning på flera av dessa områden vilket gör att svenskt jordbruk riskerar att förlora sitt försprång.¹⁶⁹

4.2 Allmänt mål – Stödja miljövård och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål

Det är viktigt att svenskt jordbruk är långsiktigt hållbart och konkurrenskraftigt för att värna biologisk mångfald och ekosystemtjänster. Därför är det allvarligt att lönsamheten är svag i stora delar av landet, främst i den typen av jordbruk som mest gynnar natur och landskap. Om inte lönsamheten kan förbättras eller om politiken inte kompenserar för detta kommer det förutom minskad livsmedelsproduktion även att påverka flera miljönyttor som biologisk mångfald och ett öppet odlingslandskap, vilket gör det svårt att nå miljömålet Ett rikt odlingslandskap.

Det finns problem med näringsläckage från jordbruket till vatten. Klimatförändringar med mer nederbörd kan göra att denna problematik växer. Problemen med vattenkvalitet är störst i slättbygder. Ökad intensitet inom växtodling och animalieproduktion i Sverige bidrar till att riskerna ökar även för läckage av växtskyddsmedel till yt- och grundvatten. En viktig förutsättning för en effektiv användning av växtnäring och växtskyddsmedel är att marken är väl-dränerad. Ny teknik och andra odlingsystem kan bidra till en god vattenkvalitet.

¹⁶⁷ Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring. SOU 2015:15

¹⁶⁸ Jordbruksverket (2016). *Livsmedelsindustrins internationalisering - Effekter på sysselsättning och produktivitet*. Rapport 2016:16

¹⁶⁹ Jordbruksverket (2010). *Kostnader och intäkter i svenskt jordbruk – en jämförelse med Danmark och Finland*. Rapport 2010:18

Utsläppen till luft behöver minskas vilket kan göras genom att miljö- och klimatpåverkan från lantbruket ytterligare begränsas, bland annat genom att öka andelen förnybar energi. Genom att minska utsläpp av kväveoxider och ammoniak bidrar jordbruket till att nå miljömålen Begränsad klimatpåverkan, Ingen övergödning, Frisk luft och Giftfri miljö.

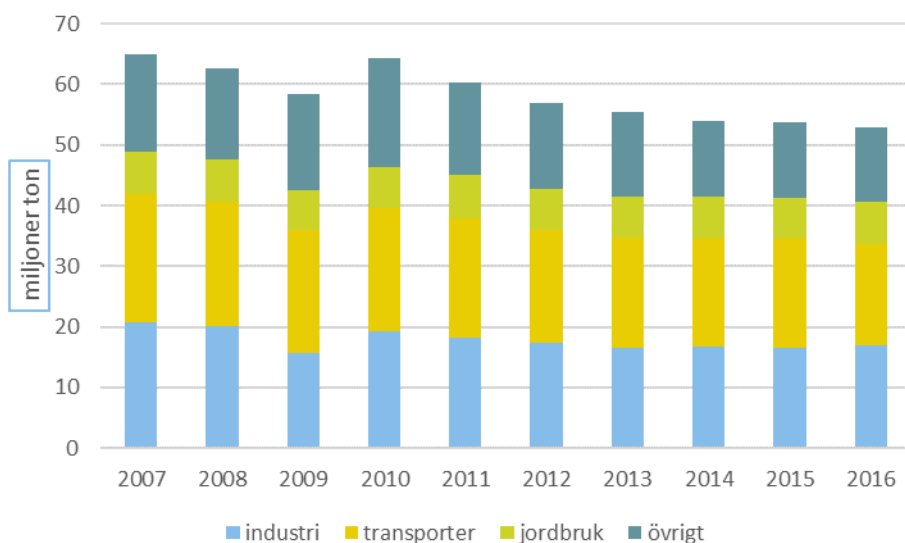
Det finns ett väl etablerat offentligt finansierat rådgivningssystem i Greppa Näringen, växtskyddscentraler och ekorådgivning som är en länk mellan forskare och företag. Det finns dock svårigheter för rådgivningsföretag att ta betalt för miljöråd.

4.2.a Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi

Nulägesbeskrivning

Jordbrukets utsläpp av växthusgaser har minskat sedan 1990-talet

Jordbruket står för omkring 13 procent av de svenska utsläppen av växthusgaser. Andelen har ökat något på senare år, eftersom jordbrukets utsläpp varit i stort sett oförändrade samtidigt som utsläppen från andra sektorer har minskat.

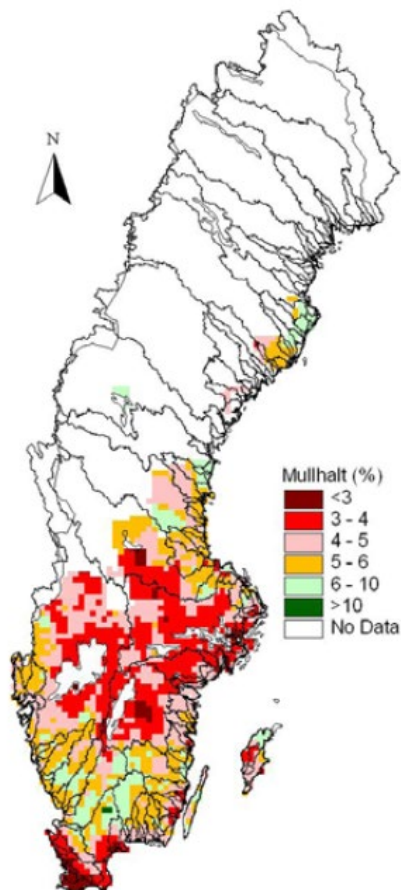
Figur 19 Jordbrukets och andra källors utsläpp av växthusgaser, miljoner ton
Källa: Naturvårdsverket

Utsläppen för det som enligt klimatrapporeringen räknas till jordbrukssektorn var 2016 knappt 7 miljoner ton koldioxidekvivalenter (motsvarande 13 procent av de totala utsläppen). Dessa utsläpp domineras av utsläpp av metan från djurs matsmältning och av lustgas från jordbruksmark. Jordbrukssektorns utsläpp har minskat med 10 procent sedan 1990 beroende främst på minskad djurhållning (framför allt antal mjölkcor och grisar) och delvis på minskad användning av mineralgödsel. Utsläppen från jordbrukets arbetsmaskiner var 0,6 miljoner ton koldioxidekvivalenter år 2017. Utsläppen från jordbrukets arbetsmaskiner och lokaler motsvarar totalt knappt 1 miljon ton koldioxid och utsläppen har sedan 1990 minskat med 25 procent.

Utöver utsläpp av metan och lustgas sker det utsläpp och upptag av koldioxid från åkermark och betesmark p.g.a. kolförrådsförändringar i jordar och biomassa. Utöver dessa kolflöden beräknas jordbruksmark i genomsnitt vara en källa till koldioxid där den största källan är mulljordar som årligen antas släppa ifrån sig knappt 3 miljoner ton koldioxid.

Mineraljordarna uppvisar stor mellanårsvariation i utsläpp och upptag av koldioxid vilket i stor utsträckning beror på variationer i tillförsel av organiskt material till marken (rester av årlig skörd och tillförsel av naturgödsel). Den kontinuerliga inventeringen av kolförråd i åkermark pekar på att det sker en långsiktig uppbyggnad av kol i mineraljorden. Arealen åkermark har minskat sedan 1990 vilket i viss utsträckning påverkar utsläppen från denna marktyp. Betesmark omfattar endast en procent av landarealen och de genomsnittliga årliga nettoupptagen har legat nära noll under perioden 1990-2017.

Mullhalten i åkermarken varierar i olika delar av Sverige. Halterna tenderar att vara lägre än genomsnittet i slättbygderna och högre i skogsbygderna.

Figur 20 Geografisk fördelning av mullhalt i matjorden. För de vita områdena i kartan saknas data.
Källa: Jordbruksverket 2015:19

I Skåne är många jordar mullfattiga, medan höga halter av organiskt material är frekventa i de nederbördsrika områdena i Västsverige.¹⁷⁰ I Sverige har mullhalten i åkermarken ökat i medeltal de senaste tjugo åren, detta främst beroende på en ökande areal vall.¹⁷¹

Bioekonomin är en viktig och växande del av svensk ekonomi

Den svenska bioekonomin beräknas stå för 7 procent av Sveriges BNP, 11 procent av landets totala omsättning och 23 procent av den totala varuexporten. Antalet anställda inom bioekonomin är nästan 350 000, vilket motsvarar drygt 7 procent av den totala sysselsättningen.¹⁷²

Mer än hälften av energin kommer från förnybara källor

Energi- och klimatåtgärder, inte minst koldioxidskatten som infördes på 1990-talet, har lett till att användningen av förnybar energi ökat markant under senare decennier. År 2017 stod den för 55 procent av den totala energianvändningen i Sverige. En stor andel av den förnybara energin kommer från bioenergi.¹⁷³ Den ökade tillförseln av bioenergi beror främst på bättre utnyttjande av restprodukter från skogsnäringen. Samtidigt som att skogstillväxten och skogsavverkningarna det senaste århundradet har fördubblats har skogens virkesförråd och kolförråd ökat. Tillskottet av biobränslen från jordbruket har också ökat, både inhemskt producerade och importerat fordonsbränsle. Idag bidrar det svenska jordbruket relativt lite (2 procent) till energitillförseln i Sverige. Förutom biogas och grödor för produktion av biodrivmedel ingår energiskog och vissa andra energigrödor för småskalig värme- och elproduktion.¹⁷⁴

År 2010 hade 15 lantbruk i Sverige startat biogasanläggningar där det rötas stallgödsel. Antal anläggningar i Sverige som använder gödsel för biogasproduktion har under 2016 ökat till 60 stycken, varav 40 var gårdsanläggningar och resterande samrötningsanläggningar. Under 2016 rötades drygt 4 procent av stallgödseln.¹⁷⁵

Jordbruket behöver anpassa sig till klimatförändringarna

Klimatförändringarna kommer att innebära ett varmare klimat med förändrade nederbördsmonster, längre vegetationsperiod och mer frekventa extrema väderhändelser. Det finns positiva aspekter som att en längre växtsäsong kan möjliggöra fler eller större skördar,

¹⁷⁰ Jordbruksverket (2015). *Nationell jordartskartering*. Rapport 2015:19

¹⁷¹ Poeplau et al. 2015. *Positive trends in organic carbon storage in Swedish agricultural soils due to unexpected socio-economic drivers*. Biogeosciences, 12, 3241-3251, 2015

¹⁷² Tillväxtanalys (2016). *Den svenska bioekonomins utveckling – statistik och analys*. Svar Direkt 2016:23.

¹⁷³ Energimyndigheten (2019). *Energiläget i siffror 2019*.

¹⁷⁴ Black-Samuelsson S, Eriksson H, Henning D, Janse G, Kaneryd L, Lundborg A och Niemi Hjulfors L. 2017. *Bioenergi på rätt sätt – om hållbar bioenergi i Sverige och andra länder*. Rapport av Skogsstyrelsen, Energimyndigheten, Jordbruksverket och Naturvårdsverket. Rapport 10, Skogsstyrelsen. 2017.

¹⁷⁵ Naturvårdsverket (2018). *Fördjupad analys av svensk klimatstatistik 2018*. Naturvårdsverket Rapport 6848.

möjligheter att odla vissa grödor längre norrut samt möjligheter för en längre utevistelse hos jordbrukets djur. Det finns också, negativa aspekter som utmaningar med mer och mindre nederbörd under olika säsonger, större behov av växtskyddsåtgärder och en högre risk för värmestress hos djur. Sverige är ett nord-sydligt långsträckt land med stora regionala skillnader vilket innebär att klimatförändringen kommer att få olika effekter i olika delar av landet. Exempelvis flyttas odlingsgränsen för olika grödor successivt norrut medan effekterna av havsnivåhöjningen blir störst i södra Sverige. Även effekterna av ett förändrat klimat utanför Sverige påverkar den svenska jordbruks- och trädgårdssektorn. Det svenska jordbruket kan få större betydelse i framtiden om förutsättningarna försämras i viktiga jordbruksområden i världen.

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 4

S1 Rik tillgång på naturresurser

Sverige är, relativt sin befolkning, ett stort land med rik tillgång till naturresurser som mark, skog och vatten. Detta är i första hand att betrakta som en styrka, eftersom resurserna kan användas för att bidra till många av samhällets målsättningar. Exempelvis bidrar skogens förmåga att ersätta fossilbaserade material, binda kol och leverera klimatneutral energi till landsbygdernas möjlighet att bidra till klimatmålen.^{176 177}

S2 Skog och jordbruksmark har god förmåga till kolinlagring

Sverige har en stor andel skog och en liten andel jordbruk. Enligt kommissionen utgörs Sverige av drygt 9 procent jordbruksmark och cirka 59 procent skogsmark. De visar också att Sverige har höga halter av kol i mark.¹⁷⁸ Såväl Sveriges unga jordar som det kalla klimatet medverkar till en långsammare nedbrytning av organiskt material än i mer sydliga länder. En stor del av skogen är under tillväxt vilket också är positivt för kolinlagring.

S3 Goda förutsättningar att ställa om till fossilfri energi

Fleråriga energigrödor och mellangrödor har potential att ersätta fossil energi samtidigt som miljöpåverkan från produktion är liten. Energi som produceras från exempelvis sol och vind eller restprodukter som gödsel och halm kan också ersätta fossil energi. Flera av landsbygdernas näringar kan därför spela en avgörande roll för samhällets omställning till en cirkulär, biobaserad och fossilfri ekonomi.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Regeringskansliet (2018). *Strategi för Sveriges nationella skogsprogram*. N2018.15.

¹⁷⁷ Arbetsgrupp 2 (2016). *Virkesproduktion, övriga ekosystemtjänster och naturens gränser*. Underlagsrapport från arbetsgrupp 2 inom nationellt skogsprogram.

¹⁷⁸ DG agri (2017). Beräknade kontextindikatorer 31 och 41. SOC=soil organic carbon, organiskt kol i marken

¹⁷⁹ *En sammanhållen politik för Sveriges landsbygder – för ett Sverige som håller ihop*. Prop. 2017/18:179.

S4 Svensk animalieproduktion har jämförelsevis låg klimatpåverkan

Den svenska djurhållningen är, relativt andra länder, mer klimateffektiv.¹⁸⁰ Inom svensk animalieproduktion är växthusgasutsläpp per kilo produkt klart under genomsnittet för EU.¹⁸¹ Trenden för utsläppen är dessutom nedåtgående i Sverige, medan trenden för globala utsläpp från animalieproduktion är stigande.¹⁸² Faktorer som bidrar till en klimateffektiv produktion är bland annat relativt friska djur och att biprodukter som inte lämpar sig för humankonsumtion tas tillvara.¹⁸³

S5 Hög generell utbildningsnivå och starka institutioner underlättar omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi

En rad generella faktorer, som god institutionell kapacitet, hög utbildningsnivå och kompetens, hög innovationskraft och ett väl etablerat rådgivningssystem är styrkor som bidrar till ökade förutsättningar att minska klimatpåverkan och till att genomföra effektiva anpassningar till ett förändrat klimat. Till denna allmänna institutionella beredskap kan man också lägga till det faktum att jordbruks- och markfrågor på senare tid hamnat högre på den politiska agendan.¹⁸⁴

S6 Goda förutsättningar till låg klimatpåverkan från växthusodling

En stor andel av företag med växthusodling har ställt om sin uppvärmning från fossil till förnybar energi vilket möjliggör odling av grönsaker och prydnadsväxter med låg klimatpåverkan.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Nordiska Ministerrådet (2017). *Future Nordic Diets*. Rööf m fl

¹⁸¹ Lesschen, J., P. & Westhoek, H. (2011). *Greenhouse gas emission profiles of European livestock sectors*. *Animal Feed Science and Technology* 166:16-28.

¹⁸² Cederberg, C. et al. (2009). *Greenhouse gas emissions from Swedish production of meat, milk and eggs 1990 and 2005*. SIK-report no. 793. SIK - The Swedish Institute for Food and Biotechnology.

¹⁸³ Gård & Djurhälsan (2018). *InterPIG - Internationella rapporten 2017*. Husdjursstatistik 2018. Växa Sverige

¹⁸⁴ *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop.2016/17:104.

¹⁸⁵ Jordbruksverket (2018). *Energianvändning i växthus 2017*. Statistikrapport 2018:05

Svagheter, särskilt mål 4

W1 Det saknas kunskap om effektiva klimatåtgärder

Utsläppen från jordbrukssektorn kan minska men inte tas bort helt. Vissa utsläpp kan inte minskas på grund av begränsningar i att kunna påverka de biologiska processerna. Det saknas också kunskap om effektiva klimatåtgärder.¹⁸⁶

W2 Utsläppen från organogen jordbruksmark är stora men svåra att minska utan produktionsbortfall

Trots att organogen jordbruksmark endast utgör en liten andel av den totala jordbruksarealen står dessa marker för en tredjedel av det svenska jordbrukets utsläpp av växthusgaser. Utifrån dagens kunskapsläge är den mest effektiva metoden för att kraftigt minska utsläppen av växthusgaser från organogen jordbruksmark att återställa dessa till våtmarker. Detta innebär en nedläggning av produktionen på marken.¹⁸⁷

W3 Svenska odlingsförhållanden gör att svenskproducerade vegetabilier har jämförelsevis hög klimatpåverkan

En relativt låg medelavkastning per hektar innebär att svenska vegetabilier har en jämförelsevis hög klimatpåverkan per kilo produkt. Stora geografiska avstånd ökar dessutom behovet av transporter redan i primärledet. De regionala skillnaderna är dock stora och den höga avkastningen i södra Sverige ger ett lägre klimatavtryck än i norra delarna av landet.

W4 Stora geografiska avstånd ger stor klimatpåverkan

Stora avstånd och brister i infrastrukturen gör att utsläpp från transporter blir höga. Potentialen för att utnyttja möjligheten till produktion av olika typer av förnybar energi inom jordbruket begränsas samtidigt av tillgången till råvara inom rimliga avstånd från produktionen. Landsbygdens gleshet och bristande infrastruktur har därför betydelse för potentialen att minska jordbrukets klimatpåverkan. Det är i detta sammanhang värt att notera att Sverige producerar mindre förnybar energi per hektar jordbruksmark än EU-genomsnittet, 70 respektive 100 kg oljeekvivalenter per hektar.¹⁸⁸

W5 Naturliga förutsättningar gynnar animalieproduktion mer än växtodling

Såväl naturliga förutsättningar som traditioner gynnar mjölk- och köttproduktion, relativt växtodling.¹⁸⁹ Det kan vara svårt för svenskt jordbruk att möta en ökad efterfrågan på en mer växtbaserad och klimateffektiv kosthållning.

¹⁸⁶ Jordbruksverket (2018). *Hur kan den svenska jordbrukssektorn bidra till att vi når det nationella klimatmålet?* Rapport 2018:01

¹⁸⁷ Jordbruksverket (2018). *Återvätning av organogen jordbruksmark som klimatåtgärd*. Rapport 2018:30.

¹⁸⁸ DG agri (2017). Beräknade kontextindikatorerna 4 och 43.

¹⁸⁹ Jordbruksverket (2003). *Hur går det för svenskt jordbruk – en jämförelse med några konkurrentländer*. Rapport 2003:7

Möjligheter, särskilt mål 4

O1 Ökad efterfrågan på svenskt kött kan bidra till minskade utsläpp från köttkonsumtion

En relativ ökning av efterfrågan på kött producerat i Sverige¹⁹⁰ bidrar till att kött produceras på ett relativt sett mer klimateffektivt sätt. Det förutsätter att det svenska köttet ersätter produktion i andra länder.

O2 Politiska mål främjar omställningen till ett fossilfritt samhälle

Politiska mål om att ställa om till ett fossilfritt samhälle kan betraktas som en möjlighet. Sverige ska ställa om hela sin energi- och transportsektor och bland annat ska andelen förnybara drivmedel öka högst avsevärt. Dessa förnybara drivmedel ska komma framför allt från skogen men också från en ökad produktion av biomassa från åkermarken vid sidan av livsmedelsproduktionen.¹⁹¹ Den efterfrågan på förnybar energi som detta skapar är att betrakta som en möjlighet som underlättar för landsbygderna att bidra till klimatmålen.

O3 Ökad kolinlagring kan bidra till både miljö- och produktionsmål

Att binda in organiskt kol i mark är förutom en klimatåtgärd en av de viktigaste faktorerna för markens bördighet. Många av de åtgärder som lyfts fram för att öka bördigheten och öka kolinlagringen ses dessutom som viktiga för att klara ett föränderligt klimat samt extremväder såsom översvämning och torka. Detta kan uppnås på många olika sätt, exempelvis genom ändrad markanvändning eller förändring av odlingsystem och skötselåtgärder. Odling av vall, fånggrödor och fleråriga grödor samt tillförsel av organiskt material är några av de metoder som har störst potential.¹⁹² Möjligheterna till kolinlagring skiljer sig dock mellan Sveriges olika delar på grund av skillnader i klimat, jordart och tidigare markanvändning samt tillgång till organiskt material som stallgödsel eller rötslam.

O4 God institutionell kapacitet att hantera olika målkonflikter

Det finns en stark institutionell kapacitet som skapar förutsättningar att på ett effektivt sätt hantera de i sig oundvikliga målkonflikterna mellan klimatmål och andra mål. Ett exempel på det är att ökad samverkan mellan olika intressen kan mildra målkonflikter, exempelvis den mellan rennäring och vindkraft, och därigenom öka möjligheterna att bidra mer till fler mål.

O5 Klimatförändringarna medför bättre odlingsförutsättningar för svenskt jordbruk

Sammantaget förväntas klimatförändringarna medföra större för- än nackdelar för svenska jordbrukets produktionsförmåga under förutsättning att sektorn anpassar sig till de nya förutsättningarna. En längre växtsäsong, möjligheter att odla andra grödor, högre

¹⁹⁰ Rapport från detaljhandeln, Axfood

¹⁹¹ *En klimat- och luftvårdsstrategi för Sverige*. Delbetänkande av Miljömålsberedningen. SOU 2016:47.

¹⁹² Bolinder, M., Freeman, M., Kätterer, T. (2017). *Sammanställning av underlag för skattning av effekter på kolinlagring genom insatser i Landsbygdsprogrammet*. Sveriges lantbruksuniversitet

koldioxidhalt samt möjligheter för en längre utevistelse hos jordbrukets djur är några positiva aspekter som ett förändrat klimat leder till.^{193 194}

Hot, särskilt mål 4

T1 Svagt kunskapssystem och låg investeringsvilja hämmar anpassningsarbetet

För att kunna hantera det hot som klimatförändringarna innebär behövs det ny kunskap, investeringar i nya lösningar samt underhåll av befintliga byggnader och infrastruktur. Lönsamheten i stora delar av branschen är låg vilket resulterar i en svag investeringsvilja.¹⁹⁵ Lönsamheten för kvinnor är lägre än för män: 2016 var kvinnors sammanlagda förvärvsinkomst 88 procent av männens. Den demografiska strukturen i jordbrukssektorn kännetecknas av en relativt hög medelålder bland företagarna. För företagarna mellan 25-44 år utgör kvinnorna omkring 21 procent. Med åldern sjunker dock andelen kvinnor, för att landa på ca 13 procent bland jordbruksföretagarna som är 65 år eller äldre.¹⁹⁶ Hos företagare som närmar sig pensionsåldern saknas ofta incitament att investera i modern teknik och lära sig nya arbets- och produktionsmetoder. Dessutom pågår det jämförelsevis lite tillämpad forskning inom jordbruksområdet och forskningen utgår i för liten grad från näringens behov. Detta gör att innovationsförmågan är lägre i jordbruket än i andra delar av svenskt näringsliv.¹⁹⁷

T2 Subventioner till fossila bränslen minskar investeringsviljan i förnybara alternativ

Låga energipriser innebär minskade incitament att utveckla och investera i produktion av förnybara energiresurser från landsbygderna. Globalt är subventionerna till fossila bränslen fortfarande mycket större än till förnybar energi.^{198 199}

¹⁹³ Jordbruksverket (2017). *Handlingsplan för klimatanpassning, Jordbruksverkets arbete med klimatanpassning inom jordbruks- och trädgårdssektorn*. Rapport 2017:7.

¹⁹⁴ Bernes, C. (2016). *En varmare värld – Växthuseffekten och klimatets förändringar*. Tredje upplagan. Monitor 23. Naturvårdsverket.

¹⁹⁵ Jordbruksverket (2018). *Förprovningar av stallplatser 2017, På tal om jordbruk och fiske – fördjupning om aktuella frågor*

¹⁹⁶ Jordbruksverket, (2018). *Indikatorer och statistik uppdelat per kön – inom jordbruket, landsbygdsprogrammet och i Sveriges landsbygder*.

¹⁹⁷ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹⁹⁸ IEA (2015). International Energy Agency. Energy and climate change. World Energy Outlook, special report

¹⁹⁹ Black-Samuelsson S. et al. (2017). *Bioenergi på rätt sätt – om hållbar bioenergi i Sverige och andra länder*. Rapport av Skogsstyrelsen, Energimyndigheten, Jordbruksverket och Naturvårdsverket. Rapport 10, Skogsstyrelsen. 2017.

T3 Regelverk försvårar statligt stöd till förnybar energiproduktion

Statsstödsregler som minskar möjligheterna att bedriva en politik som gynnar exempelvis förnybar energiproduktion kan utgöra minskade möjligheter att bidra till minskade växthusgasutsläpp.

4.2.b Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft

Nulägesbeskrivning

Förvaltning av jordbruksmark är en viktig del av miljömålen

Jordbruksmarken är en naturresurs som om den hanteras på rätt sätt har potential att leverera livsmedel och andra produkter under lång tid²⁰⁰. Jordbruksmarkens produktionsförmåga lyfts också fram i två av tolv preciseringar under miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap. För en hållbar utveckling ska åkermarken ha en bra mullhalt, att markpackning inte är ett hot mot produktionen, att dräneringen fungerar och att åkermarkens biologiska och kemiska egenskaper inte försämras. Mullhalten i svenska jordar bedöms överlag som god men i framför allt slättbygd är halten i vissa jordar lägre än vad som är produktionsmässigt optimalt²⁰¹. Markpackningen i svenska jordar riskerar att öka i och med ökad nederbörd och tunga jordbruksmaskiner. SLU genomför undersökningar av markpackningen på ett 30-tal olika fält i Sverige enligt ett rullande schema. Data kan dock ännu inte användas för att dra några generella slutsatser om tillståndet för jordarna.

Tillförsel av tungmetaller, främst kadmium genom luftdeposition, mineralgödsel och kalkningsmedel²⁰², är ett annat hot mot en hållbar förvaltning av åkermarken som naturresurs. Kadmium finns naturligt i jorden och halterna varierar över landet, med högre halter i bland annat delar av Jämtlands och Skåne län²⁰³.

Jordbruket står för hälften av den mänskligt orsakade tillförseln av växtnäring till vatten

Jordbruksmarken bidrar med tillförsel av övergödande kväve och fosfor till sjöar, vattendrag kustvatten och havsbassänger samt tillförsel av nitrat till grundvatten. Jordbruksmarken står för närmare hälften av den mänskligt orsakade tillförseln av kväve och fosfor till vatten²⁰⁴. Andelen är större i områden med större andel jordbruksmark som i slättbygder och lägre i norra Sverige.

²⁰⁰ Hasund, K P. (1986). *Jordbruksmarken i naturresursekonomiskt perspektiv*. SLU, rapport 269.

²⁰¹ SCB, Jordbruksverket, Naturvårdsverket och LRF (2012). *Hållbarhet i svenskt jordbruk 2012*.

²⁰² Jordbruksverket (2019). *Ett rikt odlingslandskap Fördjupad utvärdering 2019*. Rapport 2018:31

²⁰³ SLU (2019). *Mark- och grödoinventeringen*.

²⁰⁴ Havs- och vattenmyndigheten (2016). *Näringsbelastningen på Östersjön och Västerhavet 2014*. Havs- och vattenmyndighetens rapport 2016:12

Näringsbalanser för jordbruksmark visar att överskotten av fosfor har minskat och tillförsel och bortförsel av fosfor till jordbruksmarken nu är i balans på nationell nivå²⁰⁵. För jordbruksföretag i mer växtodlingsinriktade slättbygder är det ett underskott av fosfor, dvs. större bortförsel än tillförsel av fosfor, medan företag i områden med mer djurproduktion har högre tillförsel än bortförsel. För kväve är det överskott på nationell nivå, men det är inte samma tydliga skillnad mellan regioner.

Att anpassa växtnäringstillförseln till grödans behov och markens förutsättningar medför att växtnäringen utnyttjas effektivt och förlusterna begränsas. Beslutsunderlag och verktyg har utvecklats av branschföretag och inom Greppa Näringen. De används för att bestämma gödslingsbehov och även anpassa tillförseln till varierande behov på fältnivå.

CropSAT använder satellitbilder för att beräkna variationen i grönmassa på fältnivå. Lantbrukare kan med CropSAT ta fram kvävebehovskartor och med hjälp av GPS styra gödningen av kväve inom fältet. Med en N-Sensor (en ramp med sensorer monterad på traktortaket) kan gödlningsnivån för kväve varieras inom ett fält under själva spridningen. N-sensorn läser av grödans färg och biomassa när traktorn kör i fältet och använder mätvärdena för att ändra inställningen på gödselspridaren. Lantbrukare kan också använda verktyget DataVäxt för att planera, dokumentera och analysera växtodlingen och för att beräkna gödselrekommendationer och växtnäringsbalanser. Greppa Näringens kalkylprogram VERA används bland annat för beräkningar av växtnäringsbalanser och för att upprätta gödlningsplaner för mineral- och stallgödsel på fältnivå. Skyddsavstånd vid spridning av mineral- och stallgödsel intill vattendrag medför att gödselmedel inte riskerar att hamna i vattnet.

Att marken är bevuxen med höstsådda grödor, perenna grödor eller fång- och mellangrödor motverkar växtnäringsläckage främst under hösten, men även under vintern om marken inte är frusen. I de flesta områden i Sverige är andelen höstbevuxen mark relativt hög genom odling av höstsådda grödor och/eller vall. I vissa delar av Sverige är det inte möjligt att odla höstsådda grödor utan man är hänvisad till vårsådda grödor. Vårsådda grödor behövs också i hela landet för att uppnå varierade och bra växtföljder. På lerjordar behöver plöjning inför vårsådd ske på hösten, vilket gör att det inte är möjligt att ha marken bevuxen under hösten. Odling av fånggrödor inom nitratkänsliga områden bidrar till att marken är bevuxen under hösten. Utanför nitratkänsliga områden, dvs. i norra Sverige och i skogsbygder i södra Sverige, är vall den dominerande grödan och andelen höstbevuxen mark är relativt hög där.

Det finns inte någon generell risk för erosion från svenska jordar. Under förhållanden med en kombination av faktorer som stark marklutning, erosionskänsliga jordarter och intensiv nederbörd kan det dock uppstå risker för erosion med ytvattenavrinning på olika platser i landskapet. Att marken är bevuxen under hösten eller lämnas obearbetad efter skörd motverkar erosionsförluster genom ytvattenavrinning. Även anlagda skydds zoner längs

²⁰⁵ Statistiska centralbyrån (2018). *Kväve- och fosforbalanser för jordbruksmark 2016*. Statistiska meddelanden MI 40 SM 1801

vattendrag och på andra utsatta platser motverkar erosionsförluster. I vissa spannmålssinriktade områden i slättbygder i Svealand kan andelen höstbevuxen mark vara något lägre än i övriga landet, men andelen skyddszoner är relativt hög där. Strukturkalkning förbättrar aggregatstabiliteten på lerjordar och motverkar erosions- och fosforförluster.

Våtmarker och dammar som har anlagts och restaurerats i odlingslandskapet bidrar till fånga upp och rena vattnet från övergödande kväve och fosfor. Våtmarkerna och dammarna behöver underhållas för att de långsiktigt ska behålla den renande förmågan.

Särdrag i den svenska vattenlagstiftningen

Sveriges vattenlagstiftning skiljer sig från lagstiftningen i flera länder i EU genom att vattnet inte är allmän utan enskild egendom. Vattenanläggningar som är gemensamma för flera fastigheter, exempelvis diken för avvattnings av jordbruksmark, förvaltas av samfälligheter där berörda fastighetsägare har andelar i förhållande till den nytta de har av anläggningen. Det innebär att åtgärder för att underhålla eller förändra anläggningar ofta kräver samverkan mellan ett flertal fastighetsägare med olika intressen och förutsättningar vilket kan leda till tidskrävande och kostsamma processer.

Markavvattnings kräver tillstånd i hela Sverige, förutom täckdikning med rör upptill 300 mm som är undantagen. I stora delar av södra Sverige finns också ett generellt förbud som kräver att man utöver tillstånd även söker dispens hos länsstyrelsen.

Jordbrukssektorn är den enskilt största källan för utsläpp av ammoniak

Utsläpp av ammoniak till luft leder till nedfall av övergödande kväve till landmiljön och vatten. Jordbrukssektorn är den enskilt största källan (ca 90 %) för utsläpp av ammoniak²⁰⁶. Enligt nuvarande prognoser behöver ammoniakutsläppen i Sverige minska för att uppfylla kraven i EU:s takdirektiv²⁰⁷. Fler åtgärder kan därför behöva genomföras i jordbruket. Utsläppen av ammoniak i jordbruket är kopplade till djurhållningen och är därmed större i områden med mer omfattande djurhållning och mindre i områden där djurbesättningarna ligger glest eller är små. Ammoniakutsläppen kan minska genom ett effektivare utnyttjande av kväve vid utfodring och gödsling, genom teknik som ger lägre ammoniakförluster vid spridning av stallgödsel samt täckning av gödselbehållare.

Svensk odling i jord- och trädgårdsbruk använder lite växtskyddsmedel

Inom det svenska jordbrukets växtodling, på drygt 3 miljoner ha, domineras växtföljderna av spannmål och vallodling för bete och slätter, med c:a en tredjedel var av åkermarken. Dessa vallbaserade växtföljder ger Sverige fördelar ur miljösynpunkt, som både minskar behovet av växtskyddsmedel och håller tillbaka både ogräs- och skadetrycket från konkurrerande ogräs respektive insekter och svampar. I en EU-jämförelse ligger den svenska användningen

²⁰⁶ Naturvårdsverket (2019). *Utsläpp av ammoniak till luft*. Hämtad från webbsida 2019-05-17.

²⁰⁷ Naturvårdsverket (2019). *Nationellt luftvårdsprogram*. Hämtad från webbsida 2019-05-17.

av växtskyddsmedel mycket lågt²⁰⁸. Den ökande intensifieringen inom växtodlingen ger dock en alltmer ökande användning av växtskyddsmedel, mätt som hektardoser²⁰⁹.

Samtidigt är läckage av växtskyddsmedel till omgivande miljöer på land och i vatten ett av de största miljöproblemen inom jordbruks- och trädgårdsnäringarna. I den nationella screeningen av bekämpningsmedel i åar i jordbruksområden som institutionen för vatten och miljö vid SLU genomförde 2016, överskreds summahalten av växtskyddsmedel i vatten, 0,5 µg l⁻¹ vatten, i 60 % av proven. Vid samma analys hade 38 % av proverna minst ett verksamt ämne som överskred respektive fastställda riktvärde²¹⁰. Årligen beräknas också både riskindex för hälsa och miljö²¹¹ som uppvisar en kraftig minskning av risker sedan 1988 men en svag ökning på senare år, och toxicitetsindex för växtskyddsmedel i ytvatten²¹², som inte visar några tydliga minskningar under de två decennier. De här resultaten visar på behovet att modifiera användningsstrategier och utveckla det förebyggande arbetet. Integrerad produktion, IPM, som sedan 2014 är ett krav i EU:s direktiv om hållbar användning av växtskyddsmedel²¹³, tillämpas också i Sverige, styrt genom den nationella handlingsplanen²¹⁴ och genom den utbildning, rådgivning och information som Jordbruksverket driver och förmedlar inom näringen²¹⁵. Ur ett konsumentperspektiv är dock halterna av rests substanser från växtskyddsmedel i svenskodlade vegetabilier mycket låga och innebär enligt Livsmedelsverket inga risker för konsumenterna^{216,217}.

²⁰⁸ EEA (2017). *Environmental indicator report 2016*.

²⁰⁹ SCB (2018). *Växtskyddsmedel i jordbruket 2017. Beräknat antal doser (MI 31 SM 1801)*.

²¹⁰ Lindström et al. (2017). *Nationell screening av bekämpningsmedel i åar i jordbruksområden 2016. Uppföljning av 2015 års undersökning*. SLU, Vatten och miljö, Rapport 2017:5.

²¹¹ Kemikalieinspektionen (2018). *Riskindex för växtskyddsmedel*.

²¹² Sveriges miljömål (2018). *Indikatorer för Giftfri miljö. Växtskyddsmedel i ytvatten*

²¹³ Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/128/EG om upprättande av en ram för gemenskapens åtgärder för att uppnå en hållbar användning av bekämpningsmedel

²¹⁴ Regeringen (2019). *Sveriges nationella handlingsplan för hållbar användning av växtskyddsmedel, perioden 2019-2022*.

²¹⁵ Jordbruksverket (2019). *Att förebygga växtskyddsproblem – en viktig del i integrerat växtskydd (IPM)*. Rapport OVR487.

²¹⁶ Livsmedelsverket (2019). *Kontroll av bekämpningsmedelsrester i livsmedel 2016*. Livsmedelsverkets rapportserie 2018 nr 08. Uppsala.

²¹⁷ Livsmedelsverket (2019). *Resthalter av växtskyddsmedel i äpplen 2013, 2015 och 2017*. Livsmedelsverkets rapportserie L 2019 nr 06. Uppsala.

Vatten en viktig resurs för jordbruksproduktionen

Sverige har överlag god tillgång till vatten och tar bara ut ca 1 % av den förnyelsebara vattenresursen för användning inom hushåll, industri och jordbruk. Om uttaget i ett område är större än 20 % anses vattenbrist råda. Fem länder i EU ligger över denna gräns och ytterligare några länder ligger strax under.²¹⁸

Av det totala vattenuttaget i Sverige står jordbruket för ca 3 %. En tredjedel används för djurhållning och två tredjedelar används för bevattning.

Endast ca 6 % av den odlade åkerarealen har tillgång till bevattning men endast en del av denna areal bevattnas under ett enskilt år. Variationen i bevattningsuttag är stor mellan olika år och olika regioner. Eftersom uttagen ofta sker när tillgången är som minst kan de lokalt ha en betydande påverkan på miljön. I ett förändrat klimat förväntas behovet av vattenuttag för bevattning öka samtidigt som tillgången minskar och konkurrensen från andra sektorer hårdnar.²¹⁹

Huvuddelen av Sveriges jordbruksmark får alltså sitt vatten direkt via nederbörden. En viktig förutsättning för att klara längre torrperioder som förväntas bli vanligare när klimatet förändras, är att marken har en bra struktur och är väl-dränerad så att den kan lagra mycket växttillgängligt vatten.

Miljöhänsyn är en viktig del av det svenska skogsbruket

Två tredjedelar av Sveriges landareal är täckt av skog. Under de senaste fem åren har den årliga bruttoavverkningen varit i medeltal cirka 90 miljoner skogskubikmeter.

Avverkningsnivån ligger under den av Skogsstyrelsen bedömda högsta hållbara avverkningsnivån på 95–100 miljoner skogskubikmeter för perioden 2020–2029. På kort sikt är således en ökning möjlig och på längre sikt bedöms avverkningsmöjligheterna kunna öka ytterligare.

Det svenska skogsbruket är även lönsamt. Samtidigt är trenden för virkespriser långsamt fallande, vilket gör en fortsatt effektivisering nödvändig för att bibehålla lönsamheten.

Antalet sysselsatta i skogsbruk är relativt litet i förhållande till antal sysselsatta i näringar som är beroende av skogsprodukter. Fortsatta rationaliseringskrav inom skogsbruket leder troligen till att antalet sysselsatta i traditionellt skogsbruk minskar.²²⁰ Skogen i Sverige ägs till cirka 50 procent av enskilda skogsägare.²²¹

²¹⁸ SCB (2017). *Vattenanvändning i Sverige 2015*.

²¹⁹ Jordbruksverket (2018). *Jordbrukets behov av vattenförsörjning*. Rapport 2018:18.

²²⁰ Skogsstyrelsen (2019). *Årsredovisning 2018*.

²²¹ Skogsstyrelsen (2018). *Strukturstatistik Statistik om skogsägande 2017*. Rapport 2018:12

Inom skogsbruket pågår arbete för att förstärka skogsbrukets miljöhänsynstagande inom ramen för arbetet med målbilder för god miljöhänsyn. Målbilderna tas fram i bred samverkan mellan myndigheter och näringen.²²²

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 5

S1 Goda naturgivna förutsättningar för hållbart jordbruk

Sverige har, relativt många andra EU-länder, goda naturliga förutsättningar för att bruka naturresurserna på ett hållbart sätt. Till dessa förutsättningar hör exempelvis generellt god tillgång till vatten, låg generell risk för erosion, och fosfornivåer som både begränsar behovet av gödsling samt risken för förluster till vatten. Ett varierat landskap och kyligare klimat jämfört med övriga Europa ger ett lägre behov av kemiska växtskyddsmedel.²²³

S2 Jämförelsevis liten användning av växtskyddsmedel

Hektardoserna av växtskyddsmedel i Sverige ligger på en låg nivå jämfört med andra länder i Europa. Sverige har sedan länge behörighetskrav för användning av växtskyddsmedel, rådgivarstöd i form av växtskyddscentraler samt kostnadsfri miljörådgivning genom Greppa näringen. Dessutom finns god tillgång på välutbildade oberoende rådgivare inom växtodlingsområdet i de mer intensivt odlade bygderna som också medverkar till behovsanpassning av bekämpningsinsatserna. Odlingen på svensk åkermark kännetecknas av varierad växtföljd och omfattande vallodling vilket minskar miljöbelastningen.^{224 225}

S3 Hög kunskaps- och teknologinivå ger litet näringsläckage från växtodling

Det finns hög kunskap och teknologisk nivå inom växtodlingen som gör att växtnärings-tillförseln väl kan anpassas till grödornas behov och växtplatsen. På så sätt utnyttjas växtnärings- och näringsläckaget minskar utan att livsmedelsproduktionen och uppfyllandet av konkurrenskraftsmål påverkas negativt.²²⁶

S4 Odlingslandskapet är rikt på miljöer som främjar väl fungerande ekosystem

En hållbar användning och förvaltning av naturresurser bygger på väl fungerande ekosystem som kan leverera ett antal livsviktiga ekosystemtjänster. Dessa ekosystem bygger på god artrikedom. Den biologiska mångfalden gynnas i sin tur av tillgången på landskapselement.

²²² Skogsstyrelsen (2019). *Målbilder för god miljöhänsyn*. Hämtad från webbsida 2019-06-11

²²³ Europeiska miljöbyrå EEA (2016). *Environmental Indicator Report 2016*.

²²⁴ Jordbruksverket (2019). *Jordbruksmarkens användning*. 2018, JO 10 SM 1802.

²²⁵ SCB (2018). *Växtskyddsmedel i jord- och trädgårdsbruket 2017. Användning i grödor*.

²²⁶ <http://www.precisionsskolan.se/>

De svenska odlingslandskapen, inte minst i skogsbygd, innehåller en relativt stor andel småbiotoper och andra landskapselement.²²⁷

S5 Ett engagerat civilsamhälle och starkt föreningsliv bidrar till att människor engageras i förvaltning av naturresurser

Ett starkt civilsamhälle med föreningar och organisationer kan främja målen om en hållbar utveckling och förvaltning av naturresurser. Föreningar och organisationer som arbetar för att bevara husdjursraser är exempel på detta.

Svagheter, särskilt mål 5

W1 Livsmedelsproduktionen har negativ påverkan på flera miljömål

Livsmedelsproduktionen medför negativ påverkan på mark, luft och vatten. Exempel på det är såväl odlingens bidrag till kväve- och fosforbelastning på vatten²²⁸ som djurhållningens ammoniakutsläpp.²²⁹ Vissa lerjordar har dessutom dålig markstruktur vilket innebär sämre produktionsförhållanden och att risken för fosforförluster är förhöjd.²³⁰

W2 Brist på småbiotoper i slättbygd kan missgynna både livsmedelsproduktionen och biologisk mångfald

I intensivt brukade odlingslandskap har mycket av den naturliga variationen i landskapet försvunnit. Många av de tidigare förekommande småbiotoperna i landskapet, som odlingsrösen, diken, småvatten, trädor med mera, har tagits bort för att göra brukningen effektivare. Brist på småbiotoper är en svaghet både utifrån ett produktions- och biologisk mångfaldsperspektiv. Förutom att missgynna odlingslandskapets vanliga arter kan färre småbiotoper även leda till en sämre jordbruksproduktion. Det finns studier som har visat på ökad avkastning i anslutning till exempelvis blomrika fältkanter²³¹.

W3 Bristande dränering av åkermarken försvårar uppfyllandet av flera miljömål

Ur såväl ett produktions- som vattenhushållningsperspektiv är det en svaghet att den svenska åkermarken har bristfällig dränering.²³² När det gäller jordbrukets dränering är kunskapen

²²⁷ Olsson, O., Prentice, H. & Smith, H. G. (2009). *Utvärdering av skötsel av småbiotoper i slättbygd*. Rapport, Lunds universitet

²²⁸ Ejhed et al. (2016). *Näringsbelastningen på Östersjön och Västerhavet 2014*. Havs- och vattenmyndighetens rapport 2016:12

²²⁹ Naturvårdsverket (2019). *Utsläpp av ammoniak till luft*. Hämtad från webbsida 2019-05-17.

²³⁰ Greppa näringen (2015). *Praktiska Råd nr 23*.

²³¹ Pywell, R.F. et al. (2018). *Wildlife-friendly farming increases crop yield: evidence for ecological intensification*. Proc. R. Soc. B 282: 20151740.

²³² Jordbruksverket (2018). *Avvattning av jordbruksmark i ett förändrat klimat*. Jordbruksverket Rapport 2018:19.

generellt låg bland myndigheter och företag.²³³ Ett förändrat klimat som leder till ökad nederbörd medför bland annat ökade förluster av näringsämnen som i sin tur påverkar vattenkvaliteten. Det i flera fall eftersatta investeringarna i täckdikning och eftersatt underhåll av diken, rörledningar och invallningar ökar risken för ogynnsamma effekter på vattenkvaliteten.²³⁴

Möjligheter, särskilt mål 5

O1 Ökad kunskap och förbättrad teknologi kan leda till minskade utsläpp

Såväl nu tillgänglig som framtida teknik kan leda till minskade utsläpp. Det finns t.ex. potential att utveckla bruksmetoder som ytterligare kan minska läckaget av näringsämnen. Kväveläckaget kan minska genom ökad användning av fånggrödor och vårbearbetning,²³⁵ och fler skyddszoner, våtmarker och dammar kan minska fosforbelastningen.²³⁶ Strukturkalkning av lerjordar med dålig markstruktur kan leda till både bättre produktionsekonomi och minskad fosforbelastning.²³⁷

En hög generell kunskapsnivå och en stark forskning underlättar teknikutveckling och teknikspridning och även i detta sammanhang kan väl fungerande institutioner och samarbete mellan olika aktörer i samhället underlätta uppfyllandet av målen.²³⁸

Teknikutveckling kan också sänka kostnader för såväl genomförandet hos exempelvis jordbrukare som för myndigheternas styrning, tillsyn och uppföljning.

O2 Våtmarker och förbättrad dränering kan bidra till flera miljömål

Anläggande eller restaurering av våtmarker bidrar till att nå miljömålen myllrande våtmarker, ett rikt odlingslandskap och ingen övergödning.²³⁹ ²⁴⁰ Nästan all odling är beroende av dränering och potentialen att förbättra befintlig dränering är stor. En väl fungerande dränering gör att grödorna kan ta upp mer växtnäring och risken för förluster av växtnäring minskar. En bättre infiltration och markstruktur bidrar till att minska

²³³ Ibid.

²³⁴ Jordbruksverket (2013). *Jordbrukets markavvattningsanläggningar i ett nytt klimat*. Rapport 2013:14.

²³⁵ Aronsson et al. (2016). *The ability of cover crops to reduce nitrogen and phosphorus losses from arable land in southern Scandinavia and Finland*. Journal of soil and water conservation, vol. 71, no. 1.

²³⁶ Johannesson, K. (2015). *Particulate phosphorus accumulation and net retention in constructed wetlands receiving agricultural runoff*.

²³⁷ Greppa näringen (2015). *Praktiska Råd nr 23*.

²³⁸ Frisk, M., Stadin, E., Lihammer, A. (2017). *Större miljönytta – lägre kostnad. Så nås målen för kulturmiljöer i odlingslandskapet med kommande landsbygdsprogram*.

²³⁹ Sveriges miljömål, 2018. Indikator som visar på arbetet med att nå miljömålet "Myllrande våtmarker".

²⁴⁰ Weisner et al. (2015). *Näringsavskiljning i anlagda våtmarker i jordbruket*. Jordbruksverkets rapport 2015.17

klimatpåverkan av odlingen per kilo produkt.²⁴¹ Generellt finns det goda möjligheter att avleda vattnet nedströms från det enskilda fältet²⁴² men även möjligheter att samla vatten inför perioder med torka.

O3 Ökad samverkan och samordning kan skapa miljönytta

Ökad samverkan och stöttning och samordning av samverkan mellan markägare kan leda till större miljönytta av enskilda åtgärder. Exempel på projekt att lära ifrån är Tulltorpsåprojektet.²⁴³ Det finns även liknande projekt i Europa.

Hot, särskilt mål 5

T1 Globaliseringen kan leda till minskad miljönytta från jordbruket

Ökad konkurrens från världsmarknaden kan generellt missgynna svensk produktion och därmed missgynna sådan naturresursförvaltning som går hand i hand med den svenska produktionen. Detsamma gäller andra hot gentemot produktionen, som eventuella effekter av klimatförändringar. Dessutom ökar intensiteten inom växtodling och animalieproduktion i Sverige, vilket i hög grad är ett resultat av både marknad och lönsamhetskrav. Detta ökar risken för mer begränsade växtföljder och därigenom också risken för läckage av växtskyddsmedel till yt- och grundvatten.²⁴⁴

T2 Klimatförändringar kan leda till ökad användning av växtskyddsmedel

Klimatförändringar kan leda till förändringar i skogs- och jordbruksproduktionen och ökade angrepp av befintliga eller nya växtskadegörare, något som i sin tur kan ge ökat behov av, och ökad användning av, växtskyddsmedel.^{245 246}

T3 Förändrade nederbördsmonster och ökad avdunstning kan leda till vattenbrist och torka

Klimatförändringar leder till ett större behov av vattenuttag för bevattning vilket riskerar att leda till överuttag av vatten i utsatta regioner.²⁴⁷

²⁴¹ Jordbruksverket (2018). *Täckdikning – för bättre skörd och miljö*. Jordbruksinformation 2018:2

²⁴² Jordbruksverket (2018). *Avvattning av jordbruksmark i ett förändrat klimat*. Jordbruksverket Rapport 2018:19.

²⁴³ <http://www.tullstorpsan.se/>

²⁴⁴ Jordbruksverket (2016). *Analys av försäljning av växtskyddsmedel och bakomliggande orsaker*.

²⁴⁵ Jordbruksverket (2012). *Vässa växtskyddet för framtidens klimat*. Rapport 2012:10.

²⁴⁶ Jordbruksverket (2017). *Handlingsplan för klimatanpassning, Jordbruksverkets arbete med klimatanpassning inom jordbruks- och trädgårdssektorn*. Rapport 2017:7.

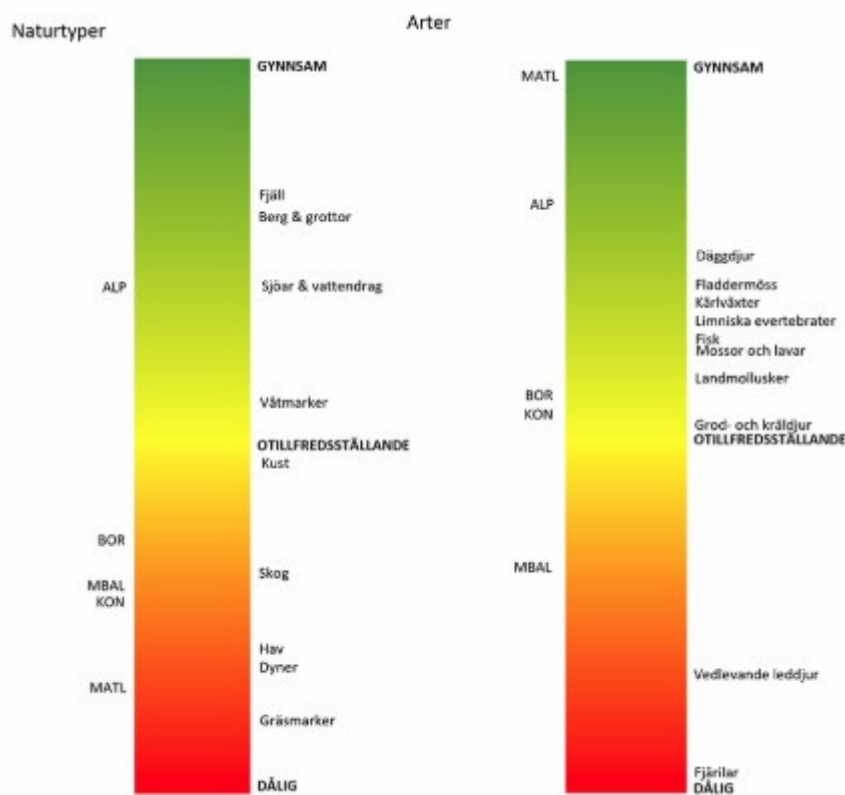
²⁴⁷ Jordbruksverket (2018). *Jordbrukets behov av vattenförsörjning* Rapport 2018:18.

4.2.c Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap

Nulägesbeskrivning

Flera arter och naturtyper är hotade

De naturtyper som har sämst bevarandestatus i Sverige är gräsmarker, dyner och naturtyper i havet. Även skogsnaturtyper och arter som är beroende av gammal skog och död ved har dålig status. Den tydligaste förbättringen i status mellan 2013 och 2019 ser vi för fladdermöss, vilket bland annat beror på åtgärder som syftat till att gynna äldre skog och återställa våtmarker²⁴⁸.

Figur 21 Art- och naturbarometer avseende 2019

Källa: Artdatabanken via Naturvårdsverket.

ALP=fjällen, KON=Skåne och andra delar av södra och sydvästra kustområdet, BOR=resten av Sverige

MATL=Västerhavet, MBAL=Östersjön och Bottenhavet

Den vanligaste anledningen till att arter inte har gynnsam bevarandestatus är att populationen inte är tillräckligt stor och/eller minskar på grund av undermålig livsmiljö eller begränsat utbredningsområde.

²⁴⁸ ArtDatabanken (2019). Den biologiska mångfalden är hårt trängd. Pressmeddelande

I Sverige är drygt 4 200 arter rödlistade. Av dessa är 33 procent knutna till odlingslandskapet och ytterligare 22 procent nyttjar odlingslandskapet ibland. I odlingslandskapet är det främst inom organismgrupperna skalbaggar, fjärilar och kärlväxter som de rödlistade arterna finns.

Av de rödlistade arterna är det drygt 1 000 som förekommer i ängs- och betesmarker och andra gräsmarker, till exempel vägkanter och kraftledningsgator. Andra viktiga miljöer är människoskapade miljöer på land, trädbärande marker, blottad mark och ädellövskog. Igenväxning, igenplantering, intensifierat jordbruk och ökad näringsbelastning anges vara de största hoten mot mångfalden i odlingslandskapet.²⁴⁹

Olika utmaningar för den biologiska mångfalden i olika delar av landet

En av de största utmaningarna i såväl Sverige som övriga Europa är att bevara och stärka biologisk mångfald i intensivt brukade områden²⁵⁰. Slättbygdens jordbruk karaktäriseras av hög intensitet och omfattande användning av kemiska växtskyddsmedel, vilket ger en effektiv och stabil livsmedelsproduktion, men begränsat livsutrymme och färre typer av livsmiljöer för annat än de grödor som odlas. Variationsrika landskap har istället många typer av livsmiljöer, vilket skapar förutsättningar för många arter. Avsaknad av landskaplig variation har lyfts fram som en av de viktigaste bakomliggande orsakerna till minskad biologisk mångfald i odlingslandskapet²⁵¹.

I landets skogs- och mellanbygder är det oftast inte en brist på livsmiljöer utan istället ett minskat brukande av jordbruksmark som är ett hot mot odlingslandskapets biologiska mångfald. Upphörande produktion minskar livsutrymmet för odlingslandskapets arter genom att det öppna landskapet på sikt ersätts av skog. Att behålla jordbruksmark i hävd är en av de mest betydelsefulla åtgärderna för att bevara odlingslandskapets fåglar²⁵². I skogsdominerade områden dominerar ofta vall som gröda vilket ger ett homogent landskap till nackdel för en rik förekomst av arter. Där skulle en ökad odling av andra grödor än vall kunna ha god effekt på exempelvis fåglar²⁵³. Detta kan dock vara svårt att åstadkomma då jordbrukets inriktning och maskinpark i dessa områden sannolikt redan förändrats så mycket att det försvårar en omställning till ökad spannmålsodling.

²⁴⁹ Sandström, J et al (2015). *Tillstånd och trender för arter och deras livsmiljöer – rödlistade arter i Sverige 2015*. Artdatabanken Rapport 17. Artdatabanken, SLU, Uppsala.

²⁵⁰ Donald, P.F. et al. (2006). *Further evidence of continent-wide impacts of agricultural intensification on European farmland birds, 1990–2000*. Agriculture, Ecosystems and Environment 116: 189–196.

²⁵¹ Benton, T.G. et al. (2003). *Farmland biodiversity: is habitat heterogeneity the key?* Trends in Ecology and Evolution 18: 182–188.

²⁵² Lindström, Å et al. (2017). *What measures should be taken to improve conditions for Swedish Farmland Birds, as reflected in the Farmland Bird Index?* Lund University, Jordbruksverkets utvärderingsrapport UTV17:5.

²⁵³ Wretenberg, J. et al. (2007). *Linking agricultural policies to population trends of Swedish farmland birds in different agricultural regions*. Journal of Applied Ecology, 44: 933–941.

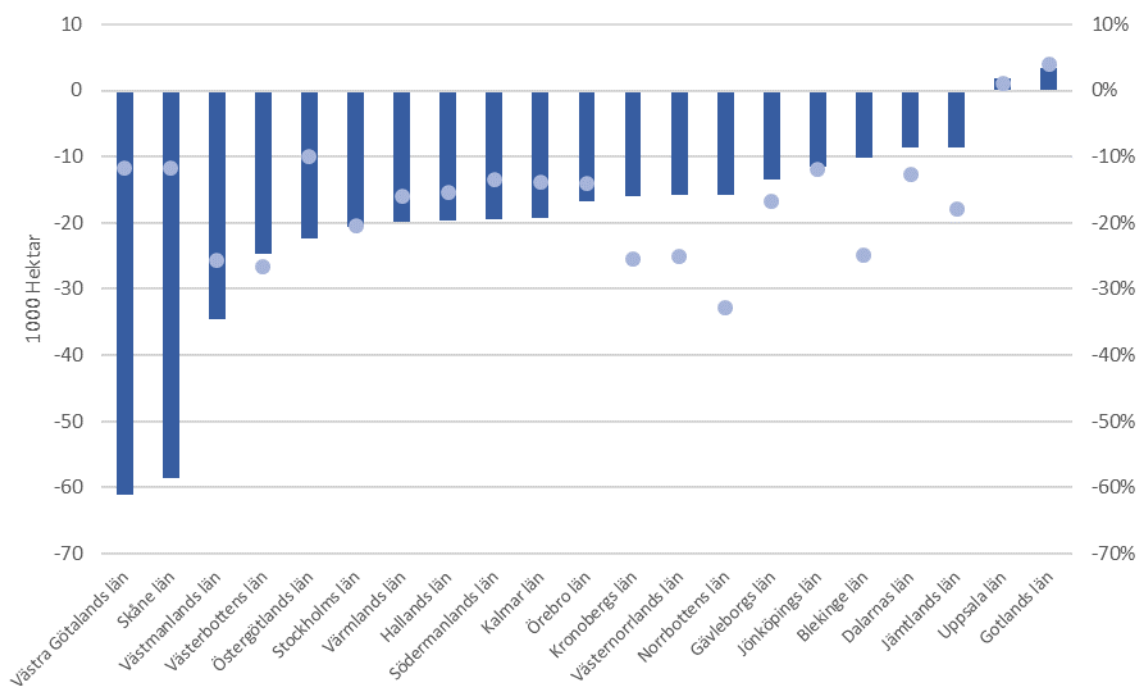
En hög artrikedom bidrar med ekosystemtjänster

En rik biologisk mångfald bidrar med betydelsefulla ekosystemtjänster i åkerdominerade landskap, till exempel ett minskat behov av kemiska växtskyddsmedel, en förbättrad pollinering av grödor och bevarad produktionsförmåga. Biologisk mångfald kan därför ha positiva effekter både för miljön i odlingslandskapet och för jordbruksföretagens ekonomi. Åtgärder och hänsyn som gynnar biologisk mångfald och som kan kombineras med ett rationellt jordbruk behövs för att lägga grunden för ett långsiktigt hållbart jordbruk.

Odlingslandskapet minskar i omfattning

Arealen åkermark har minskat kontinuerligt de senaste decennierna. På nationell nivå har åkermarken minskat med 14 procent sedan 1975. På regional nivå varierar trenden, men flera län har tappat mer än 20 procent av åkermarken. I Norrbotten har den största minskningen skett procentuellt med 33 procent, medan Gotlands län har ökat arealen åkermark med 4 procent. Sett till antalet hektar är minskningen störst i jordbrukslänen Skåne och Västra Götaland där arealen åkermark minskat med cirka 60 000 hektar i respektive län.

Nedläggning av jordbruksmark som en följd av bristande lönsamhet inom produktionen innebär också en påverkan på ekosystemtjänsterna.²⁵⁴

Figur 22 Förändring i areal åkermark mellan 1975 och 2017

Källa: Jordbruksverket

²⁵⁴ Jordbruksverket (2018). *Fördjupad utvärdering av Ett rikt odlingslandskap*. Rapport 2018:31

Staplarna anger hur mycket åkermarken har minskat/ökat i hektar mellan 1975 och 2017. Prickarna anger hur stor andel av åkermarken som har minskat/ökat i procent av länets totala åkerareal under samma tidsperiod. Under denna period har några kommuner ”bytt län”, vilket påverkar förändringens storlek. Ett exempel är Uppsala län vars ökning beror på att Heby kommun inkluderades i länet 2007. Det innebär samtidigt att minskningen i Västmanland är större än den varit om Heby legat kvar i länet.

Betesmarkerna hotas av minskande djurantal

Markanvändningen i Sverige har förändrats dramatiskt under det senaste seklet. Slätterängarna har ersatts av vallodling medan betesmarkerna, särskilt skogsbete, i många fall har ersatts med tät produktionsskog. Detta har påverkat den biologiska mångfalden på ett påtagligt sätt då livsmiljöer och spridningsvägar krympt i omfattning eller helt försvunnit från landskapet.

De senaste tio åren har arealen betesmarker och slätterängar legat relativt stabilt på cirka 450 000 hektar. Artdatabanken bedömer att för att nå gynnsam bevarandestatus för de naturtypsklassade ängs- och betesmarkerna behövs betydligt större arealer än vad vi har i dag.²⁵⁵

För att kunna bevara befintliga betesmarker krävs att det finns företag med betande djur där betesmarkerna finns. Att antalet företag med nötkreatur minskat i flera decennier är därför ett hot mot skötseln av markerna. I dag återstår cirka 20 procent av antalet företag med nötkreatur och 80 procent av antalet nötkreatur jämfört med 1975. I Stockholms och Västmanlands län återstår cirka 50 procent av de nötkreatur som fanns 1975 medan antalet har ökat i exempelvis Kalmar och Gotlands län. Antalet företag har däremot minskat mest i Norrbotten och Västerbotten. På senare tid har dock minskningen bromsat upp, och antalet nötkreatur är ungefär lika stort idag som för tio år sedan.

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 6

S1 Odlingslandskapet producerar en rad viktiga ekosystemtjänster

Odlingslandskapet hyser flera ekosystem som utför ekosystemtjänster av betydelse för produktion av livsmedel och andra förnödenheter. En lång och traditionsbunden hävd har skapat de miljöer som i dag är en viktig hemvist för de arter som är knutna till odlingslandskapet.

Förmågan att, till en del, kunna kombinera produktion av livsmedel etc. med gynnande av biologisk mångfald och ekosystemtjänster, som pollinering och naturliga fiender till

²⁵⁵ Eide, W. (2014). *Arter och naturtyper i habitatdirektivet – bevarandestatus i Sverige*, ArtDatabanken SLU. Uppsala.

skadegörare, är en styrka, som bidrar till möjligheten att uppfylla dessa mål.²⁵⁶ Odlingslandskapet är viktigt för många arter. Särskilt naturbetesmarker, ångar och liknande marker är viktiga för den biologiska mångfalden. Sverige har fortsatt stora arealer naturbetesmarker i hävd. Betesmarker i Natura 2000 är skyddade och har anpassade bevarandeplaner för att säkerställa en fortsatt hävd som bevarar de arter och naturtyper som området är avsatt för att skydda. Därigenom ökar förutsättningarna för att skötseln kan anpassas till de biologiska värdena.

Svenska jordbruksföretag, inte minst i skogsbygd, är beroende av väl fungerande ekosystem och viktiga miljöer såsom betesmarker. Produktionen måste därför ske utifrån ett miljöperspektiv vilket är en inneboende styrka relativt målet om biologisk mångfald och ekosystemtjänster.

S2 Svenska jordbrukare är medvetna om miljöutmaningar

Svenska jordbruksföretagare har en hög utbildningsnivå²⁵⁷ och har god kunskap om våra viktigaste miljöutmaningar. Det finns även ett väl etablerat offentligt finansierat rådgivningssystem i Greppa Näringen, växtskyddscentraler och ekorådgivning som är en länk mellan forskare och företag.

S3 Sverige värnar om att bevara arter, genresurser och kulturarv

Sverige har införlivat EU:s naturvårdsdirektiv i den nationella artskyddsförordningen. Genom artskyddsförordningen skyddas många arter genom att de inte får fångas, dödas, plockas, grävas upp, skadas eller samlas in. Arternas livsmiljöer får inte heller förstöras.²⁵⁸ Sverige har en hög ambition om att bevara arter genom de svenska miljökvalitetsmålen, där relevanta mål har preciseringar om gynnsam bevarandestatus för arter och naturtyper.²⁵⁹

Från svenska fröförökade växter finns bevarade på Nordiskt Genresurscentrum i Alnarp. Andra svenska kulturarvsorter bevaras och återförs på marknaden genom Programmet för odlad mångfald.²⁶⁰ Det är många ideella föreningar som verkar för bevarande av den domesticerade mångfalden. Vidare finns det många initiativ som syftar till att bevara olika typer av kulturmiljöer. Exempelvis finns en stor specialistkompetens inom fäbodkulturen som praktiskt representerar kulturarvets lokala prägel, ursprung, sammanhang och en plats historiska identitet.²⁶¹

²⁵⁶ Regeringskansliet (2014). *Etappmål för biologisk mångfald och ekosystemtjänster*. Regeringsbeslut M2014/593/Nm.

²⁵⁷ SCB (2018). *Befolkning efter utbildningsinriktning SUN 2000*. Hämtat från webbsida 11 juni 2019.

²⁵⁸ Artskyddsförordning (2007:845)

²⁵⁹ Sveriges miljömål (2018). *Sveriges miljömål*.

²⁶⁰ SLU (2019). *Programmet för odlad mångfald, Pom*

²⁶¹ Attime AB (2017). *Vägar framåt – En behovskartläggning av fäbodbruket i Sverige*.

S4 Det finns regionala handlingsplaner för grön infrastruktur

Länsstyrelserna i Sverige har tagit fram regionala handlingsplaner för grön infrastruktur vilket är en styrka för arbetet med naturvård. Grön infrastruktur bidrar till att bevara biologisk mångfald, upprätthålla ekosystemen och viktiga ekosystemtjänster. Arbetet med grön infrastruktur utgår från att skydd, bevarande, restaurering och återskapande av livsmiljöer, ekosystemfunktioner och naturliga processer beaktas i fysisk planering och pågående mark- och vattenanvändning, men även i brukande och förvaltning av naturresurser. Bevarande av och insatser för grön infrastruktur är en tillgång för lokal och regional utveckling.²⁶²

S5 Arbete pågår för att öka skogsbrukets miljöhänsyn

Det är en styrka att miljöarbetet i skogsbruket bedrivs på flera sätt och av flera aktörer. Staten prioriterar framförallt formellt skydd av skog med höga värden och att stödja insatser för hyggesfritt skogsbruk och naturvårdande skötsel. Inom skogsbruket pågår arbete för att förstärka skogsbrukets miljöhänsynstagande inom ramen för arbetet med målbilder för god miljöhänsyn. Målbilderna tas fram i bred samverkan mellan myndigheter och näringen.²⁶³ En stor andel av skogsmarken är certifierad och stora arealer frivilliga avsättningar undantas virkesproduktion. Kunskapen om var naturvärden är belägna i landskapet ökar, bland annat genom nyckelbiotopsinventeringen.²⁶⁴

S6 Renskötselområdet bidrar med natur- och kulturvärden

Renskötselområdet är ett kulturlandskap, där människor har levt under tusentals år. Renskötsel bedrivs i stora delar av fjällerna och renbetet bidrar till bevarandet av fjällandskapets natur- och kulturvärden. Fjällandskapet bär också tydliga spår efter fåbodar och fjälljordbruk.²⁶⁵ Rennäringen bidrar till biologisk mångfald genom att beta växtlighet på tundran.²⁶⁶

S7 God kunskap om natur- och kulturvärden ökar förutsättningar för effektiv politik

Samhällets kunskapsläge om natur- och kulturvärden är gott, och finns samlat i arbetet med grön infrastruktur,²⁶⁷ vilket ökar möjligheterna att exempelvis utforma en effektiv politik.

²⁶² Naturvårdsverket (2019). *Så bidrar regionala handlingsplaner*. Hämtat från webbsida 2019-06-11.

²⁶³ Skogsstyrelsen (2019). *Målbilder för god miljöhänsyn*. Hämtat från webbsida 2019-06-11.

²⁶⁴ Skogsstyrelsen (2019). *Fördjupad utvärdering av Levande skogar 2019*.

²⁶⁵ Naturvårdsverket (2014). *Förslag till en strategi för miljö kvalitetsmålet Storslagen fjällmiljö. Redovisning av ett regeringsuppdrag*.

²⁶⁶ Tunön och Sjaggo (2012). *Åjddo – reflektioner kring biologisk mångfald i renarnas spår – En kunskapssammanställning om renar och renbete*.

²⁶⁷ Naturvårdsverket (2019). *Grön infrastruktur*. Hämtat från webbsida 2019-06-11.

Svagheter, särskilt mål 6

W1 Nedläggning av jordbruk hotar värdefulla gräsmarker

Habitatdirektivets naturtyper och arter som är knutna till odlingslandskapet har dålig status²⁶⁸. Det beror på nedläggning av jordbruksmark, men även på förändrad och intensiv markanvändning. Artrika betesmarker och slåtterängar har minskat dramatiskt jämfört med för ett sekel sedan och är därför särskilt hotade. Minskningen beror på att dessa marker inte längre används i produktionen. Den pågående strukturrationaliseringen där djuren koncentreras till färre men större gårdar leder till brist på betande djur i delar av Sverige. I dessa områden är risken stor att hävden upphör²⁶⁹.

Det finns ängs- och betesmarker i utpekade Natura 2000-områden som inte sköts på grund av brist på djurhållande lantbrukare eller på att de vuxit igen²⁷⁰.

W2 Primärproducenterna får låg ersättning från marknaden för den miljönytta som skapas

Många naturresurser kan karaktäriseras som kollektiva nyttigheter, vilket gör att det saknas marknadsmekanismer som speglar medborgarnas önskemål om bevarande av miljöer och arter.

W3 Konflikt mellan landskapets multifunktionalitet och en konkurrenskraftig produktion

Samtidigt som det är en styrka att det finns en multifunktionalitet i landskapet så finns det, som tidigare nämnts, också målkonflikter. En mer intensiv användning av naturresurser och strävan efter högre avkastning i produktionen kan komma i konflikt med strävan att bevara höga naturvärden. Sådana strävanden kan hämma jordbrukets och skogsbrukets konkurrenskraft då mark tas ur produktion eller beläggs med restriktioner, t ex inom naturreservat, vattenskyddsområden och Natura 2000-områden.

W4 Kunskapen om skogens miljövärden är otillräcklig

Miljö kvalitetsmålet Levande skogar är inte uppnått och bedöms inte kunna nås med nuvarande åtgärder. Minskande och fragmenterade livsmiljöer samt minskande och/eller små populationer hos ett antal hotade arter är ett stort problem för att nå målet om att bevara biologisk mångfald. Kunskapen om skogens miljövärden är inte tillräcklig.²⁷¹

²⁶⁸ Wenche, E. (2014). *Arter och naturtyper i habitatdirektivet – bevarandestatus i Sverige 2013*. Artdatabanken.

²⁶⁹ Jordbruksverket (2019). *Plan för odlingslandskapets biologiska mångfald*. Rapport 2019:1.

²⁷⁰ Naturvårdsverket (2018). *Jordbrukarstöd och värdefulla gräsmarker*. Rapport 6822.

²⁷¹ Skogsstyrelsen (2019). *Fördjupad utvärdering av Levande skogar 2019*. Rapport 2019/2.

Möjligheter, särskilt mål 6

O1 Ökad differentiering inom jordbruket kan öka landskapets multifunktionalitet

Insatser kan bidra till att stoppa den pågående förlusten av jordbruksmark och småbiotoper och att gynna jordbruk och besöksnäring som bidrar till en variation i landskapet med såväl djurhållning som växtodling. Exempelvis genom ökad spannmålsproduktion i norr och i skogsbygderna (där djurhållning dominerar), samtidigt som fler gårdar på slätten håller djur (med därtill hörande betesmarker och vallodling).²⁷²

O2 Genom certifiering och varumärken kan marknaden betala för kollektiva nyttigheter

I viss mån kan kollektiva nyttigheter betalas via marknadsmekanismer. En ökad efterfrågan på mat med mervärden, exempelvis lokalproducerad mat, visar att det är möjligt för marknaden att ersätta producenter för de kollektiva nyttigheter som produktionen genererar. Det finns en ökad efterfrågan på märkning av livsmedel och därtill kopplade certifieringssystem, vilket kan bidra till att förvaltning av naturresurser och produktion av miljönytta kan göras på affärsmässiga grunder.

Certifieringen av ekologisk produktion i jordbruket och certifiering av skog innebär också en högre naturvårdsambition utöver de lagkrav och bestämmelser som finns. Detta är två exempel på att certifiering och märkning leder till högre priser på råvaran, vilket ökar möjligheterna för producenterna att bidra till biologisk mångfald på affärsmässiga grunder.²⁷³

O3 Varierande brukningsmetoder kan sänka kostnaderna för bevarandeinsatser

Vid sidan av traditionella brukningsmetoder kan exempelvis nya betesmetoder med färre djur utvecklas som kan sänka kostnaderna för bevarandeinsatser. Det ger ökade möjligheter att bedriva en politik, utan allt för höga kostnader, och att få viss lönsamhet och bidrar därmed till möjligheterna att uppnå målen. Exempel på detta är bete vartannat år eller sent betessläpp, kombinerat bete med olika djurslag och bränning och att kombinera skötselmetoder genom att använda olika metoder under olika år i betesmarker och slätterängar.²⁷⁴

O4 Ny teknik och nya metoder kan mildra målkonflikter

Inom skogsskötsel kan nya metoder, som mildrar målkonflikter mellan exempelvis produktion å ena sidan och bevarandet av biologisk mångfald å andra sidan, vara möjliga.

²⁷² Lindström, Å et al. (2017). *What measures should be taken to improve conditions for Swedish Farmland Birds, as reflected in the Farmland Bird Index?* Lund University, Jordbruksverkets utvärderingsrapport UTV17:5.

²⁷³ Naturvårdsverket (2015). *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljö kvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015*. Volym 2 av rapport 6662.

²⁷⁴ Jordbruksverket (2013). *Kan nya metoder stärka skötseln av våra ängs- och betesmarker*. Rapport 2013:22.

Som exempel kan nämnas satsningen på utveckling av adaptiv skogsskötsel där Skogsstyrelsen och Sveriges lantbruksuniversitet har utvecklat en modell som innebär att ett urval av skogsskötselmetoder kan prövas och utvärderas mot bakgrund av produktions- och miljöaspekter. Genom ett successivt lärande kan nya metoder utvecklas.²⁷⁵

Hot, särskilt mål 6

T1 Lönsamhetskrav kan leda till minskad miljönytta från jordbruket

Ökad konkurrens från världsmarknaden kan generellt missgynna svensk produktion och därmed missgynna sådan naturresursförvaltning som går hand i hand med produktionen. Dessutom ökar intensiteten inom växtodling och animalieproduktion i Sverige, vilket i hög grad är ett resultat av både marknad och lönsamhetskrav. Strävan efter högre lönsamhet leder på vissa områden till en intensifiering av produktionen, vilket hotar den biologiska mångfalden, särskilt i slättbygder.²⁷⁶ Ökat ensidigt fokus på lönsamhet kan också försvåra för jordbruket att bli ekologiskt och ekonomiskt hållbart, då man förlitar sig på redan existerande produktionsmetoder och inte vågar prova innovativa idéer. Dessa idéer kan till exempel handla om att i större grad använda sig av ekosystemtjänster inom jordbruket²⁷⁷.

T2 Låg lönsamhet i jordbruket hotar odlingslandskapets fortlevnad

Bristande lönsamhet i den typ av jordbruk som är mest gynnsamt för bevarande av natur- och kulturvärden i odlingslandskapet utgör ett hot, i synnerhet om inte politiken förmår kompensera detta. Att svenskt jordbruk är långsiktigt hållbart och konkurrenskraftigt har stor betydelse även för att värna den biologiska mångfalden och ekosystemtjänsterna²⁷⁸. Faktorer som missgynnar konkurrenskraft är därmed ett hot i relation till detta mål. Att jordbruket förväntas fortsätta minska i omfattning försvårar möjligheterna att nå bland annat miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap.²⁷⁹ Bristande lönsamhet är en faktor som också bidrar till brist på aktiva jordbrukare och betesdjur, åtminstone regionalt. Här finns en regional variation.

²⁷⁵ Regeringskansliet (2014). *Etappmål för biologisk mångfald och ekosystemtjänster*. Regeringsbeslut M2014/593/Nm.

²⁷⁶ Smith, H.G., Jönsson, A.M. & Rundlöf, M. (2011). *Åtgärder för att gynna biologisk mångfald i slättbygder – en kunskapssammanställning*. Lunds universitet.

²⁷⁷ Bommarco, R., Kleijn, D., Potts, S.G. (2013). Ecological intensification: harnessing ecosystem services for food security. *TREE* 28:230-238.

²⁷⁸ Regeringskansliet (2014). *Etappmål för biologisk mångfald och ekosystemtjänster*. Regeringsbeslut M2014/593/Nm.

²⁷⁹ Naturvårdsverket (2015). *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljö kvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015*. Volym 2 av rapport 6662.

T3 Markanvändning har stor påverkan på rödlistade arter

De faktorer som påverkar flest rödlistade arter i Sverige är skogsavverkning och igenväxning, som båda utgör ett hot mot vardera cirka 30 procent av de rödlistade arterna. Avverkning minskar arealen av skog där naturliga strukturer och naturlig dynamik upprätthålls, och den orsakar därmed förlust av livsmiljöer. Igenväxning beror bland annat på upphörande hävd (bete och slåtter), gödsling, trädplantering och brist på naturliga störningar som t.ex. regelbundna översvämningar runt vattendrag och sjöar.²⁸⁰ De tre viktigaste hoten för biologisk mångfald i odlingslandskapet är igenväxning av betesmarker och slåtterängar, plantering av skog på nedlagd jordbruksmark och ökad näringsbelastning.²⁸¹

Även här finns det målkonflikter som medför att om andra mål prioriteras påverkas markanvändningen på både kort och lång sikt. Exempel på detta är en hög efterfrågan på skogsråvara som leder till ökad avverkning och exploatering av jordbruksmark för byggnation av bostäder, infrastruktur och annat.

T4 Näringsläckage innebär att kvävegynnade arter tränger undan andra arter

Ökad näringsbelastning på grund av gödsling och kvävenedfall leder till att högvuxna och kvävegynnade arter i jordbruks- och skogsmark konkurrerar ut lågvuxna örter, mossor och svampar. Floran utarmas gradvis och består efterhand av allt färre örter och några få dominerande gräsarter, vilket i sin tur drabbar insekter och i förlängningen även fåglar.²⁸²

T5 Klimatförändringar kan leda till ökat lokalt artutdöende

Klimatförändringarnas effekt på arter i ett fragmenterat landskap kan leda till fler lokala artutdöenden i Sverige, då ett fragmenterat landskap försvårar för många av odlingslandskapets arter att anpassa sig till ett förändrat klimat.²⁸³

T6 Växande rovdjursstam påverkar djurhållningen, inklusive rennäring och fäbodbruk

Rovdjur påverkar särskilt rennäring och fäbodbruk, både på grund av driftsformen där djuren betar delvis fritt utan hägnad och till följd av att de är lokaliserade till rovdjurstäta

²⁸⁰ Sandström, J. et al. (2015). *Tillstånd och trender för arter och deras livsmiljöer – rödlistade arter i Sverige 2015*. ArtDatabanken Rapport 17. ArtDatabanken, SLU. Uppsala

²⁸¹ Ibid.

²⁸² Ibid.

²⁸³ Jordbruksverket (2010). *Klimatförändringars effekt på den biologiska mångfalden i odlingslandskapets gräsmarker*. Rapport 2010:29, sidorna 27-29.

områden.²⁸⁴ Närvaro av rovdjur som varg och lodjur påverkar fårnäringen även i andra delar av landet.²⁸⁵

T7 Skogsbruket risker att tränga undan många arter och förstöra viktiga habitat

Vid avverkning kan hänsynskrävande biotoper skadas, vilket är ett hot mot målet om biologisk mångfald. Vidare kan det brista i hänsyn vid avverkning vilket kan leda till fortsatt höga skadenivåer också på forn- och kulturlämningar samt vattendrag.²⁸⁶

Till följd av det höga betetryck av klövvilt som finns i vissa regioner ökar dominansen av gran i skogarna. Det leder också till att föryngringen av lövträd som ek, asp, sälg och rönn är dålig, vilket är ett hot i förhållande till mål om biologisk mångfald.²⁸⁷

4.3 Allmänt mål – Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden

Ekonomi i landsbygdsområdena är i högre grad än i tätorter beroende av enskilt företagande och små företag. Sådant företagande kan både gynnas och missgynnas av de förutsättningar som landsbygden kan erbjuda. Rik tillgång på naturresurser, attraktiv boendemiljö samt relativt låga kostnader är exempel på fördelar, medan långa avstånd, begränsad tillgång till tjänsteföretag och såväl kommersiell som offentlig service samt ett ensidigt näringsliv är nackdelar.

Att attrahera unga företagare är helt avgörande för utveckling av de flesta landsbygder utanför de mer tätortsnära landsbygderna där det går att pendla till arbete i tätorten. Det som har nämnts som faktorer för företagande under det allmänna målet om att främja en smart, resilient och diversifierad jordbrukssektor som garanterar livsmedelssäkerhet samt målet om att stödja miljövård och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål är ännu högre grad relevant när det gäller unga företagare. En attraktiv boendemiljö på landsbygden är också av central betydelse.

²⁸⁴ Linkowski (2017). *Managing mountains, past and present conditions for traditional summer farming and Sami reindeer husbandry in northern Scandinavia*.

²⁸⁵ SLU (2010). *Lo och varg*. Viltskadecenter. Nr 3.

²⁸⁶ Naturvårdsverket (2015). *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljö kvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015*. Volym 2 av rapport 6662.

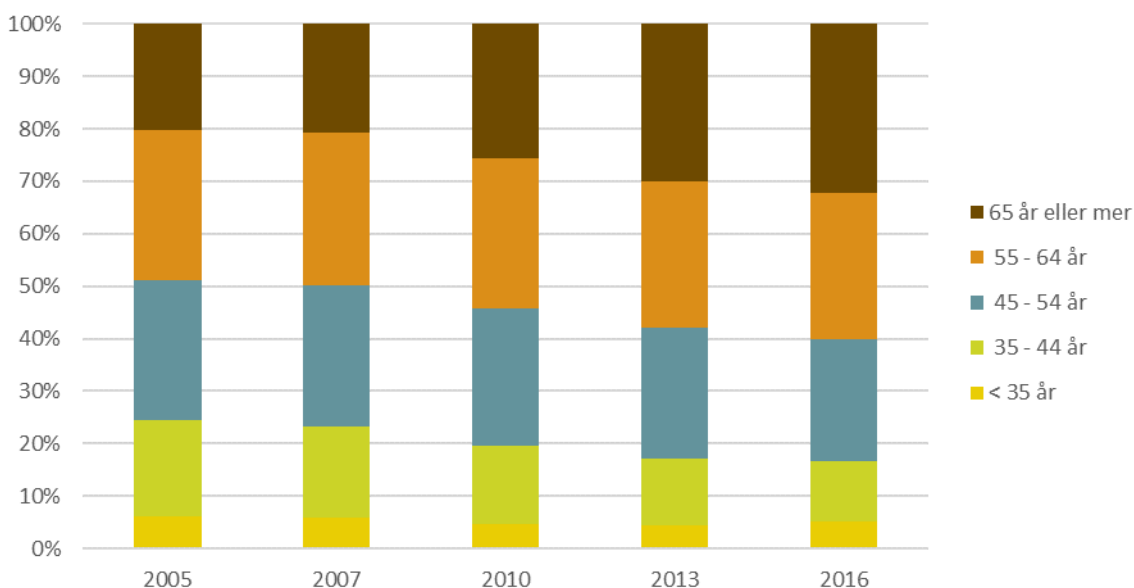
²⁸⁷ Ibid.

4.3.a Attrahera unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden

Nulägesbeskrivning

Den genomsnittliga jordbrukaren har blivit äldre

Den genomsnittliga jordbruksföretagaren har blivit betydligt äldre under perioden 2005–2016. andelen företagare äldre än 64 år steg från 20 till 30 %. Andelen äldre än 54 år gamla var 56 % år 2016, att jämföra med 49 % år 2005.

Figur 23. Andel driftsledare i olika ålderskategorier 2005-2016, procent
Källa: Eurostat för 2005-2013, Jordbruksverket för 2016, kontextindikator C23.

Det är vanligare bland yngre att företagsledarna är kvinnor. För år 2017 gällde att bland jordbruksföretagare som är 65 år eller äldre var 13 procent kvinnor. Bland de som var 24-44 år utgör kvinnor däremot 21 procent. Som en naturlig följd var andelarna inom kategorin makar och sambor i stort sett de motsatta. Inom alla åldersgrupper var år 2017 andelen kvinnor cirka 83 procent eller högre: undantaget var gruppen i ålderssegmentet 24 år eller yngre, där kvinnorna utgjorde cirka 75 procent.²⁸⁸

Det är en viss skillnad mellan sektorerna. Inom animaliesektorn tenderar driftsledaren att vara yngre. Det är tydligast för mjölksektorn, där 10 procent av driftsledarna under 35 år (jämfört med 5 % för hela sektorn), och bara 13 procent över 65 år (jämfört med 33 procent för hela sektorn).

²⁸⁸ Jordbruksverket, (2018). *Indikatorer och statistik uppdelat per kön – inom jordbruket, landsbygdsprogrammet och i Sveriges landsbygder*

Yngre lantbrukare har ofta högre utbildning

Yngre lantbrukare har i genomsnitt en högre utbildning än sina äldre kollegor. Drygt var tredje driftsledare under 35 år har jordbruksutbildning motsvarande minst två års naturbruksgymnasium. Bland driftsledarna över 65 år har bara omkring var tionde person en sådan utbildning.

Figur 24. Andel lantbrukare med full jordbruksutbildning 2005-2016

Källa: Eurostat, kontextindikator C24 (Jordbruksverket för 2016).

Männen har jordbruksutbildning i större utsträckning än kvinnorna. Omkring en fjärdedel av de kvinnliga driftsledarna i den yngsta ålderskategorin hade en full jordbruksutbildning 2013, och bara fyra procent av kvinnorna i den äldsta kategorin.

Markpriserna är höga i vissa delar av landet

Det genomsnittliga markpriset för åker- och betesmark har ökat kontinuerligt sedan EU-inträdet 1995²⁸⁹. Det genomsnittliga åkermarkspriset var 83 900 kr per hektar år 2017, det är sju gånger så högt som år 1995. Det genomsnittliga priset för en hektar betesmark var 32 200 kr år 2017.

Priserna på åker och betesmarker är högst i de södra delarna av landet. Där var det genomsnittliga priset på åkermark 241 200 kr per hektar år 2017. Det är 16 gånger högre än priset på en hektar åker i de nordligaste delarna av landet. Åkermarkspriset har ökat 92 % de senaste 10 åren. Prisuppgången är större i södra Sverige än i norra.

Priset på jordbruksmark påverkas också av storleken på gårdarna som säljs och det varierar mycket inom landet. År 2017 var genomsnittspriset i Sverige 9 % högre för fastigheter med 11-50 hektar åker än de med 1-10 hektar.

²⁸⁹ SCB (2018). *Priser på jordbruksmark 2017*

Snabbt bredband finns inte i hela landet

I stort sett alla hushåll har tillgång till bredband i någon form. Anslutningarna är dock ofta betydligt långsammare i glesbefolkade områden. Snabbt bredband (mer än 100 Mbit/s) finns hos mindre än hälften av hushållen i glesbyggda områden.

Tabell 2. Tillgång till fast bredband

	Tätbebyggt	glesbebyggt
1 Mbit/s	100 %	99,99 %
3 Mbit/s	100 %	99,99 %
10 Mbit/s	100 %	99,94 %
30 Mbit/s	98,94 %	75,23 %
100 Mbit/s	86,51 %	40,61 %

Källa: Post- och telestyrelsen, 1 oktober 2018

Ungdomar och kvinnor lämnar oftare landsbygden

Ungdomar lämnar ofta landsbygden för att skaffa sig högre utbildning, utan att återvända, och kvinnor lämnar landsbygden i högre utsträckning än män. Bristen på arbete som motsvarar utbildningen är en bidragande orsak.²⁹⁰

Återvändare är viktiga för utvecklingen

Om det är familjer som flyttar tillbaka till mindre orter behöver båda parterna hitta meningsfulla jobb. Detta skiljer sig dock mellan olika landsbygder med olika stor tillgång till arbetsmarknadsregioner. Återvändare bidrar med viktiga utvecklingsimpulser utifrån och stimulerar till nytänkande och engagemang.²⁹¹

Kultur- och naturmiljöerna i kombination med entreprenörskap och företagsanda, som i synnerhet utgår från enstaka inflyttare eller återvändare²⁹², utgör viktiga resurser och värden på landsbygden som kan användas av besöksnäringen och mathantverksföretag.²⁹³

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 7

S1 Yngre jordbrukare har högre utbildningsnivå

Unga jordbrukare är mer välutbildade relativt äldre jordbrukare, gymnasieutbildningen har förlängts från två till tre år.²⁹⁴ Detta gör att fler studenter från naturbruksgymnasiernas

²⁹⁰ Agrifood (2016). *Vem stannar kvar?* Rapport 2016:3

²⁹¹ Gaddefors, J. och Cronsell, N. (2009). *Returnees and Local Stakeholders Co-producing the Entrepreneurial Region*. European Planning Studies, 17, 8, 1191-1203.

²⁹² Ibid.

²⁹³ *Ett land att besöka - En samlad politik för hållbar turism och växande besöksnäring*. SOU 2017:95

²⁹⁴ SCB (2018). *Befolkning efter utbildningsinriktning SUN 2000*. Hämtat från webbsida 11 juni 2019.

utbildningar går vidare till studier på eftergymnasial nivå. På naturbruksgymnasierna är omkring två tredjedelar kvinnor och en tredjedel män. På Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, är mer än två tredjedelar av studenterna kvinnor på både grundnivån och avancerad nivå. Även på forskarnivå är kvinnorna i majoritet och representerar omkring 56 procent av forskarna.²⁹⁵

S2 Starkt entreprenörskap och god innovationsförmåga

Entreprenörskap och innovation har stor betydelse för utveckling och landsbygders näringsliv består till stor del av små företag som bidrar till dynamik och förnyelse i ekonomin.²⁹⁶ Studier visar att innovationer inte bara uppstår i forskningstäta storstadsmiljöer utan också i mer landsbygdspräglade regioner men bygger då i hög grad på interregional och internationell samverkan med andra företag och organisationer.²⁹⁷

S3 Starkt socialt kapital

Det sociala kapitalet, det vill säga sociala nätverk som skapar tillit och ömsesidiga förtroenden, är starkt i Sverige i en internationell jämförelse.²⁹⁸ Forskning visar att socialt kapital har betydelse för entreprenörskap och ekonomisk tillväxt.²⁹⁹ Socialt kapital är i stora delar platsbundet och har stor betydelse för platsers utveckling, inte minst på landsbygden där det sociala kapitalet ofta har stor betydelse för att mobilisera resurser.³⁰⁰

S4 Naturbruksskolor och KY-utbildningar fångar intresse för näringen

Naturbruksskolor och kvalificerade yrkesutbildningar (KY) är en viktig resurs i kompetensförsörjningen. De finns runt om i landet och hjälper personer att utveckla kunskap och intresse kring produktionsgrenar som de annars kanske inte hade haft möjlighet till.

Svagheter, särskilt mål 7

W1 Jordbruk och landsbygd har svag attraktionskraft

Attraktionskraften hos de gröna näringarna är svag, vilket bl.a. beror på jämförelsevis låga lönenivåer och en arbetsmiljö med relativt stor olycksrisk.³⁰¹ Detta minskar intresset bland

²⁹⁵ LRF jämställdhetsakademi (2019). *Jämställdhet i det gröna näringslivet*. LRF.

²⁹⁶ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

²⁹⁷ Bjerke, L., & Johansson, S. (2015). *Patterns of innovation and collaboration in small and large firms*. The Annals of Regional Science, 55(1), 221-247

²⁹⁸ Toregé, J. (2015). *Tillit och tolerans – en skrift om det sociala kapitalets betydelse för platsens utveckling*. Arena för Tillväxt

²⁹⁹ Florida, R. (2005). *The Flight of the Creative Class – The New Global Competition for Talent*; Westlund, H. & Bolton, R. (2003). *Local Social Capital and Entrepreneurship*. Small Business Economics, Vol 21:77 – 113

³⁰⁰ Toregé, J. (2015). *Tillit och tolerans – en skrift om det sociala kapitalets betydelse för platsens utveckling*. Arena för Tillväxt

³⁰¹ Enligt statistik från arbetsmiljöverket

unga att arbeta i branschen. Det är stor variation i lönsamhet inom jordbruket. Att det finns företag med god lönsamhet i svenskt jordbruk lyfts sällan fram, det är oftare negativ framtoning av branschen.³⁰² Detta minskar intresset bland unga att starta jordbruksföretag.³⁰³

W2 Höga markpriser försvårar nyetableringar och generationsväxling inom jordbruket

Mark ses som kapitalplacering i stället för en produktionsresurs vilket gör det svårt för unga jordbrukare att konkurrera om marken.³⁰⁴ Arrendelagstiftning kan dessutom vara ett hinder för att utveckla produktionen i redan befintliga företag.³⁰⁵ Detta påverkar också möjligheter till belåning och därmed finansiering via banker eller tillväxtbolag.³⁰⁶ Storleksrationaliseringen innebär att det krävs mycket kapital för att ta över stora ekonomiska enheter.

W3 Svaga arbetsmarknader ger få möjligheter till anställning utanför jordbruket

Jordbrukarnas privata ekonomi och familjeförsörjning bygger ofta på att det i hushållet finns inkomster från anställning hos arbetsgivare utanför jordbruket. I landsbygder där den lokala arbetsmarknaden är svag kan det vara svårt att hitta sådana anställningar vilket påverkar möjligheterna att försörja sig. Svårigheter för en partner att hitta ett intressant jobb utanför jordbruket kan minska viljan att driva jordbruksföretag i områden med svaga arbetsmarknader.³⁰⁷

W4 Åldersstrukturen i jordbruket hämmar investeringsviljan

Den demografiska strukturen i jordbrukssektorn kännetecknas av en relativt hög medelålder bland företagen. Detta gör att många jordbruksföretag står inför en generationsväxling men det saknas ibland en ny generation att lämna över till. Hos företagare som närmar sig pensionsåldern saknas ofta incitament att investera i modern teknik och lära sig nya arbets- och produktionsmetoder. Detta gäller i synnerhet för företag som inte kommer att drivas vidare inom familjen.

W5 Svagt kunskaps- och innovationssystem hämmar landsbygdernas innovationskraft

Innovationer är ofta ett resultat av att man kombinerar olika typer av kunskap och kompetenser. Som ett resultat av att den yngre och mer välutbildade befolkningen i allt större utsträckning flyttar till större städer utarmas tillgången på kompetens på

³⁰² LRF konsult (2018). *Lantbruksbarometern 2018*. Swedbank

³⁰³ Jordbruksverket (2017). *Jordbruksföretag och företagare 2016*. JO 34 SM 1701,

³⁰⁴ Jordbruksverket (2017). *Priser på jordbruksmark 2016*. JO 38 SM 1701,

³⁰⁵ Jordbruks- och bostadsarrende – några frågor om arrendeavgift och besittningsskydd, SOU 2014:32

³⁰⁶ LRF (2014). *Vägen till finansiering av ditt lantbruksföretag*.

³⁰⁷ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

landsbygderna. Det finns dessutom relativt få forskningsmiljöer utanför de större städerna och endast ett fåtal forskningsmiljöer fokuserar på de gröna näringarna. Även den privata forskningen är svag eftersom få företag i Sveriges landsbygder bedriver egen forskningsverksamhet. Detta gör att tillgängligheten till högutbildad arbetskraft och forskningskompetens är mycket begränsad i stora delar av landsbygden. Detta försvårar inte bara uppkomsten av innovationer utan hämmar även spridningen av ny kunskap och teknologi.³⁰⁸ Sverige är ett land som rankas mycket högt i en global jämförelse när det gäller innovation generellt, men inom livsmedelssektorn tycks vi ligga efter många konkurrentländer.³⁰⁹

Möjligheter, särskilt mål 7

O1 Omställningen till en biobaserad ekonomi sätter nytt fokus på gröna näringar

Omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi kan medföra nya affärsmöjligheter och att intresset för de areella näringarna ökar bland politiker och andra beslutsfattare. Det finns en stor enighet kring att råvaror från jord- och skogsbruk kan bidra till minskade klimatutsläpp.

De pågående klimatförändringarna medför också ökad medvetenhet bland konsumenter vilket leder till ändrade konsumtionsmönster. Detta avslöjas bl.a. av statistik som visar att, även om den totala köttkonsumtionen i Sverige minskar för första gången sedan mätningarna startade, är efterfrågan på svenskt kött större än någonsin.³¹⁰ Detta är ett exempel på en ny konsumtionstrend som skapar affärsmöjligheter för entreprenörer på landsbygden.

O2 Ny teknik skapar nya affärsmöjligheter och bidrar till bilden av en modern näring

Ny teknik, inte minst den digitala, skapar nya affärsmöjligheter på landsbygden och bidrar till bilden av en modern näringsgren. Detta ökar möjligheten för att starta nya verksamheter och att attrahera ungdomar till jord- och skogsbruk.³¹¹

O3 Markens värde ger jordbrukarna kapital till affärsutveckling

I jämförelse med företag i andra sektorer finns det jämförelsevis stora kapitalvärden i jordbruksföretagen tack vare en stabil prisutveckling på jordbruksmark och skog. Detta underlättar lånefinansiering när företag vill expandera och utveckla nya affärsmöjligheter, eftersom marken är en fast egendom som kan intecknas.

³⁰⁸ OECD (2014). *OECD rural policy reviews: Innovation and modernising the rural economy*. Paris: OECD Publishing.

³⁰⁹ Beckeman et al (2018), *Forskning och innovation för en livsmedelssektor i världsklass*, Roland Berger AB

³¹⁰ Jordbruksverket (2019). *Konsumtion och förbrukning av kött*. Hämtad från webbsida 2019-04-25.

³¹¹ MackLean (2017). *Internet of Things - nu formas framtidens lantbruk*. Insikter #9

O4 Stor potential för utveckling inom vattenbruk

Trots mycket god tillgång till sötvattensjöar är vattenbruket i Sverige litet.³¹² Här finns det stor utvecklingspotential och det pågår flera forsknings och utvecklingsprojekt inom vattenbruk som kan ge upphov till innovativa metoder och processer, bland annat utveckling av landbaserade och cirkulerande system. Efterfrågan på produkter med hälsosamma fetter och protein som inte kommer från kött växer kraftigt.

O5 Ökad satsning på behovsdriven forskning

Genom livsmedelsstrategin görs flera satsningar på behovsdriven forskning, bl.a. ett nationellt forskningsprogram för livsmedel, forskning inom växtförädling och medel för att tillsätta industridoktorander.³¹³ Att den behovsdrivna forskningen inom livsmedelsområdet ökar skapar bättre förutsättning för innovation och stärkt konkurrenskraft inom jordbruket.

O6 Hästnäringen har potential att utvecklas

Hästnäringen har på senare år vuxit och har potential att fortsätta utvecklas. Det innebär en möjlighet att öka andelen mindre företag och kvinnliga företagare på landsbygden.³¹⁴

Hot, särskilt mål 7

T1 Brist på jordbruksmark hämmar jordbruksföretagens utveckling

Utbudet av mark är litet i många delar av landet, i synnerhet i områden med goda förutsättningar för jordbruksproduktion. Detta beror dels på att en relativt liten del av jordbruksmarken omsätts, dels att det finns en stor efterfrågan på jordbruksmark i områden där jordbruket är jämförelsevis lönsamt. En ytterligare faktor är att det i sådana områden ofta finns en stor efterfrågan på mark för andra ändamål, som industritomter, bostäder och hästhållning.³¹⁵

T2 Kompetensflykt hämmar utvecklingen av nya produkter och tjänster

Kompetensbrist är en av landsbygdernas största utmaningar och lyfts ofta fram som det enskilt största hindret för företagets utveckling och tillväxt. Att den högutbildade arbetskraften i allt större utsträckning koncentreras till storstadskommuner innebär att landsbygderna utarmas på kompetens.³¹⁶ Samtidigt har invånarna i Sveriges landsbygder

³¹² Vinnova (2012). *Attraktiv och hållbar mat för hälsa – En strategisk forsknings- och innovationsagenda för livsmedelskedjan*.

³¹³ Regeringen (2017). *Regeringens handlingsplan: En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet, 2017*

³¹⁴ Jordbruksverket (2018). *Hästhållning i Sverige 2016*.

³¹⁵ Johansson, S. och Nilsson, P. (2013) *Location Determinants of Agricultural Land Prices*. Review of Regional Research, Vol. 33, pp. 1-21.

³¹⁶ Bjerke, L., & Johansson, S. (2015). *Patterns of innovation and collaboration in small and large firms*. The Annals of Regional Science, 55(1), 221-247

svag tillgång till utbildning i närområdet.³¹⁷ Detta begränsar utbudet av arbetskraft med högre utbildning och försvårar innovation och affärsutveckling i landsbygdsföretagen.

T3 Skattelagstiftning försvårar generationsväxling inom jordbruksföretagen

Det är ofta svårt att genomföra generationsskifte både av känslomässiga skäl och på grund av skattelagstiftning.³¹⁸ Det är ofta stora värden som behöver hanteras, och oron för problem kan leda till att hela processen fördröjs eller man väljer ineffektiva ägandeformer.³¹⁹

T4 Jordbruk och tillverkningsindustri har låg attraktionskraft bland unga

Flera av de näringar som präglar landsbygdenas ekonomi har svårt att attrahera yngre arbetskraft. De gröna näringarna erbjuder en jämförelsevis låg lönenivå medan bilden av industriarbete ofta är omodern. Detta gör att få ungdomar väljer yrken inom industri och lantbruk. Detta gäller även rennäringen. Inom den gröna sektorn upplever 9 av 10 arbetsgivare brist på nytexaminerade och yrkeserfarna naturbruksutbildade.³²⁰ Mellan kvinnor och män finns vissa skillnader, då kvinnor i större utsträckning än män utbildar sig och lämnar landsbygden för städerna.³²¹

Specifikt för utbildning inom lant- och skogsbruk framgår att det är fler kvinnor än män i ålderskategorin 25-34 år som utbildar sig: 58 procent är kvinnor medan 42 procent är män.³²²

Beträffande inriktningen på naturbruksgymnasier är fördelningen för inriktningen lantbruk 55 procent kvinnor och 45 procent män. Inom området skog är däremot 80 procent av eleverna män medan 20 procent är kvinnor.³²³

³¹⁷ På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder. SOU 2016:26

³¹⁸ Landsbygdsnätverket (2015). *Fler unga i gröna näringar – om ägarskiften*

³¹⁹ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

³²⁰ SCB (2019). *Vilka utbildningar ger jobb? Arbetskraftsbarometern 2019*.

³²¹ Agrifood (2016). *Vem stannar kvar? Rapport 2016:3*

³²² SCB (2019). https://www.scb.se/contentassets/6078d9040e794a19b8aa1841720536a2/tab7_2018.xls

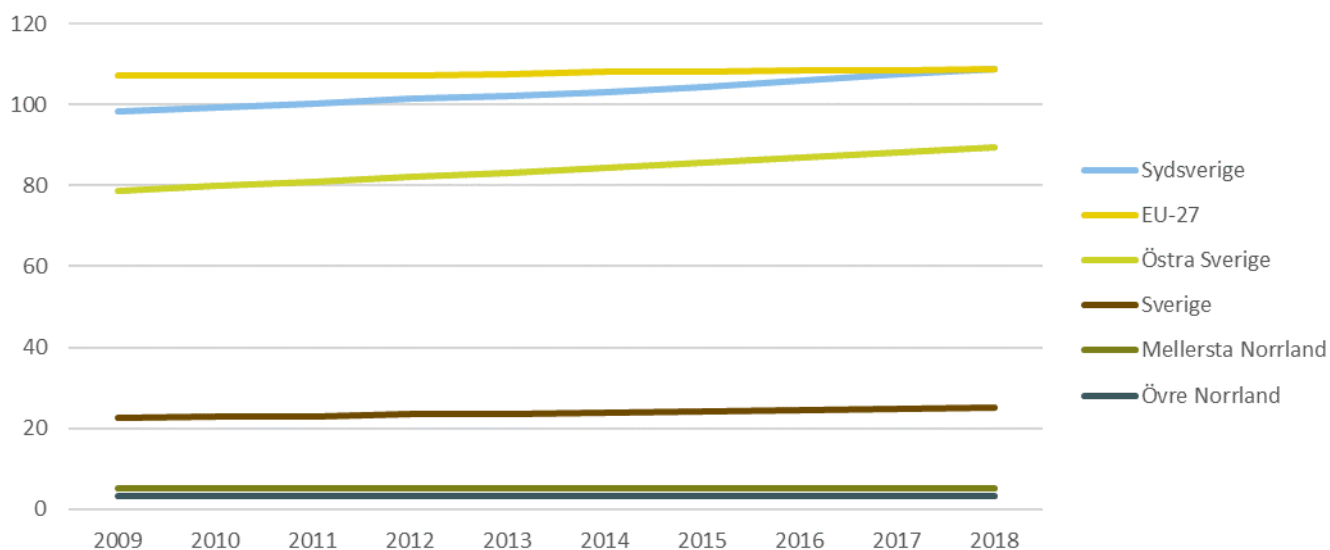
³²³ LRF jämställdhetsakademi (2019). *Jämställdhet i det gröna näringslivet*. LRF.

4.3.b Främja sysselsättning, tillväxt, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk

Nulägesbeskrivning

Stora skillnader i befolkningstäthet i olika delar av landet

Sverige är ett förhållandevis glest befolkat land jämfört med de flesta andra EU-länderna. Befolkningstätheten var 25 personer per kvadratkilometer år 2018. Detta är en markant ökning sedan millennieskiftet, då motsvarande siffra var 21,6 personer. Det är dock fortfarande långt under genomsnittet för EU-27, som var 118 personer år 2018.

Figur 25. Befolkningstäthet Sverige, EU27 samt tätaste och glesaste regionerna 2009-2018.

Källa: Eurostat, kontextindikator C04.

Det är stora skillnader i befolkningstäthet mellan olika regioner. I delar av södra och östra Sverige har befolkningstätheten ökat snabbt, och 2018 blev regionen Sydsverige den första som nådde en täthet över det europeiska genomsnittet. I norra Sverige är befolkningstätheten å andra sidan så gles som tre personer per kvadratkilometer. En låg befolkningstäthet har betydelse för exempelvis tillgången till service.

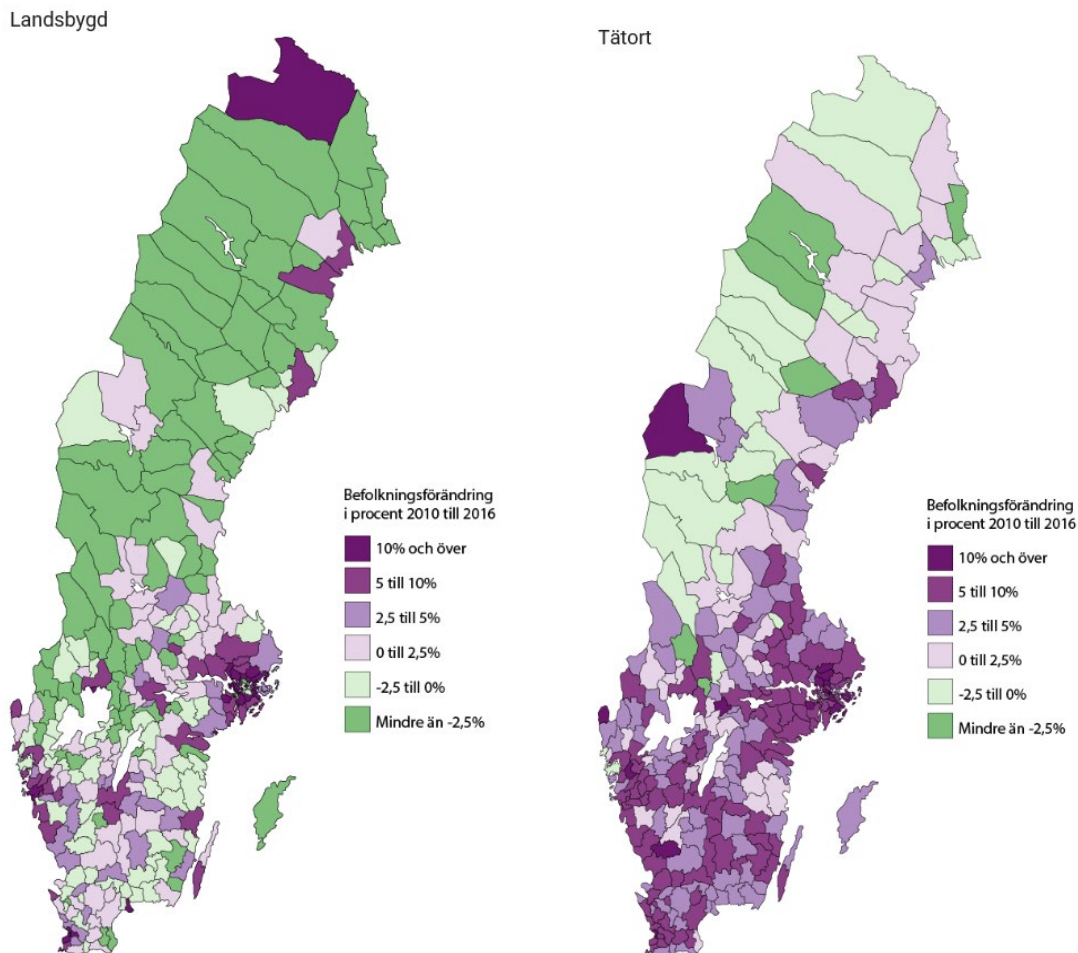
Befolkningstäthet kan dock vara ett trubbigt mått eftersom den visar hur tätt man bor om befolkningen skulle vara jämnt utspridd. Det finns också variationer i täthet inom länen där områden längre bort från residensstäder, centralorter eller andra större tätorter kan vara relativt glest befolkade.

Större delen av befolkningen (nästan 90 procent) bor i tätorter³²⁴ och det är också där folkmängden ökar. De regionala skillnaderna i landet är dock stora och det finns kommuner där så gott som samtliga bor i huvudorten eller kommunens centralort. För 60 procent av

³²⁴ Med tätort avses orter med över 200 invånare och högst 200 meter mellan bostadshusen.

landets kommuner är centralorten dominerande, då minst hälften av invånarna återfinns där. Folkmängden på landsbygden som helhet (dvs. allt som inte är tätort) har inte ökat sedan 1980-talet. På senare år har dock befolkningen ökat i den tätortsnära landsbygden.

Utvecklingen i landsbygderna skiljer sig åt mellan länen. I de fem Norrlandslänen minskade landsbygdsbefolkningen. Även Värmland och Gotland har en minskande landsbygdsbefolkning, men övriga län har en ökande landsbygdsbefolkning där Stockholm, Uppsala och Västra Götaland ökat mest räknat i antal personer.³²⁵

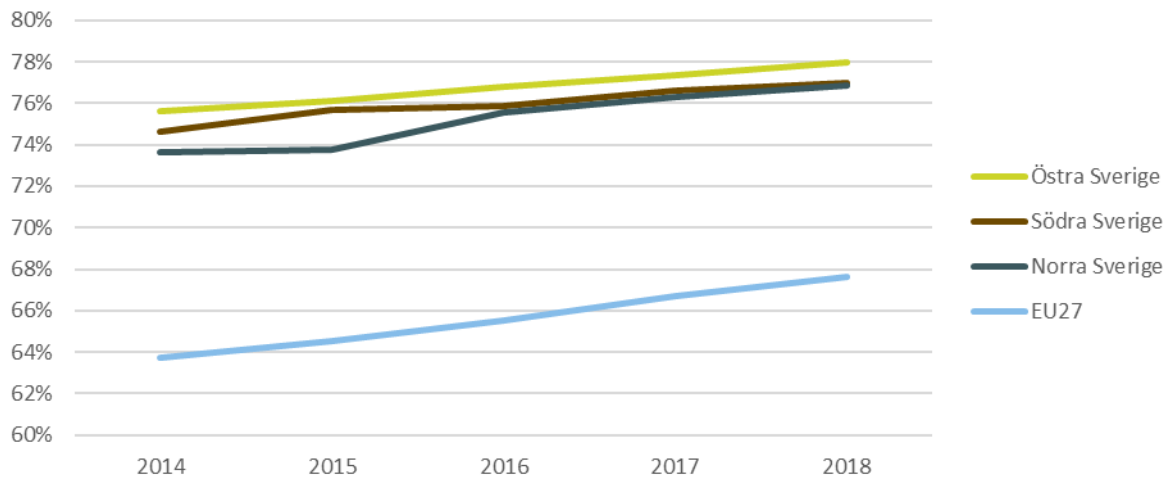
Figur 26 Befolkningsförändring i tätorter och på landsbygden 2010-2016

Källa: SCB

Sysselsättningsgraden är hög på landsbygden

Sverige har en hög sysselsättningsgrad jämfört med genomsnittet för EU, även i landsbygdsområdena.

³²⁵ SCB (2019). *Befolkningsstäthet i Sverige*. Hämtat från webbplatsen 3 juni 2019.

Figur 27. Sysselsättningsgrad i olika delar av Sverige och i EU27, 2014-2018

Källa: Eurostat, kontextindikator C05

Utmaningen är snarare geografisk, där landsbygdskommunerna har en större utmaning kring att unga flyttar ut och att dessa främst flyttar till storstäderna. Det kan antas att de med sysselsättning på landsbygderna i större utsträckning tenderar att stanna kvar vilket betyder att förvärvsgraden hos befolkningen är hög. De som inte finner sysselsättning (eller studier) kan istället se det som lönsamt att flytta.

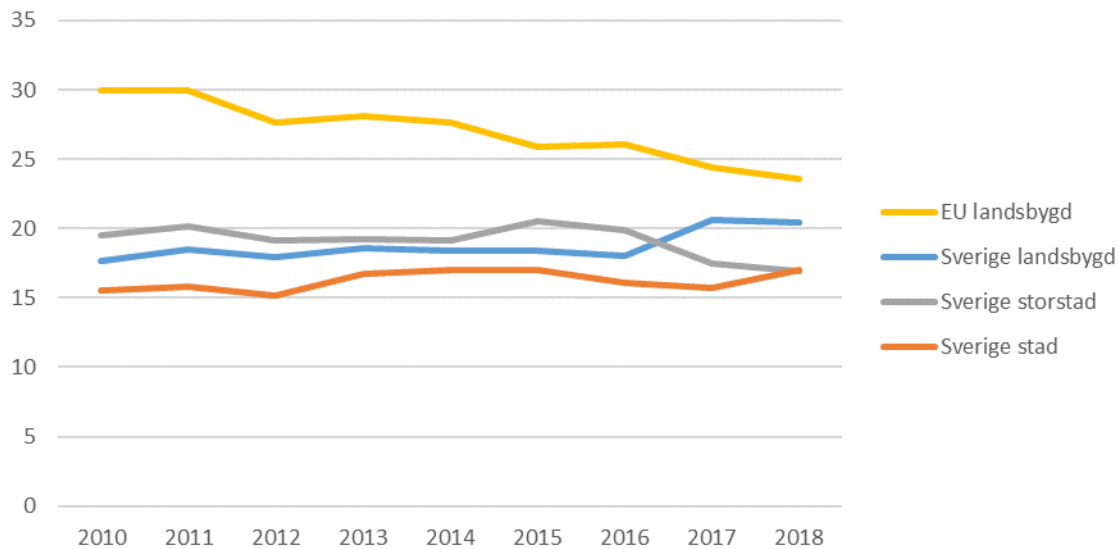
Omställning till dynamiska och hållbara landsbygder

Landsbygderna har en viktig roll i omställningen till kretslopps- och bioekonomi, samtidigt som det finns centrala utmaningar för exempelvis nyföretagande, hållbara transporter och användning av nya digitala servicelösningar. I synnerhet platsbundna verksamheter och verksamheter där landsbygden utgör en resurs eller konkurrensfördel är av stor betydelse.³²⁶ Med de rätta förutsättningarna kan landsbygderna bli en motor i utveckling och produktion av förnybar energi, rekreation, alternativa affärskoncept eller lokalproducerat mat.

Fattigdom är inte ett utbredd problem i Sverige

I Sverige finns det ingen specificerad fattigdomsgräns utan istället används ett flertal mått i olika sammanhang som antyder olika nivåer av fattigdom eller risk för fattigdom. Ett vanligt mått som används är *låg ekonomisk standard*, vilket innebär att man räknar andelen som lever i hushåll där den disponibla inkomsten är lägre än 60 procent av landets medianinkomst. Detta är det mått som inom EU kallas för *risk för fattigdom* och motsvarar kontextindikatorn C.09.

³²⁶ För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd. SOU 2017:1

Figur 28. Risk för fattigdom på den svenska landsbygden, jämfört med EU-snittet och med motsvarande risk i städerna
Källa: Eurostat, kontextindikator 09.

Fattigdomsnivån (risk för fattigdom) på den svenska landsbygden har varit ca 18 procent sedan 2010, men något högre de två senaste åren. Samtidigt har EU-genomsnittet minskat från 29 till 24 procent. Samma indikator visar också att det inte finns några större skillnader mellan stads- och landsbygdsområden i Sverige. Boende på landsbygden löper i genomsnitt inte större risk att hamna i fattigdom än individer i tätorter.

Besöksnäring och matupplevelser drabbades av covid-19

Landsbygden utgör en viktig resurs för utveckling av besöksnäring, samtidigt som den är en viktig bransch för lantbrukets diversifiering och utveckling av tjänstesektorn utanför lantbruket. Under våren 2020 fick besöksnäringen, hotell- och restaurangbranschen stora bekymmer på grund av rese- och mötesrestriktioner. För att säkerställa matproduktions bidrag till hela den regionala utvecklingen krävs ett långt och uthålligt arbete för återhämtning. I synnerhet skyddade EU-beteckningar, lokala och regionala varumärken, naturturism och andra rekreationsprodukter spelar en stor roll för en sådan återhämtning.

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 8

S1 Rik tillgång till naturresurser och attraktiva natur- och kulturmiljöer

Rik tillgång till naturresurser och en relativt hög entreprenörsanda skapar goda förutsättningar till företagande i landsbygdsregionerna.³²⁷ Med sin stora tillgång till såväl mark som olika typer av biomassa har Sveriges landsbygder inklusive rennäringsområdena goda förutsättningar att bidra till ”grön” tillväxt i den svenska ekonomin.³²⁸ I landsbygderna finns också natur- och kulturmiljöer som skapar attraktiva boendemiljöer och goda förutsättningar för besöksnäring och rekreation³²⁹.

S2 Lokaliseringsfördelar för tillverkningsindustri med relativt lågt kunskapsinnehåll

Förädlingsindustrin ligger ofta i områden nära geografiskt fasta naturtillgångar. Till exempel tenderar en region som är specialiserad på jordbruk att ha stor livsmedelsindustri.³³⁰ Motsvarande samlokaliseringmönster finns också mellan skogsbruk och träförädling, mellan fiske och fiskförädling, osv.

Företag som inte drar någon nytta av det utbud och den efterfrågan som finns i större städer väljer ofta att lokalisera sig på platser med låga mark- och fastighetspriser och ibland ett lägre löneläge.³³¹ En stor del av tillverkningsindustrin säljer det mesta på export och då är det ingen konkurrensfördel att befinna sig nära de stora inhemska marknaderna. I stället är platser med låga markpriser och bra transporter för att nå utländska marknader fördelaktiga.³³²

S3 Starkt entreprenörskap skapar sysselsättning på landsbygderna

Svenska landsbygdsregioner har en stor mängd små företag och en hög andel nystartade företag per invånare.³³³ Etableringsfrekvensen är lika god i landsbygder som i städer och egenföretagandet är på många håll starkare på landsbygden än i städerna, vilket bl.a.

³²⁷ OECD (2010). *The Refinement of the OECD Regional Typology and Its Potential for Enhancing Research into Rural Development*

³²⁸ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

³²⁹ Regeringen (2017). *Ett land att besöka - En samlad politik för hållbar turism och växande besöksnäring*. SOU 2017:95

³³⁰ Jordbruksverket (2016). *Livsmedelsindustrins internationalisering – Effekter på sysselsättning och produktivitet*. Rapport Nr. RA12:19

³³¹ Jordbruksverket (2012). *Arbete och liv på landsbygden*, Jordbruksverket Rapport Nr. RA12:19

³³² Johansson, S. (2010). *Knowledge, Product Differentiation and Trade*. JIBS Dissertation Series No. 063

³³³ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

förklaras av svaga arbetsmarknader som gör det svårt att få anställning.³³⁴ Att etableringsfrekvens och egenföretagande är starkt på landsbygden vittnar om ett starkt entreprenörskap och gott företagsklimat.³³⁵

S4 Hög bredbandstäckning i den mer tätbebyggda landsbygden

Sverige har varit i framkant när det gäller utvecklingen av informationsteknologi och 2017 hade 96 procent av alla hushåll och 93 procent av alla arbetsställen i Sverige tillgång till bredband om minst 30 Mbit/s, eller tillgång till IT-infrastruktur som medger sådana hastigheter i absoluta närheten.³³⁶ Tillgången till bredband i Sverige är därmed hög, men i områden utanför tätorterna är överföringskapaciteten ofta lägre

S5 Billigare bostäder

Bostadspriserna är lägre på landsbygden, vilket underlättar inträdet på bostadsmarknaden, särskilt för yngre.³³⁷

S6 Ideellt engagemang och rikt föreningsliv bidrar till integration och starka nätverk

I Sverige finns i internationell jämförelse ett starkt ideellt engagemang. Närmare 50 procent av befolkningen i åldrarna 16–84 år är engagerade i ideella verksamheter och sammantaget uppgår svenskarnas ideella engagemang till närmare 400 000 heltidsarbeten per år.³³⁸ Det ideella engagemanget är särskilt starkt i landsbygderna, vilket bidrar till att skapa starka nätverk som utgör en grund för social sammanhållning och socialt kapital.

Föreningslivet på landsbygden har en viktig funktion för att integrera nyinflyttade.³³⁹ Detta bidrar till att landsbygderna har god förmåga att integrera personer med utländsk bakgrund. Invandrare har jämförelsevis hög sysselsättningsgrad i landsbygderna och boendesegregationen är generellt sett mindre i landsbygder än i städer.³⁴⁰ Dessutom är de näringar som i hög grad präglar landsbygdernas näringsliv sådana näringar som i

³³⁴ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

³³⁵ Företagarna (2013) Perspektiv på landsbygdsföretagande Landsbygdsföretagarnas villkor och verklighet.

³³⁶ Post- och Telestyrelsen (2018). *PTS mobiltäcknings- och bredbandskartläggning 2017*.

³³⁷ SCB (2019). Medelpriser på småhus för permanentboende per kommun. Hämtad från webbsida 2019-06-11

³³⁸ Svedberg, L., von Essen, J. och Jegermalm, M. (2010). *Svenskarnas engagemang är större än någonsin - Insatser i och utanför föreningslivet*. Ersta Sköndal högskola arbetsrapportserie. Stockholm

³³⁹ Stenbacka S, (2001). *Landsbygdsboende i inflyttarnas perspektiv* Uppsala University, Department of social and Economic Geography, Uppsala

³⁴⁰ Jordbruksverket (2013). *Allt om att bo leva och vara på landsbygden*. AOL 1:2

jämförelsevis stor utsträckning erbjuder ett första jobb på den svenska arbetsmarknaden till personer med utländsk bakgrund.³⁴¹

S7 Leader-områden i hela landet

Leader-metoden är väl etablerad som verktyg för landsbygdsutveckling och det finns leader-kontor i hela landet som fungerar både som kanal för EU-finansiering och som stöd i projektgenomförande.

Svagheter, särskilt mål 8

W1 Långa geografiska avstånd ger höga transportkostnader och små arbetsmarknader

Långa geografiska avstånd i delar av landet ger höga transportkostnader och sämre förutsättningar för interaktion.³⁴² I områden som är relativt glest befolkade måste människor resa längre sträckor, vilket försvårar arbetspendling och gör att den lokala arbetsmarknaden blir mindre. Företag måste transportera både insatsvaror och sin egen produktion över längre sträckor, vilket är en tydlig konkurrensnackdel inte minst för företag inom tjänstesektorn. Generellt är marknaderna för tjänster mer avståndskänsliga än marknader för varor, vilket gör att tjänsteföretagen växer fram snabbare i städer än i landsbygden.³⁴³ Detta gäller i synnerhet för kunskapsintensiva tjänsteföretag som i hög grad koncentreras i större städer.³⁴⁴

W2 Kompetensbrist hämmar näringslivets utveckling och omvandling

Bristen på kompetens är ett uttalat problem på Sveriges landsbygder och lyfts ofta fram som det enskilt största hindret för företagens utveckling och tillväxt. Den högutbildade arbetskraften är än mer koncentrerad till storstadskommuner än sysselsättningen totalt sett.³⁴⁵ Samtidigt har invånarna i Sveriges landsbygder svag tillgång till utbildning i närområdet vilket gör att ungdomar flyttar för att skaffa sig en utbildning och relativt få av dem kommer tillbaka.³⁴⁶ Den arbetskraft som blir kvar på landsbygden tenderar att bestå av personer med relativt sett låg utbildning vilket i sin tur präglar både karaktären på de

³⁴¹ Daunfeldt, S-O., Johansson, D., & Westerberg Seerar, H. (2018). *Which firms provide jobs for unemployed non-Western immigrants?* HUI Working Paper 133. HUI Research: Stockholm.

³⁴² Företagarna (2013). *Perspektiv på landsbygdsföretagande Landsbygdsföretagarnas villkor och verklighet.*

³⁴³ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder.* Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

³⁴⁴ Klaesson, J. & Norman, T. (2015). *Market potential and the employment growth of knowledge-intensive services: comparing different geographical resolutions.* The annals of regional science, 55(1), 157-185

³⁴⁵ Bjerke, L., & Johansson, S. (2015). *Patterns of innovation and collaboration in small and large firms.* The Annals of Regional Science, 55(1), 221-247

³⁴⁶ *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder.* SOU 2016:26

arbetstillfällen som finns kvar där och på de jobb som skapas. Detta är således en självförstärkande utveckling. ³⁴⁷

W3 Arbetsmarknader med få valmöjligheter

Flera studier pekar på att arbetsmarknaden har stor betydelse för flyttströmmar inom Sverige. Glesa arbetsmarknader erbjuder färre valmöjligheter och färre karriärvägar än täta arbetsmarknader. I glesa regioner är matchningen på arbetsmarknaden ofta sämre och löneläget är också lägre än i storstäderna. Trots att sysselsättningsgraden på många håll är god på landsbygden, har anställda här ofta något lägre lön och i viss utsträckning också en sämre matchning mellan yrke och utbildning. ³⁴⁸ Sysselsättningen i befolkningen som helhet är lägre i gles landsbygd och landsbygd än i stads- och storstadsområden för både män och kvinnor. ³⁴⁹ Det gör att flyttströmmarna generellt går från svaga till starka arbetsmarknadsregioner och eftersom personer med högre utbildning fäster särskilt stor vikt vid inkomst- och karriärmöjligheter vid val av bostadsort domineras flyttströmmarna av yngre individer som har, eller vill skaffa sig, en högre utbildning. ³⁵⁰

W4 Svagt innovations- och kunskapssystem på landsbygden

Trots att landsbygderna visar en jämförelsevis god innovationskraft finns det brister i de kunskaps- och innovationssystem som omfattar landsbygdens aktörer. ³⁵¹ Forskningen visar att innovation och teknikspridning gynnas av täta, kunskapsrika miljöer med stor mångfald. ³⁵² I glesa miljöer är det svårare att få information om nya innovationer samtidigt som invånarna sällan utsätts för nya influenser på grund av färre kontaktytor och relativt homogena lokala kontaktnät. ³⁵³

Svag tillgång till högutbildad arbetskraft gör därför landsbygden relativt oattraktiv för kunskapsintensiva verksamheter. Detta gör att landsbygden hyser få forskningsmiljöer och

³⁴⁷ Jordbruksverket (2012). *Arbete och liv på landsbygden – Landsbygdernas roll i en kunskapsbaserad ekonomi*, Jordbruksverkets Rapport Nr. RA12:19

³⁴⁸ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

³⁴⁹ SCB (2018). Statistiska Centralbyrån. Arbetsmarknad. Tillgängligt: <http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/?rxid=5a4d88b3-6733-43eb-8435-c224249a9f1d> (2018-11-21)

³⁵⁰ *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder*. SOU 2016:26

³⁵¹ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

³⁵² Johansson, S. and Wallin, T. (2015). *Tillgänglighet, innovationsprocesser och tillväxt – En litteraturöversikt*. Jönköping; JIBS

³⁵³ OECD (2014). *OECD rural policy reviews: Innovation and modernising the rural economy*. Paris: OECD Publishing.

har liten tillgång till kunskapsintensiva företagstjänster, vilket hämmar tillgången på spetskompetens och annan kompetens som ofta är åtkomlig via tjänstemarknader.³⁵⁴ Det företags- och innovationsfrämjande systemet är ofta underrepresenterat på landsbygderna och har därför svårt att nå ut till landsbygdernas företagare och entreprenörer.

W5 Liten tillgång till lokalt kapital

En majoritet av företagen i Sveriges landsbygder som de senaste åren gjort investeringar anser att det är svårt att få finansiering.³⁵⁵ Ett av skälen är att många lokala bankkontor har lagts ner samtidigt som generell statlig finansiering i hög grad ges till företag i städer.³⁵⁶ Forskning tyder på att det finns ett positivt samband mellan den lokala banksektorn och nyföretagande.³⁵⁷ När ett bankkontor avvecklas försvinner lokalkännedomen om marknad, entreprenörers historia och viktiga lokala nätverk. Det leder till en ökad barriär mellan entreprenörer och banker när besluten tas på distans. Detta gör att inte minst unga företagare missgynnas vid kreditprövningar på distans.³⁵⁸ Forskning visar att ju sämre tillgång till finansiering, desto längre tid tar det för att förbättra effektiviteten hos en ekonomis resurser genom omlokalisering.³⁵⁹

W6 Liten mångfald i näringsliv och arbetskraft

Forskning visar att uthållig ekonomisk tillväxt förutsätter en hög förmåga till anpassning och förnyelse. Här finns en skillnad mellan stad och land, där urbana miljöer tack vare sin mångfald och täthet ofta har en bättre anpassningsförmåga än glesa miljöer. Mångfald i utbud och efterfrågan ökar platsens förmåga till nytänkande och omvandling i perioder av ekonomisk nedgång. Mindre orter har ofta liten mångfald avseende yrkes- och utbildningsinriktningar och även näringslivsstrukturen är vanligtvis mer ensidig med få arbetsgivare. Det gör att mindre orter har svårare att återhämta sig efter en ekonomisk tillbakagång.³⁶⁰

³⁵⁴ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

³⁵⁵ Företagarna (2016). *Tillväxt i hela landet – Företagarnas perspektiv på landsbygden*.

³⁵⁶ Edling, J. (2016). *Statligt stöd till företag och organisationer i stad och landsbygd. Underlag till Landsbygdkommittén*.

³⁵⁷ Backman, M. (2013). *Nyföretagande och närheten till finansiellt kapital. Policysammanfattning från Entreprenörskapsforum*.

³⁵⁸ Malmström, M. m.fl. (2016). *Hållbara bedömningsmodeller: Banker och jämlikhet i näringslivet, från avsnittet Description of the project in relation with the research frontier*. Ansökan om finansiering från Vinnova till forskningsprojekt.

³⁵⁹ Buera, Francisco J., and Yongseok Shin (2010). *Financial frictions and the persistence of history: A quantitative exploration*. No. w16400. National Bureau of Economic Research, 2010.

W7 Koncentrationen av befolkning, sysselsättning och ekonomi till landets största stadsregioner beräknas fortsätta

Skillnaden mellan olika typer av kommuner beräknas öka genom att små kommuner förväntas öka i antal och bli befolkningsmässigt mindre samtidigt som stora kommuner blir fler och dessutom ökar i storlek. Detta leder till bristande kapacitet i mindre kommuner genom minskande och åldrande befolkning. Detta ger påfrestningar på kommunernas ekonomi och verksamhet och ger svårigheter att klara arbetskraftsförsörjningen i både offentlig och privat sektor. Problemet väntas vara störst i avlägset belägna landsbygdskommuner.³⁶¹

W8 Litet befolkningsunderlag resulterar i bristande service och infrastruktur

En minskande befolkning minskar förutsättningarna för att upprätthålla en god kommersiell och offentlig service samt en väl fungerande infrastruktur, eftersom kostnaden per användare blir för hög när befolkningen understiger en viss kritisk volym. Färska studier visar att tillgängligheten till såväl kommersiell som offentlig service varierar geografiskt och att det under de senaste åren har skett en generell försämring av tillgängligheten till service, i synnerhet i de glesa landsbygderna.

Delar av landsbygden har också brister vad gäller investeringar i infrastruktur och utbyggnaden av bredband med hög överföringskapacitet, vilket försvårar arbetspendling och arbete och studier på distans. Den småskaliga infrastrukturen är viktig för företagande och boende på landsbygden, och också för att tillgängliggöra landsbygdens naturvärden för besökare. Detta gör att landsbygdens attraktionskraft för såväl företagande som boende minskar.³⁶²

W9 Bostadsbyggandet släpar efter på landsbygden

Enligt Boverket (2018) anger 243 kommuner ett underskott av bostäder.³⁶³ Många av dessa är landsbygdskommuner. Detta uppdämda behov av bostäder uppmärksammas bland annat i landsbygdskommitténs slutbetänkande.³⁶⁴ Det är även svårt för boende på landsbygden att få lån att renovera eller bygga hus på grund av att fastighetspriserna utvecklas svagt på många landsbygder.³⁶⁵ Detta gör att bostadsstandarden släpar efter.

³⁶¹ Långtidsutredningen (2015). SOU 2015:101. Bilaga 7 Demografins regionala utmaningar.

³⁶² *Service i glesbygd*. SOU 2015:35

³⁶³ Boverket (2018). *Bostadsmarknadsenkäten 2018*.

³⁶⁴ *För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd* SOU 2017:1

³⁶⁵ Hela Sverige ska leva (2017). *Hela Sverige ska leva, länsbygderådet Örebro län*. nr 2, 2017

W10 Litet utbud av nöjen, kultur och andra fritidsaktiviteter

Forskning visar att det finns mer än arbetsmarknaden som påverkar val av bostadsort. Bland dessa lyfts tillgång till kultur, nöjen och shopping fram som sådant som starkt bidrar till platsers attraktionskraft.³⁶⁶ Landsbygderna kan generellt inte konkurrera med städerna i detta avseende. Detta gäller i synnerhet för den mer glesa landsbygden där restiden till större tätorter är lång och tillgången till snabbt bredband är sämre.

W11 Bristande kunskap om landsbygdens förutsättningar och behov

Trots att det görs många olika satsningar på att öka förutsättningar för företagande och förbättra levnadsförhållandena på landsbygderna saknas det kunskap kring landsbygdernas behov. Detta beror bl.a. på att det i stora delar saknas forskning kring vad som skapar gynnsamma förutsättningar utanför städerna. Det finns många punktinsatser, såsom landsbygdsutvecklare i vissa kommuner, rådgivare med inriktning mot turism och gröna näringar, utbildning av landsbygdsrådgivare på SLU, men dessa aktörer saknar effektiva verktyg eftersom det finns stora kunskapsluckor kring vad som skapar attraktivitet på landsbygden.

Möjligheter, särskilt mål 8

O1 Globalisering gör färre företag beroende av närhet till den inhemska marknaden

En ökad globalisering innebär att allt fler företag säljer på utländska marknader. Detta innebär att för många företag är närhet till den inhemska marknaden inte en förutsättning för att uppnå skalfördelar och få en kostnadseffektiv produktionsvolym.³⁶⁷

O2 Urbaniseringens nackdelar ökar landsbygdernas attraktionskraft

Storstädernas snabba tillväxt ger ökad trängsel i storstadsregionerna. Den visar sig i höga bostadspriser, långa bilköer, överbelastad kollektivtrafik, köer i omsorgen, stora barngrupper i förskolan etc. Denna baksida av storstadslivet innebär att mindre, landsbygdsdominerade kommuner kan erbjuda en mer attraktiv boendemiljö med jämförelsevis hög livskvalitet. Detta gäller särskilt för landsbygder i regioner med stark arbetsmarknad och goda möjligheter till arbetspendling. I sådana regioner finns en tendens att mindre kommuner utvecklas till rena boendekommuner med en betydligt större nattbefolkning än dagbefolkning.³⁶⁸ Sådana kommuner har ofta en god utveckling eftersom ett stabilt befolkningsunderlag skapar förutsättningar för privat och offentlig service, vilket bidrar till en god livsmiljö och arbetstillfällena på orten.

³⁶⁶ Florida, R. (2002) *The rise of the creative class*

³⁶⁷ Jordbruksverket (2012). *Arbete och liv på landsbygden*, Jordbruksverket Rapport Nr. RA12:19

³⁶⁸ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

O3 Den tjänstebaserade ekonomin växer även i landsbygderna

Tjänstesektorn växer i hela Sverige, och det är i stora drag samma branscher som växer i städer och landsbygder.³⁶⁹

Av specifikt intresse bland tjänstenäringarna är besöksnäringen. Detta är en näring som växer på landsbygden, och många naturtillgångar skulle kunna användas mer för att utveckla hållbara upplevelser och rekreation.³⁷⁰ Besöksnäringen har inneboende självförstärkande mekanismer som gör att den kan ha stor potential att bidra till platsens utveckling.. Ju fler turismrelaterade tjänster som en plats erbjuder, desto fler besökare attraherar den och därmed växer också efterfrågan på sådana tjänster, vilket i sin tur leder till fler företag etableras inom besöksnäringen osv.^{371 372} Dessutom är besöksnäringen tämligen personalintensiv, vilket betyder att den är bra på att skapa arbetstillfällen.³⁷³

O4 Digitalisering kan ge affärsmöjligheter och minska betydelsen av geografiska avstånd

Digitaliseringen påverkar alla delar av samhället och driver fram nya lösningar och strukturer. Sannolikt kommer den att bidra till att de fysiska avstånden minskar i betydelse.³⁷⁴

Ökad digitalisering i samhället i stort kan också öka möjligheterna att arbeta eller studera på distans, vilket kan leda till att landsbygdernas arbetsmarknader får bättre förmåga att attrahera yngre arbetskraft med högre utbildning. Detta kan också leda till bättre kompetensförsörjning och bättre matchning på arbetsmarknader i landsbygderna.

Digitaliseringen kan också bidra till ökad social hållbarhet genom nya metoder för att tillhandahålla offentlig och kommersiell service, genom nya modeller för att tillgängliggöra kultur och genom att skapa digitala mötesplatser. Detta skapar förutsättningar för mer interaktion, vilket gynnar innovationsklimatet på landsbygden..

³⁶⁹ Ibid.

³⁷⁰ Bjerke, L. och Johansson, S. (2018). *Besöksnäring i städer och på landsbygd – dess utveckling för kommunerna*. Sveriges kommuner och landsting, ISBN 978-91-7585-647-6.

³⁷¹ Crouch, G. I. (2011). *Destination competitiveness: an analysis of determinant attributes*. Journal of Travel Research, 50(1), 27-45.

³⁷² Bjerke, L. och Johansson, S. (2018). *Besöksnäring i städer och på landsbygd – dess utveckling för kommunerna*. Sveriges kommuner och landsting, ISBN 978-91-7585-647-6

³⁷³ *Ett land att besöka - En samlad politik för hållbar turism och växande besöksnäring*. SOU 2017:95

³⁷⁴ Andersson, Å. E., Johansson, B & Anderson, W. (2003). *Economics of Disappearing Distance*, Cornwall; Ashgate Publishing

O5 Intresset för landsbygden ökar

Mellan år 2010 och 2016 ökade befolkningen i svenska landsbygder i absoluta tal för första gången sedan 1980-talet, med 16 000 personer.³⁷⁵ Dessutom växte sig lönesummorna starkare i landsbygdskommuner än i stadskommuner under perioden 2002 till 2010.³⁷⁶ Att intresset för landsbygden ökar yttrar sig också genom en ökande landsbygdsturism. Besöksnäringen ökar i omsättning i alla typer av kommuner och sysselsättningen inom besöksnäringen ökar mer än i övriga ekonomin i alla kommuntyper utom de som är mest avlägset belägna.³⁷⁷

Omställning till en cirkulär och biobaserad ekonomi ökar också intresset för landsbygdernas resurser eftersom dessa är en förutsättning för att skapa hållbara städer. Det finns också goda möjligheter till utveckling av mer landsbygdsnära boenden som är klimat- och miljövänliga med kretsloppslösningar, egna odlingar, samåkning m.m. (typ ekobyar).

O6 Företagsamhet skapar arbetstillfällen och lokal utveckling

De som väljer att bo på landsbygden har ofta en stor kreativitet i hur man skapar sin försörjning och ett gott liv. Landsbygdens entreprenörer drivs många gånger av andra drivkrafter än att skapa sig en stor förmögenhet, t.ex. att skapa ett gott liv för sig själv och sin familj på en plats där man måste skapa sina möjligheter själv.³⁷⁸

En möjlighet för lokal utveckling är att skapa bättre förutsättningar för kombinatörer. Med goda förutsättningar att kombinera deltidsarbete med eget företagande inom kreativa näringar som musik, foto, konst osv. är kombinatörer en viktig lokal samhällsutvecklande kraft. Denna grupp av företagare kan tillsammans skapa arbetstillfällen på mindre orter där det inte går att livnära sig fullt ut som kulturarbetare.³⁷⁹

O7 Invandring ger tillskott av människor och arbetskraft

För att få långsiktig utveckling med god levnadsstandard och hög välfärd måste befolkningen öka på många platser i Sveriges landsbygder. Dessutom är inflyttning av personer i arbetsför ålder av särskilt stor vikt för att inte försörjningsbördan ska öka och den

³⁷⁵ SCB (2018). *Befolkningen ökar svagt på landsbygden*.

³⁷⁶ *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder*. SOU 2016:26

³⁷⁷ Bjerke, L. och Johansson, S. (2018). *Besöksnäring i städer och på landsbygd – dess utveckling för kommunerna*. Sveriges kommuner och landsting, ISBN 978-91-7585-647-6.

³⁷⁸ Stathopoulou, S., Psaltopoulos, D., & Skuras, D. (2004). *Rural entrepreneurship in Europe: a research framework and agenda*. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 10(6), 404-425.

³⁷⁹ Nordström, C. (2015). *The Passionate Combining Entrepreneurs*. Doktorsavhandling i företagsekonomi, Mittuniversitetet Östersund

naturliga befolkningstillväxten ska stanna av. Detta gäller särskilt för de mer avlägsna belägna och glest befolkade landsbygderna.³⁸⁰

O8 Leader-metoden är framgångsrik och väl etablerad

Det finns en fungerande och väl etablerad modell för lokal utveckling som kan spridas och utvecklas ytterligare för att främja landsbygdernas utveckling. Leader eller LLU (Lokalt Ledd Utveckling) är en metod, som genom att verka nerifrån och upp och i partnerskap mellan ideell, privat och offentlig sektor, visat sig vara ett effektivt sätt att bygga upp kapacitet och främja social inkludering, bidra till fattigdomsminskning och jobbskapande i den lokala ekonomin.³⁸¹

O9 Sociala innovationer kan utveckla landsbygderna

Social innovation lyfts fram som ett viktigt verktyg för samhällets utveckling och det finns många exempel på hur sociala innovationer utvecklar enskilda platser.³⁸² Befolkningen på landsbygden har ofta ett starkt engagemang och på mindre orter finns ofta en större transparens och enighet kring behov och problem som behöver lösas. Det finns också ofta ett starkt lokalt engagemang för att utifrån bygdens förutsättningar hitta nya innovativa lösningar på de behov som finns.

O10 Kultur- och naturresurser på landsbygden utgör en stor potential för besöksnäringen

De värden som kultur- och naturmiljön erbjuder idag på landsbygden utgör en grundläggande infrastruktur och resurs för upplevelse- och hälsotjänster. Besöksnäringen spås öka även de kommande åren och erbjuder samtidigt underlag för bastjänster och service att vara kvar där köpunderlaget från den boende befolkningen inte räcker till.³⁸³

Hot, särskilt mål 8

T1 Globalisering skärper konkurrensen och ökar utsatthet för konjunktursvängningar

Många landsbygdskommuner är mer specialiserade mot näringar där förädlingsgraden är jämförelsevis låg, exempelvis areella näringar och lågteknologisk tillverkningsindustri. Detta gör att stora delar av näringslivet på landsbygden är utsatt för stark konkurrens från låglöneländer.³⁸⁴ Detta innebär också att företag som säljer på utländska marknader blir mer utsatta för internationella konjunktursvängningar. Orter med få arbetsgivare och liten

³⁸⁰ På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder. SOU 2016:26

³⁸¹ Enligt kommissionens meddelande COM 2017:713

³⁸² Vinnova (2018). *Social innovation i Sverige - Kartläggning av ekosystemet för social innovation*. Vinnova Rapport VR 2018:01

³⁸³ Bjerke, L. och Johansson, S. (2018). *Besöksnäring i städer och på landsbygd – dess utveckling för kommunerna*. Sveriges kommuner och landsting, ISBN 978-91-7585-647-6.

³⁸⁴ SOU 2017:1. *För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd*.

mångfald i näringslivet kan drabbas hårt av vikande efterfrågan på viktiga exportmarknader som leder till varsel eller nedläggningar inom en enskild bransch.³⁸⁵

T2 Urbanisering ökar klyftan mellan städer och landsbygd

Urbanisering innebär att landsbygderna dräneras på högutbildad arbetskraft.³⁸⁶ Samtidigt blir landets produktion alltmer kunskapsbaserad vilket gör kunskap och kompetens till en allt viktigare produktionsfaktor.³⁸⁷ Den svaga tillgången till kompetens på många mindre orter försvårar omställningen till en mer kunskapsintensiv produktion och minskar möjligheterna att ta del av nationella satsningar på forskning och innovation.

Urbaniseringen innebär också att fastighetsmarknaden utvecklas svagare på landsbygder än i städer. Detta gör förvisso att det finns prisvärda bostäder i ett kortsiktigt perspektiv, men på lång sikt finns en svag förväntad värdeökning på dessa fastigheter, vilket minskar investeringsviljan. Den svaga prisutvecklingen på fastigheter i landsbygderna har medfört en åtstramad utlåning med höga krav från bankernas sida vilket försvårar finansieringsmöjligheterna och därmed också tillgången till kapital. Bostadsfastigheter i glea miljöer fungerar mer sällan som säkerhet när företagaren ansöker om lån.³⁸⁸ Detta är ett potentiellt hot mot entreprenörskap och nyföretagande, som i hög grad bygger på lånefinansiering med fast egendom som säkerhet.³⁸⁹

T3 Tjänstesektorn växer snabbare i städer än i landsbygder

Tjänstesektorn står för merparten av nytillkomna företag och arbetstillfällen.³⁹⁰ I många landsbygder växer tjänstesektorn långsammare än i stadskommunerna, vilket kan leda till att fler personer i arbetsför ålder och fler entreprenörer lämnar landsbygderna.³⁹¹

T4 Omställning till fossilfria system kan medföra högre kostnader

Samhällets omställning till en fossilfri ekonomi kan under en omställningsperiod medföra högre skatter på fossila bränslen och transporter. Detta slår hårdare mot företag i avlägset belägna och glest befolkade områden eftersom behovet av transporter är större i dessa

³⁸⁵ Backman, M. et al. (2014). *Mångfald och utveckling av långsiktigt hållbara innovationsmiljöer*. Jönköping; JIBS

³⁸⁶ Bjerke, L. och Mellander, C. (2017). *Moving Home Again? Never! The Location Choices of Graduates in Sweden*. *Annals of Regional Science*, Vol. 59:707 – 729

³⁸⁷ Jordbruksverket (2012). *Arbete och liv på landsbygden*, Jordbruksverket Rapport Nr. RA12:19

³⁸⁸ Företagarna (2013). *Perspektiv på landsbygdsföretagande Landsbygdsföretagarnas villkor och verklighet*

³⁸⁹ *Entreprenörskap i det tjugoförsta århundradet*. SOU 2016:72

³⁹⁰ Heyman, F. Norbäck P-J. och Persson L. (2013). *Jobbdynamiken i svenskt näringsliv 1990 till 2009 – teori och empiri*. IFN Policy Paper Nr. 60 2013

³⁹¹ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

områden. I sådana områden är också behoven av persontransporter större, vilket gör att högre skatter på drivmedel kan minska arbetspendling och därmed få negativa konsekvenser på kompetensförsörjningen i landsbygderna. Det innebär också att det blir dyrare att leva på landsbygderna då det generellt blir dyrare att transportera sig.

T5 Globalisering och digitalisering innebär att många enklare jobb försvinner

Höga arbetskraftskostnader och jämförelsevis stort arbetsgivaransvar gör att företag vars produktion inte kräver särskilt hög utbildningsnivå flyttar sin produktion till andra länder. Höga arbetskraftskostnader i en internationell jämförelse skapar också ett rationaliseringstryck som driver på automatiseringen inom såväl jordbruk som industri, vilket leder till en svag tillväxt i sysselsättning trots en hög tillväxt i produktionsvärden i många landsbygdskommuner.³⁹² Digitaliseringen kommer dessutom att innebära en ökad grad av automation inom stora delar av produktionen. Detta kommer innebära att många enklare jobb försvinner. Digitaliseringen kommer samtidigt medföra ett stort antal nya arbetstillfällen, men dessa kommer att ställa högre krav på utbildning och kompetens.³⁹³

T6 Åldrande befolkning ökar försörjningsbördan i landsbygdskommunerna

Det är främst den yngre befolkningen som flyttar för att utbilda sig och/eller starta sitt yrkesliv. Detta innebär demografiska utmaningar för landsbygderna, som på många håll har en åldrande befolkning. Detta urholkar skatteunderlaget i många landsbygdskommuner som får en ökad försörjningsbörda när personer i arbetsför ålder lämnar de mindre kommunerna.³⁹⁴ Mellan kvinnor och män finns vissa skillnader, då kvinnor i större utsträckning än män lämnar landsbygden för städerna. Jämfört med männen är det också en större andel kvinnor som utbildar sig.³⁹⁵ Det finns dock ett kommunalt skatteutjämnningssystem som avser kompensera för dessa effekter.

T7 Urban norm försvårar landsbygdernas utveckling

Den tilltagande urbaniseringen har gjort att en stor del av samhällsplaneringen och därtill kopplade regelverk utgår ifrån stadens specifika förutsättningar och behov. Förutsättningar och behov ser emellertid ofta mycket annorlunda ut i småorter ute i landsbygderna.³⁹⁶

Den s.k. urbana normen färgar också attityder till landsbygden och de verksamheter som pågår där. Exempelvis visar studier av ungas flyttmönster att de som stannar kvar ses som

³⁹² Ibid.

³⁹³ Sveriges Riksdag (2017). *Framtidens arbetsmarknad och arbetsliv i den digitala eran*. Riksdagsförvaltningens utvärderings- och forskningssekretariat.

³⁹⁴ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

³⁹⁵ Agrifood (2016). *Vem stannar kvar?* Rapport 2016:3

³⁹⁶ Rönnblom, M. (2014). *Ett urbant tolkningsföreträde? En studie av hur landsbygd skapas i nationell policy*.

mindre framgångsrika än de som flyttar.³⁹⁷ Det saknas i stora delar forskning kring vad som skapar attraktionskraft utanför de urbana miljöerna och vad som får människor att stanna kvar eller flytta till landsbygden.

T8 Digitalisering förutsätter bredband av hög kvalitet

Omställningen till en mer digitaliserad tillvaro, både bland företag och privatpersoner förutsätter tillgång till bredband med hög överföringskapacitet.³⁹⁸ Om utbyggnaden av snabbt bredband släpar efter på landsbygden kommer många användare att exkluderas från tjänster som i framtiden enbart kommer att erbjudas i digital form.

4.3.c Adressera samhällets förväntningar på mat och hälsa

Nulägesbeskrivning

Sverige ställer höga krav på djurens välfärd

I Sverige finns sedan länge ett stort intresse hos både allmänhet och producenter av en hög nivå på djur- och smittskydd. Sverige har också en sträng djurskyddslagstiftning som går utöver flertalet av EU:s direktiv och förordningar³⁹⁹. Till exempel ges djuren ofta mer utrymme och rörelsefrihet än i andra länder, genom att vi bland annat inte tillåter fixering av gris, och kräver att mjölkkor ska hållas på bete under sommaren. Djuren ska också få bete sig naturligt, vilket innebär att lantbrukarna kan behöva använda olika typer av berikningsmaterial för att sysselsätta djuren. Vi är också mycket restriktiva med operativa ingrepp på djur, och tillåter inte att man kuperar svansen på grisar eller trimmar näbben på höns.

De svenska djurskyddsreglerna bidrar till att den svenska animalieproduktionen har högre kostnader än motsvarande animalieproduktion i övriga medlemsländer. Ett gott djurskydd innebär friskare djur vilket kan ge lantbrukaren fördelar i form av lägre veterinär- och läkemedelskostnader och även ett bättre produktionsresultat. Samtidigt kostar extra

³⁹⁷ Svensson, L. (2006). *Vinna eller försvinna? Drivkrafter bakom ungas utflyttning från mindre orter*. Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Avdelningen för sociologi (SOC). Linköpings universitet, Filosofiska fakulteten.

³⁹⁸ Regeringen (2017). *För ett hållbart digitaliserat Sverige – en digitaliseringsstrategi*.

³⁹⁹ Rådets direktiv 98/58/EG av den 20 juli 1998 om skydd av animalieproduktionens djur (EGT L221, 8.8.1998, s. 23-27 Celex 31998L0058). Rådets direktiv 2008/119/EG av den 18 december 2008 om fastställandet av lägsta djurskyddskrav för kalvar (). Rådets direktiv 2008/120/EG av den 18 december 2008 om fastställandet av lägsta djurskyddskrav för svinhållning (). Rådets direktiv 1999/74/EG av den 19 juli 1999 om att fastställa miniminormer för skyddet av värphöns (EGT L203, 3.8.1999, s. 53-57 Celex 31999L0074). Rådets direktiv 2007/43/EG av den 28 juni 2007 om fastställande av minimiregler för skydd av slaktkycklingar. Rådets förordning (EG) nr 1/2005 av den 22 december 2004 om skydd av djur under transport och därmed sammanhängande förfaranden och om ändring av direktiven 64/432/EEG och 93/119/EG och förordning (EG) nr 1255/97. Rådets förordning (EG) nr 1099/2009 av den 24 september 2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning

djurvälfärd ofta pengar och det kan vara svårt för lantbrukaren att få ersättning fullt ut från detta via marknaden.

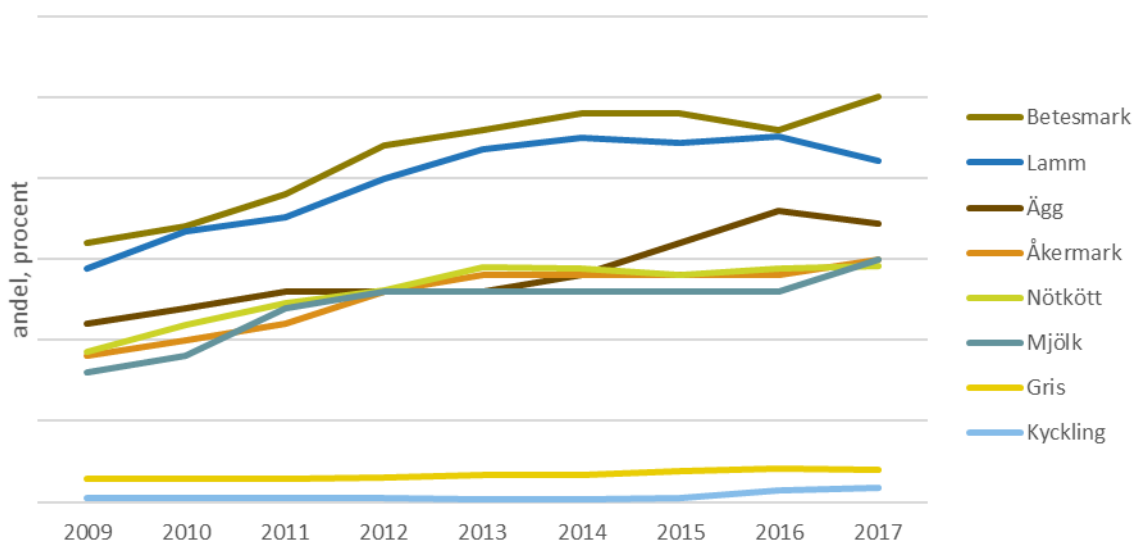
Friska djur och mindre antibiotikaanvändning ger oss säkra livsmedel att äta och minskar risken för att antibiotikaresistens ska utvecklas. Ett gott djurskydd och god djurhälsa alltså inte bara viktigt för djuren i sig utan även för vår folkhälsa.

Import från tredje land och införsel av livsmedel till Sverige ökar däremot kraftigt, vilket kan komma att innebära sämre lönsamhet för Sveriges lantbrukare och därmed risk för en minskad mängd livsmedel producerade med svenska djuromsorgsregler.

Den ekologiska produktionen ökar

Den ekologiska produktionen ökar i Sverige. Omkring 15 procent av åkermarken och 25 procent av betesmarken odlas ekologiskt år 2017.

Också inom animalieproduktionen ökar andelen ekologisk djurhållning, men det är stora skillnader mellan de olika djurslagen. För betesdjur ligger andelen ekologiskt högst, med drygt 20 procent för lamm och omkring 15 procent för nötkött och mjölk. För djur som föds upp på spannmål är andelarna betydligt lägre, med omkring två procent för gris och knappt en procent för kyckling. För ägg ligger den ekologiska andelen på omkring 17 procent.

Figur 29 Andel ekologisk produktion 2009-2017

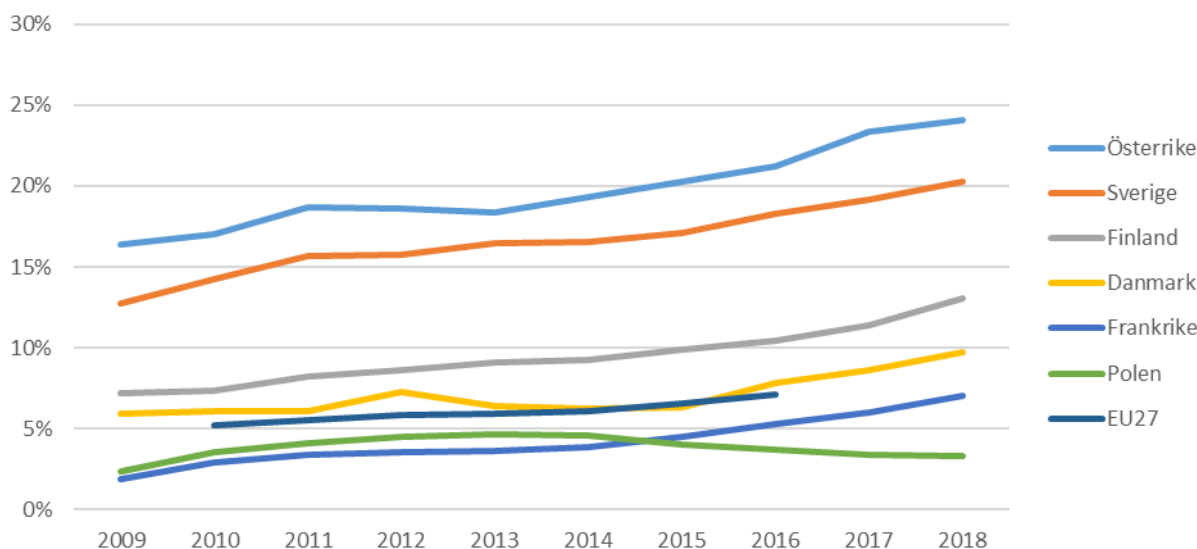
Källa: Jordbruksverket

Den ekologiska odlingen av frukt, bär och grönsaker har minskat på senare tid. Framför allt är det odlingen av ekologiska jordgubbar och andra bär som gått tillbaka, men trenden är negativ även för frukt och frilandsgroönsaker.⁴⁰⁰

⁴⁰⁰ Källa: Jordbruksverket, baserat på ansökningar om stöd för ekologisk produktion.

Under 2017 beslutade Regeringen ett mål om att den ekologiska arealen jordbruksmark ska uppgå till 30 procent senast år 2030. Den sammanlagda siffran för åker- och betesmark var då en ekologisk andel på 19 procent.

Jämfört med många andra EU-länder har Sverige en stor del ekologisk odling. I våra grannländer Danmark och Finland ligger andelen ekologisk jordbruksmark på 8 respektive 10 procent, och i stora producentländer som Polen och Frankrike är andelarna ännu lägre. Österrike ligger dock högre än Sverige, med en andel på 21 procent.

Figur 30 Andel ekologisk areal 2009-2018 i Sverige, EU27 och valda medlemsländer
Källa: Eurostat, kontextindikator C18 och C19.

Den ekologiska odlingen kan bidra till att uppfylla mål om att minska användningen av bekämpningsmedel och att öka den biologiska mångfalden. Den positiva effekten på biologisk mångfald är störst i slättbygden, där jordbruksproduktionen domineras av konventionell spannmålsodling.⁴⁰¹

Konsumenternas intresse för ekologiska produkter har länge uppvisat en ökande trend, men under 2018 kom det signaler om att försäljningen börjar stagnera. År 2018 utgjordes nästan 10 procent av livsmedelsförsäljningen av ekologiska produkter. Betydande delar av det värdet utgörs dock av importerade produkter, som vin, bananer och kaffe.⁴⁰²

Restaurangerna är också viktiga för efterfrågan på ekologisk produktion. Här är bilden tvådelad. Lunchrestauranger och färdigmaten i livsmedelsbutikerna serverar inte ekologiskt i

⁴⁰¹ Källa: Jordbruksverket, Faktablad ekologiska livsmedel, Maträtt.

⁴⁰² Ekoweb, Ekologisk livsmedelsmarknad 2019

någon större utsträckning, medan däremot kvällsrestauranger och konferensanläggningar kan satsa på att erbjuda detta.⁴⁰³

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 9

S1 Svenska jordbrukare producerar säkra livsmedel av hög kvalitet

Svenskt jordbruk kännetecknas av en ansvarsfull användning av läkemedel och bekämpningsmedel.⁴⁰⁴ Regelverk gör att det finns en hög säkerhet genom hela livsmedelskedjan, vilket gör att svenska konsumenter har ett stort förtroende för svenskproducerade livsmedel.⁴⁰⁵

S2 God djuromsorg och högt smittskydd minskar risken för resistens

Svensk djurhållningen sker med god omsorg vilket ger friska djur.⁴⁰⁶ Sverige har lägst användning av antimikrobiella veterinärmedicinska medel av alla EU-länder, liksom relativt stabila och låga nivåer av antimikrobiell resistens hos djur.⁴⁰⁷ Sverige är fritt från många smittsamma djursjukdomar.⁴⁰⁸ Sverige har effektiva strategier för att främja ansvarsfull användning av antimikrobiella veterinärmedicinska medel och begränsa spridningen av antibiotikaresistens.⁴⁰⁹

S3 Tillgång till veterinär service i hela landet

Enligt Jordbruksverkets instruktion ska verket vidta åtgärder för att säkerställa tillgången på veterinärer vid utbrott av smittsamma djursjukdomar samt för att djur i människans vård ska kunna få vård dygnet runt om det finns djurskyddsskäl. Det sker en stor utvecklingen inom branschen för djurens hälso- och sjukvård vilket innebär att antalet privata veterinärstationer

⁴⁰³ Jordbruksverket (2018). *Åtgärdsplan för att öka produktion, konsumtion och export av ekologiska livsmedel*. Rapport nr 2018:16.

⁴⁰⁴ Livsmedelsverket (2018). *Kontroll av bekämpningsmedelsrester i livsmedel 2016*. Livsmedelsverkets rapportserie NR 8 2018; Livsmedelsverket (2018). *Kontroll av rests substanser i levande djur och animaliska livsmedel 2016*. Livsmedelsverkets rapportserie NR 6 2018.; Regeringen (2016). *En klimat- och luftvårdsstrategi för Sverige*. Delbetänkande av Miljömålsberedningen. SOU 2016:47.

⁴⁰⁵ *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104.

⁴⁰⁶ Sverige Veterinärmedicinska anstalt (2017). *Antibiotika och djur inom EU*. 17 oktober 2017

⁴⁰⁷ DG (SANTE) (2017). *Final report of Fact-finding mission carried out in Sweden from 10 October 2017 to 18 October 2017 in order to gather information on the prudent use of Antimicrobials in animals*.

⁴⁰⁸ Statens veterinärmedicinska anstalt (2017). *Surveillance of infectious diseases in animals and humans in Sweden 2016*. SVA 2017

⁴⁰⁹ Folkhälsomyndigheten & SVA. (2016). *Consumption of antibiotics and occurrence of antibiotic resistance in Sweden*. SWEDRES|SVARM.; Regeringskansliet (2016). *Svensk strategi för arbetet med antibiotikaresistens*. S2016/02971/FS.

har ökat under det senaste decenniet, vilket resulterat i både fler ambuleringar och fler veterinärkliniker.

S4 Regelverk garanterar säkra livsmedel och konsumentens behov av information

Det finns ett väl utvecklat regelverk som ger garantier för att de livsmedel som säljs i Sverige är säkra att konsumera.⁴¹⁰ Det finns olika typer av märkningar kring hälsa, miljö, ursprung osv.

S5 God samverkan ger effektiv krishantering

Vid olika kriser som drabbat livsmedelskedjan har hela näringen samverkat för att tillsammans hitta lösningar.⁴¹¹ Starka myndigheter och organisationer bidrar också till hög beredskap.

Svagheter, särskilt mål 9

W1 Jordbrukets andel av den totala ekonomin är liten

Jordbruk utgör en liten del av samhällsekonomin och sysselsätter en minskande andel av landets arbetskraft, vilket gör att den under lång tid fått låg prioritering i forsknings- och näringspolitik.⁴¹² Konkurrenskraftiga företag är en förutsättning för att det ska finnas en svensk livsmedelsproduktion som producerar de mervärden som svenska livsmedel ofta förknippas med. I likhet med företag i övriga delar i näringslivet bygger konkurrenskraften i livsmedelsproduktionen på kontinuerlig produktutveckling och produktivitetstillväxt, vilket i sin tur förutsätter kontinuerliga investeringar i forskning och utveckling.

W2 Bristande kunskap om jordbrukets bidrag till kollektiva nyttigheter

Allmänheten har låg kunskap om kopplingen mellan svenskproducerad mat och andra värden i samhället som ett rikt och varierat landskap, biologisk mångfald, djurvälstånd och säkra livsmedel.⁴¹³ Dessutom minskar konsumenternas betalningsvilja för extra djurskydd som går utöver de vanliga svenska reglerna (som är skarpare än EU:s).⁴¹⁴

⁴¹⁰ Livsmedelslag (2006:804)

⁴¹¹ LRF (2017). *Handlingsplan mjölk*; Svenska Köttföretagen (2017). *Handlingsplan gris*

⁴¹² Jordbruksverket (2017). *Jordbrukets ekonomi. Jordbrukets bidrag till bruttonationalprodukten till marknadspris 1995–2016 enligt ENS2010, nationalräkenskaperna SCB*

⁴¹³ Jordbruksverket (2016). *Jordbrukets betydelse för en levande landsbygd – En litteraturöversikt*. Rapport 2016:6

⁴¹⁴ Lagerkvist och Hess (2011). *A meta-analysis of consumer willingness to pay for farm animal welfare*. European Review of Agricultural Economics, Volume 38, Issue 1, March 2011

W3 Höga kadmiumhalter i vissa markområden

Vissa svenska jordar har höga kadmiumhalter.⁴¹⁵ Detta kan medföra högre koncentrationer av kadmium i livsmedel, vilket utgör en hälsorisk.

W4 Stort matsvinn och produktionsförluster i livsmedelsproduktionen

Matsvinn och produktionsförluster förekommer, men vi har få uppgifter om hur stort problemet är. Eftersom allt svinn innebär slöseri och onödiga negativa miljö- och klimateffekter har Sverige en nationell handlingsplan⁴¹⁶ för att minska problemet. Den konstaterar att vi behöver ett nationellt mål och utveckling av uppföljningsmetoder, ett aktivt samarbete mellan branschaktörer i livsmedelskedjan, ett förändrat konsumentbeteende samt utredning, forskning och innovation.

W5 Färre veterinärer specialiserar sig på jordbrukets produktionsdjur

Den ökade förekomsten av sällskapsdjur och hästar gör att allt fler veterinärer inriktar sig på denna, oftast mer lukrativa, del av marknaden. Detta kan leda till brist på veterinärer som riktar in sig på jordbrukets produktionsdjur.⁴¹⁷

Möjligheter, särskilt mål 9***O1 Brett förankrad målsättning om ökad svensk livsmedelsproduktion***

Det finns en bred politisk uppslutning kring den livsmedelsstrategi som beslutades under 2017. Livsmedelsstrategin ger en samsyn om de långsiktiga målen för svenskt jordbruk.⁴¹⁸ Inom den handlingsplan som lagts fram av regeringen finns det åtgärder för ökad hållbar produktion till exempel genom att stödja växtförädling och vattenbruk.⁴¹⁹ Detta bidrar till att säkerställa ett utbud av svenska livsmedel på den inhemska marknaden. I strategin finns också åtgärder som förväntas bidra till en kortare livsmedelskedja vilket underlättar informationsflödet mellan primärproducenter och konsumenter.

O2 God medvetandegrad bland konsumenterna skapar efterfrågan på svenska livsmedel

Många svenska konsumenter har stort förtroende för svenska livsmedel vilket visar sig i en prispremie på svenskproducerade livsmedel i detaljhandeln.⁴²⁰ Högt medvetenhet hos vissa konsumenter skapar efterfrågan på hälsosamma och hållbara livsmedel. Trender mot minskad köttkonsumtion kan gynna trädgårdsnäringen.

⁴¹⁵ Naturvårdsverket (2015). *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljö kvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015*. Volym 2 av rapport 6662.

⁴¹⁶ Livsmedelsverket (2018), *Fler gör mer – Handlingsplan för minskat matsvinn 2030*

⁴¹⁷ Jordbruksverket (2013). *Djurens hälso- och sjukvård – i ett tioårsperspektiv*. Rapport 2013:19

⁴¹⁸ Riksdagsskrivelse 2016/17:338

⁴¹⁹ *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104

⁴²⁰ *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104

O3 Den ekologiska produktionen ökar

Ekologisk produktion kan gynnas, exempelvis genom Livsmedelsstrategin och genom den åtgärdsplan som Jordbruksverket tillsammans med ett antal organisationer har tagit fram.⁴²¹ Ökad efterfrågan på ekologiska livsmedel gör också att produktionen stimuleras utifrån rådande marknadsvillkor.

O4 Ändrade konsumtionsmönster kan minska matkonsumtionens klimatpåverkan

En ökad efterfrågan på vegetariska alternativ⁴²² i stället för animaliska ger förutsättningar för att minska matkonsumtionens klimatpåverkan.

Hot, särskilt mål 9

T1 Klimatförändringar leder till större variation i jordbrukets avkastning

Globala klimatförändringar leder till större vädervariationer, vilket ökar variationen i avkastningsnivåer från år till år.⁴²³ Detta ökar osäkerheten kring tillgång på svenska livsmedel.

T2 Utbudet av hälsosam mat varierar mellan olika platser

I gleasa områden har människor ofta långt till närmaste matbutik och har därför en sämre tillgång till exempelvis färska grönsaker och färsk frukt. Små landsbygdsbutiker har också ofta ett mindre och dyrare utbud av nyttig mat. Detta innebär att långa avstånd till livsmedelsbutik kan få socioekonomiska konsekvenser.⁴²⁴

T3 Globaliseringen ökar risken för smittspridning

Ökade internationella varuflöden och ökat resande gör att riskerna för spridning av smittor och växtskadegörare ökar. Dessa smittämnen och skadegörare kan gömma sig i såväl livsmedel och foder som emballage och transportfordon. Detta ökar sannolikheten för större utbrott av smittsamma djursjukdomar och även utbrott av smittsamma sjukdomar som drabbar människor eftersom det är svårare att garantera säkerheten i importerade livsmedel än i inhemskt producerad mat.⁴²⁵

⁴²¹ *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104

⁴²² Rapport från detaljhandeln, Axfood

⁴²³ SMHI (2019). *Vegetationsperiod*. Hämtad från webbsida 22 maj 2019.

⁴²⁴ Hendrickson, D., Smith, C., & Eikenberry, N. (2006). *Fruit and vegetable access in four low income food deserts communities in Minnesota*. *Agriculture and Human Values*, 23(3), 371-383; Rose, D. (2009). *Economic determinants and dietary consequences of food insecurity in the United States*. *Journal of Nutrition*, 129 (1999), pp. 517S-520S; Walker, R. E., Keane, C. R., & Burke, J. G. (2010). *Disparities and access to healthy food in the United States: A review of food deserts literature*. *Health & place*, 16(5), 876-884.

⁴²⁵ Jordbruksverket (2016). *Årsrapport över anmälningspliktiga djursjukdomar 2015*. Rapport OVR395

T5 Ökad antibiotikaresistens hotar såväl animalieproduktion som människors hälsa

Tillgången till verksamma antibiotika kan minska, vilket är ett hot mot folkhälsan samt möjligheten att ha djurhållning och producera hållbara livsmedel.⁴²⁶

4.4 Tvärgående mål - Modernisera sektorn genom att främja och utbyta kunskap, innovation och digitalisering**4.4.a Sveriges system för kunskap och innovation inom lantbruket (AKIS)**

Sveriges AKIS beskrivs ofta som diversifierat på grund av sina många aktörer. Lantbrukssektorn tenderar även att organisera sig i ämnesmässiga grupperingar ((på utbildningsnivå/inom rådgivningen/i branschorganisationer). Det finns inte heller någon sammanhållande och koordinerande kraft, vilket innebär att AKIS är både diversifierat och tämligen fragmenterat. Några centrala aktörer är:

- Företagare inom jordbruk, trädgårds-, rennärings- och skogsbruk samt, livsmedelsindustrin, insatsvaruindustrin, leverantörer av insatsvaror, rådgivningsföretag och myndigheter är de som framför allt använder de kunskaper och innovationer som kunskapssystemet genererar. Dessa aktörer är samtidigt själva med och utvecklar kunskap och innovationer. Därtill finns utbildningsaktörer inom till exempel gymnasieutbildningar, kvalificerade yrkesutbildningar och universitetsutbildningar.
- Regeringens roll är att fördela budgetmedel, styra myndigheter, övervaka programmen och utvärdera politiken.
- Universitet och högskolor står för större delen av offentligt finansierad forskning. SLU är den klart största aktören inom jord- och skogsbruksforskningen, men inte den enda. Linköpings och Örebro universitet samt Chalmers ingår vid sidan av SLU i forskarsamarbetet Food Science Sweden.
- Det finns vissa initiativ att överbrygga glappet mellan forskning och jordbruksföretagen, men det sker endast i begränsad omfattning. Två exempel är Kompetenscentrum företagsledning vid SLU i Alnarp och Sweden Food Arena som är en nationell arena där företag inom livsmedelskedjan samverkar kring forskning och innovation för en innovativ, hållbar och konkurrenskraftig livsmedelssektor.
- Institutssektorn är mycket liten inom Sveriges AKIS för jordbruket och utmärker Sverige i jämförelse med flertalet andra EU-länder. Rise är i Sverige det viktigaste institutet för sektorn. Vid sidan Rise medverkar till exempel utvecklingsbolaget AgroVäst samt Hushållningssällskapet aktivt i innovationsarbetet. Inom skogssektorn är forskningsinstitutet Skogforsk en viktig aktör.
- Vetenskapsrådet, Formas och Vinnova är de tre största offentliga forskningsfinansiärerna. Privata forskningsstiftelser är till exempel Stiftelsen

⁴²⁶ Förordning (2009:1464) med instruktion för Statens jordbruksverk.

Lantbruksforskning, Hästnäringens nationella stiftelse samt Lantmännens forskningsstiftelse.

- Rådgivning och kompetensutveckling sköts av både privata och offentliga aktörer. Några av de största privata aktörerna inom jordbruket är Hushållningssällskapen, LRF Konsult samt Gård- och djurhälsan. Jordbruksverket är också en viktig aktör med initiativ som exempelvis Greppa Näringen som bedrivs i samarbete med Lantbrukarnas riksförbund med flera. Inom skogsområdet är Skogsstyrelsen en central statlig aktör för kunskapsförmedling, men det finns även många privata aktörer, främst knutna till skogsägarföreningar och virkesuppköpare eller mer fristående såsom Skogssällskapet.

Jordbruks- och livsmedelssektorn är sämre än näringslivet i stort på att ta till sig innovationer. En förklaring är att den till stor del består av små eller medelstora företag som har begränsade resurser för att bedriva eget utvecklingsarbete eller saluföra nya produkter. Inom skogsnäringen bedrivs ett mer koncentrerat utvecklingsarbete av näringens centrala aktörer.

4.4.b Grundförutsättningarna är goda för en hållbar utveckling

Sverige har i grunden ett utvecklat kunskapssystem för samhället i stort som är betydelsefullt för att skapa en hållbar samhällsutveckling. Sverige har världsledande grundforskning inom flera områden och som helhet ett förhållandevis starkt kunskaps- och innovationssystem. Digitaliseringen i samhället pågår och tillgången till bredband är god i den tätbebyggda landsbygden samtidigt som fortsatt utbyggnad pågår. En generellt god kunskapsnivå kombinerat med digitalisering underlättar för modernisering och teknikspridning, vilket har resulterat i en förhållandevis hög produktivitet i lantbruksföretagen med bibehållen hållbarhet.

Den generellt höga utbildningsnivån underlättar tillsammans med starka institutioner omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi, som kan hjälpa till att hantera de utmaningar som behöver hanteras för en hållbar utveckling. Den svenska livsmedelsproduktionen kännetecknas av ett miljövänligt jordbruk, med god djurvälstånd och låg antibiotikaanvändning. Det finns en god kunskap om natur- och kulturvärden. Det finns också tillgång till oberoende lantbruksrådgivning (FAS), Inom skogsnäringen finns ett ökat intresse för kunskap om ett mer diversifierat skogsbruk där natur- och kulturvärden tas förvaltas.

Samtidigt är konsumenterna allt mer medvetna och pålästa. Det innebär att det finns en ökad efterfrågan på livsmedel som är hållbara ur olika perspektiv, såväl sociala, miljömässiga som ekonomiska aspekter är avgörande. Livsmedelsstrategin samlar näringens aktörer kring arbetet med att skapa en ökad livsmedelsproduktion samtidigt som relevanta miljömål nås. Det finns förhoppningar om att ny teknik och nya metoder ska kunna mildra målkonflikter och bidra till en livsmedelsproduktion som är hållbar i bred bemärkelse.

4.4.c Utmaningarna är stora

Samtidigt finns det stora utmaningar att hantera. Även om kunskaps- och innovationssystemet är förhållandevis välutvecklat i Sverige, är det otillräckligt för att möta de utmaningar som finns. Det finns ett stort behov av att sprida och utveckla kunskapen om hur skogsbruk, jordbruk och trädgårdsföretagande kan bedrivas på ett sätt som både kan tillgodose efterfrågan på produkter samt främjar miljö- och klimatmålen.

Jordbruket och livsmedelssektorn har ett svagare kunskaps- och innovationssystem än samhället i övrigt, vilket gör att näringarna riskerar att hamna vid sidan av den nationella innovationspolitiken. Kunskapssystemet kännetecknas också av ett stort gap mellan forskning och näringsliv. Kompetensbristen hämmar näringslivets utveckling och omvandling. Det gäller näringslivet i stort på landsbygden och även jordbruket. Det finns alltför lite tillämpad forskning inriktad på jordbrukssektorn. Samtidigt finns variationer i tillgången till kompetensutveckling som är anpassad till utvecklingsbehovet i enskilda företag.

Tillgången till bredband och annan infrastruktur och samhällsservice är avsevärt sämre i den glesare landsbygden än övriga delar av samhället. Det finns också utmaningar i att använda digitaliseringen på ett sätt som leder till en hållbar utveckling. Digitalisering löser inte nödvändigtvis alla problem, utan kräver en strukturerad och medveten tillämpning för att ge önskad effekt. Kunskapen om hur det kan gå till behöver utvecklas och involveras i innovationssystemet.

En av de största utmaningarna för jordbruket är den bristande lönsamheten. Den hämmar innovationsförmågan och möjligheterna för anpassningar till klimatförändringar och andra utmaningar vi har för att skapa en hållbar utveckling. Den gör det också svårt att attrahera arbetskraft och kompetens. Det är en avgörande fråga för att få yngre personer att vilja och kunna bli företagare i den gröna sektorn. Variationen är stor mellan företag både när det gäller produktivitet, utbildningsnivå, affärsmässighet och anpassningsförmåga till förändrade förutsättningar som är en avgörande förmåga för att skapa konkurrenskraft. Det innebär att det finns en outnyttjad potential för innovation, kunskaps- och teknikspridning inom jordbruket.

4.4.d Ökat kunskapsutbyte, innovation och digitalisering kan bidra till en hållbar utveckling

Det finns en stor potential i att öka samverkan mellan aktörerna i kunskaps- och innovationssystemet. En viktig del är att öka fokus på behovsdriven forskning och utveckling samt att öka samverkan mellan alla aktörer, både företagare, rådgivare, forskare, utvecklingsaktörer och utbildningssektorn så att kunskapsutbytet ökar och går snabbare från utvecklingsidé till praktisk tillämpning, eller från en praktisk utmaning till en bärande idé som förändrar och når marknaden. Digitaliseringen innebär nya affärsmöjligheter och minskar betydelsen av geografiska avstånd. Den ger också nya möjligheter att arbeta med kunskapsutveckling, kunskapsspridning och innovationer.

Den tjänstebaserade ekonomin växer även i landsbygderna. Ny teknik skapar nya affärsmöjligheter och bidrar till bilden av en modern näring. Nya svenskar med erfarenheter från andra länder är en möjlighet till nytänkande och innovation. Ökad kunskap och förbättrad teknologi kan leda till såväl ökad lönsamhet, sysselsättning som till miljö- och klimatmässiga framsteg som kan användas både i Sverige och i andra länder.

Rådgivningsföretagen spelar en viktig roll som brygga mellan forskning och näringsliv, men denna funktion behöver utvecklas för att bättre svara mot de behov som finns. För att stärka konkurrenskraften behöver rådgivningen fungera bättre och rådgivningsföretagen stärka sin kompetens.⁴²⁷

Sammantaget innebär det att Sveriges kunskap- och innovationssystem (AKIS) kännetecknas av att grundförutsättningarna är goda, samtidigt som utvecklingspotentialen är stor för att ökat kunskapsutbyte, innovation och digitalisering kan bidra till att landsbygdens aktörer och resurser blir en allt mer central nyckel till en hållbar utveckling för hela samhället.

5 Bilagor

5.1 Bilaga 1, deltagare på workshop

Agroväst Livsmedel AB

Arbetsförmedlingen

Bygdegårdarnas Riksförbund

Coompanion

Djurens Rätt

Djurskyddet Sverige

Ekologiska Lantbrukarna

Folkaktionen Ny Rovdjurspolitik

Formas

Förbundet Svensk Fäbodkultur

Föreningen Svenskt Fjälljordbruk

Föreningen Sveriges SpannmålsOdlare

Hela Sverige ska leva

Hushållningssällskapet

Jordbruksverket

Kemikalieinspektionen

LRF

LRF Mjök

LRF Trädgård

Lunds universitet

LUS

Länsstyrelsen Blekinge

Länsstyrelsen i Stockholm

Länsstyrelsen i Södermanlands län

Länsstyrelsen Jämtlands län

Länsstyrelse Skåne

Länsstyrelsen Västmanland
Länsstyrelsen Västra Götalands län
Länsstyrelsen Östergötland
Naturskyddsföreningen
Naturvårdsverket
Näringsdepartementet
Post- och telestyrelsen
Region Jämtland Härjedalen
Region Kronoberg
Region Norrbotten
Region Skåne
Region Värmland
Region Östergötland
Riksantikvarieämbetet
Sametinget
Skärgårdarnas Riksförbund
Skogsindustrierna
Skogsstyrelsen
SLU
Stockholms universitet
Svenska brukarnätverket traditionell ekologisk kunskap
Svenska Fotbollförbundet
Svenska Jordägareförbundet
Svenska Köttföretagen
Sveriges Hembygdsförbund
Sveriges Mjölkbönder
Sveriges Nötköttsproducenter
Winnet

Världsnaturfonden WWF

Västra Götalandsregionen

Växa Sverige

5.2 Bilaga 2, deltagare på sakrådet

Agrifood

Agroväst

Arbetsförmedlingen

Bankföreningen

Bodlingsföretagarna

Bioinnovation

Boverket

Business Sweden

Byanätsforum

Bygdegårdarna

Coompanion

Djurens rätt

Djurskyddet Sverige

Ekologiska Lantbrukarna

Ekonomistyrningsverket ESV

Energimyndigheten

Familjejordbrukarna

Friluftsförbundet

Formas

Fortifikationsverket

Fåravelsförbundet

Fäbodarnas riksförbund

Förbundet Sveriges småbrukare

Föreningen Naturbrukarna Sverige

Föreningen Sveriges jordbruksarrendatorer
Föreningen Svenskt Fjälljordbruk
Företagarna
Gotländska ängskommittén
Greppa Näringen
Havs- och vattenmyndigheten
Hela Sverige ska leva
Hembygdsgårdarnas riksförbund
Hushållningssällskapens förbund
Hästnäringens Nationella Stiftelse
Internationella företagarföreningen i Sverige
Jordbruksverket
Jordägarförbundet
Kemikalieinspektionen
Kommunal
Krinova
KSLA
Landsbygdsnätverket
Landshypotek
Lantbrukarnas Riksförbund
Lantbrukarnas Riksförbund Skogsägarna
Livsmedelsföretagen
LRF
LRF Jämställdhetsakademi
LRF Mjök
LRF Trädgård
LRF ungdomen
LUS (lokal utveckling Sverige)

Länsförsäkringar Bank

Länsstyrelserna

Naturbruksskolornas förening

Naturskyddsföreningen

Naturturismföretagen

Naturvårdsverket

Nätverket svenska kulturlandskap

Post- och telestyrelsen

Preem

Regionalt utvecklingsansvariga

Riksidrottsförbundet

Sweden Food Arena

Riksantikvarieämbetet

RISE

Sametinget

Sáminuorra (samiska riksungdomsförbundet)

Sieps

Skogs- och Lantarbetsgivareförbundet

Skogsindustrin

Skogsstyrelsen

Skogssällskapet

Skärgårdarnas riksförbund

SMF Skogsentreprenörerna

Stockholm Resiliens Center

Småkom

Spannmålsodlarföreningen

Statens fastighetsverk

Stiftelsen lantbruksforskning

Stiftelsen hästforskning
Sveaskog AB
Swedbank
Svensk fågel
Svenska ekoturismföreningen
Svenska ESF-rådet
Svenskt friluftsliv
Svenska fotbollsförbundet
Svenska kyrkan
Svenska köttföretagen
Svenska samernas riksförbund
Svenska ägg
Sveriges biodlares riksförbund
Sveriges frö och oljeväxtodlare
Sveriges grisföretagare
Sveriges hembygdsförbund
Sveriges häradsallmänningsförbund
Sveriges jordbruksarrendatorers förbund
Sveriges Kommuner och Landsting
Sveriges konsumenter
Sveriges lammköttproducenter
Sveriges lantbruksuniversitet
Sveriges mjölkbönder
Sveriges nötköttproducenter
Tillväxtverket
Winnet
Vinnova
Visita

Visit Sweden AB

World Animal Protection Sverige

Vreta kluster

WWF

Växa Sverige